

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

В. В. ЖИГЛО

ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ
З ІСТОРІЇ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ
У ЗОНІ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ
(1941 – 1943 рр.)

Харків
ХНАМГ
2012

УДК 930.253“1941–1943”(477)
ББК 79.3(4Укр)
Ж68

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Харківської національної академії міського господарства
(протокол № 3 від 26 жовтня 2012 р.)*

Жигло В. В.

Ж68   Документи державних архівів України з історії окупаційного режиму у зоні військового управління (1941–1943 рр.): монографія / В. В. Жигло; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. - Х. : ХНАМГ, 2012 – 172 с.

ISBN 978-966-695-280-9

У монографії наводиться джерелознавчий аналіз документів державних архівів України з історії німецької окупації північно-східної України у роки Другої світової війни. Аналізуються основні етапи складання цього архівного документального комплексу та його джерельні можливості.

УДК 930.253“1941 - 1943”(477)
ББК 79.3(4Укр)

ISBN 978-966-695-280-9

© В. В. Жигло, 2012
© ХНАМГ, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. Історіографія та джерельна база дослідження	9
РОЗДІЛ II. Комплектування архівів України документами з історії окупаційного режиму на території ЗВУ	45
РОЗДІЛ III. Рівень інформативності архівних фондів окупаційних установ та місцевих допоміжних адміністрацій	62
РОЗДІЛ IV. Архівні документи як джерело вивчення історії руху Опору на українській території німецького військового управління.....	90
РОЗДІЛ V. Архівні документи державних та партійних комісій з розслідування злочинів окупантів	112
ЗАКЛЮЧЕННЯ	130
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	136
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	171

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ:

АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної республіки

ВІКДО – Віртшафтскоммандо (Wirtschaftskommando – Wi Kdo)

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)

ВМУ – Ворошиловоградська міська управа

ВЛКСМ – Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді

ГАУ УРСР – Головне архівне управління УРСР

ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України

Держ. архів Донецької обл. – Державний архів Донецької області (до 1961 р. - Сталінський обл. держ. архів, у 1961 – 1980 рр. – Донецький обл. держ. архів, з 1980 р. – Держ. архів Донецької обл.)

Держ. архів Луганської обл. – Державний архів Луганської області (у 1941 - 1958 рр. – Держ. архів Ворошиловоградської обл., у 1958 – 1970 рр. - Луганський обл. держ. архів, у 1970 – 1980 рр. – Ворошиловоградський обл. держ. архів, у 1980 – 1990 рр. – Держ. архів Ворошиловоградської обл., з 1990 р. – Держ. архів Луганської обл.).

Держ. архів Сумської обл. – Державний архів Сумської області (до 1980 р. – Сумський обл. держ. архів).

ДАУ УРСР – Державне архівне управління УРСР

ДАФ СРСР – Державний архівний фонд СРСР

Держ. архів Чернігівської обл. – Державний архів Чернігівської області (до 1980 р. – Чернігівський обл. держ. архів).

Держ. архів Харківської обл. – Державний архів Харківської області (до 1980 р. – Харківський обл. держ. архів).

ДКО СРСР – Державний комітет оборони СРСР

ЗВУ – Зона військового управління

Українська філія ІМЕЛ – Українська філія Інституту Маркса – Енгельса – Леніна при ЦК ВКП(б)

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

КПУ – Комуністична партія України

ЛКСМУ – Ленінська комуністична спілка молоді України

МВС СРСР – Міністерство внутрішніх справ СРСР

МО СРСР – Міністерство оборони СРСР

МТС – Машинно-тракторна станція

НАФ України – Національний архівний фонд України

НДК – Надзвичайна державна комісія з обліку заподіяних німецько-фашистськими загарбниками збитків та злодіянь

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки

обласна НК – обласна надзвичайна комісія

од. зб. – одиниця зберігання

ОУН – Організація українських націоналістів

Партійний архів ІІІ при ЦК КПУ – Партійний архів Інституту історії партії при ЦК КПУ
РА – Радянська армія
РВА – Російська визвольна армія
РКУ – Рейхскомісаріат Україна
РСЧА – Робітничо-селянська Червона армія
РНК СРСР – Рада Народних Комісарів СРСР
РМ СРСР – Рада Міністрів СРСР
СМУ – Сумська міська управа
СтМУ – Сталінська міська управа
УДА УРСР – Управління державними архівами УРСР
УПА – Українська повстанська армія
УРНК – Українська республіканська надзвичайна комісія зі встановлення збитків та злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками
УШПР – Український штаб партизанського руху
ХЗУ – Харківська земельна управа
ХМУ – Харківська міська управа
ЧЗУ – Чернігівське земельне управління
ЧМУ – Чернігівська міська управа
ЧРУ – Чернігівська районна управа
ЦАМО СРСР – Центральний архів Міністерства оборони СРСР
ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДАЖР УРСР – Центральний державний архів Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного – Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного
ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України у м. Києві
ЦШПР – Центральний штаб партизанського руху

ВСТУП

Архівні документи є головним джерелом інформації з історії Другої світової війни у тому числі й історії окупаційних режимів. Серед усіх типів джерел (матеріальних, усних інших) писемні є найбільш репрезентативними, змістовними, конкретними та інформативно насиченими. Вони дають можливість проаналізувати головні напрямки та етапи внутрішньої політики окупаційної адміністрації, історію різних форм руху Опору, інші аспекти німецької окупації 1941 – 1944 рр. Саме на архівних документах базується більшість розвідок, які присвячені подіям періоду 1939 – 1945 рр. [див., наприклад, 1]. Лише за умов комплексного підходу до їх аналізу можна цілісно відтворити картину Другої світової війни, її перебігу на території України, у тому числі і на північному сході, який входив до зони керівництва німецької армії. Послідовний аналіз архівних документів надасть можливість гуманізувати історію війни, що є основною тенденцією її сучасної історіографії [1, с. 6].

Сьогодні на зберіганні в архівах України знаходиться велика кількість документів, які залишилися у результаті діяльності на її території німецьких окупаційних та допоміжних їм українських органів влади. Протягом 1945 – 1980-х років більшість цих документів було засекречено, а їх джерельна інформація перебувала за межами наукового обігу. Така секретність, зокрема, пояснювалася змістом багатьох документів, які висвітлювали небажані аспекти діяльності нацистського окупаційного режиму та компрометували радянську владу. У роки перебудови був започаткований, а у першій половині 1990-х років в основному завершений процес розсекречення більшості документів Національного архівного фонду (НАФ) України, які висвітлювали історію окупаційного режиму 1941 – 1944 рр. [2, арк. 9; 3, арк. 2]. Протягом 1988 – 1995 рр. у державних архівах України було розсекречено майже 10 тисяч фондів (приблизно 1 млн. справ), значну кількість яких складали фонди окупаційних установ [4, с. 10].

Але, не зважаючи на те, що гриф секретності з документів окупаційного періоду знятий, джерельна інформація значної їх кількості донедавна була не повністю актуалізована. Особливо це стосувалося території північно-східної України (Харківської, Донецької, Луганської, Сумської та Чернігівської областей), що входили до зони військового управління (ЗВУ). Діловодні документи різних установ-фондоутворювачів, які діяли на території ЗВУ були побіжно охарактеризовані у кількох дисертаціях [напр., 5; 6]. Автор даної монографії вперше систематично зайнявся вивченням репрезентативних можливостей цього документального комплексу. Ним було видано кілька окремих робіт у яких проводився аналіз інформаційного потенціалу різних груп документів з історії ЗВУ [7 - 12] та захищено з цієї тематики дисертаційну роботу. У запропонованій монографії міститься узагальнення даних, які автор зібрав протягом роботи у різних архівних установах України.

Архівні документи складають головну частину джерельної бази з історії окупаційного режиму на північному сході України. Їх джерелознавчий аналіз, визначення рівня інформативності надає можливість розширити актуалізовану джерельну базу з історії ЗВУ, що сприяє подальшому вивченню багатьох проблем. До таких належать питання буденного життя та настроїв населення окупованих територій, кореляція оцінок радянського та націоналістичного руху Опору (тут і далі під ним мається на увазі ОУН та УПА) тощо. Аналіз джерельних можливостей архівних документів, сприяє ефективному використанню їх інформативних можливостей, що дозволить відтворити об'єктивну та цілісну картину історії ЗВУ як окремого регіону окупованої України.

Автор монографії ставив собі за мету простежити умови та обставини формування комплексу архівних документів з історії окупації ЗВУ, встановити рівень їх інформативності та актуалізації. Ця мета конкретизується у кількох дослідницьких завданнях:

1) визначити умови та основні етапи комплектування державних архівів України документами з історії ЗВУ;

2) з'ясувати особливості документообігу головних окупаційних установ, а також підпільних організацій та партизанських загонів, які діяли в областях ЗВУ. Це надає можливість встановити обставини появи документів та їх потенціальні інформативні можливості;

3) провести класифікацію архівних документів з історії ЗВУ;

4) визначити та охарактеризувати найінформативніші фонди державних архівів України, документи яких мають суттєве ґносеологічне значення для вивчення різних аспектів історії областей ЗВУ (зокрема, соціально-економічного, суспільно-політичного розвитку окупованих територій та культурно-побутового життя їх мешканців);

5) встановити та порівняти обсяг актуалізованої та потенційної джерельної інформації архівних документів з історії ЗВУ;

6) простежити діяльність науково-дослідних установ та науковців по опрацюванню та залучення до наукового обігу державної частини документів НАФ України з історії ЗВУ;

7) порівняти інформативність фондів окремих архівних установ України з історії ЗВУ. Порівняти, зокрема, особливості джерельної інформації документів окупаційних установ, підпільних організацій та партизанських загонів, радянських державних та партійних комісій, які проводили облік людських та матеріальних втрат окупованих територій;

8) сформувати пропозиції щодо подальшого впорядкування фондів з документами ЗВУ.

Під час написання даної праці автор враховував головні теоретико-методологічні засади дослідження архівних документів, зокрема принципи об'єктивності (неупереджений підхід до репрезентативних можливостей джерел, рівня їх автентичності та достовірності), системності (характеристика документів з історії ЗВУ як цілісної, взаємопов'язаної системи, єдиного тематичного джерельного комплексу), історизму

(визначення впливу історичних умов на процес створення та інформативний зміст документів), всебічності і комплексності у вивченні архівних документів (багатоаспектний, комплексний аналіз різних ознак документів, їх зв'язок між собою), міждисциплінарного підходу (тематика дослідження знаходиться на межі джерелознавства та архівознавства, а, отже, комбіновано використовуються методи архівної та джерелознавчої евристики).

Також враховувалися основні правила архівної евристики щодо пошуку та опрацювання документів (визначення мережі та структури архівних установ України з урахуванням сучасного довідкового апарату НАФ, адміністративного поділу окупованих територій, особливостей організації діловодства окупаційного періоду та порядку прийняття на державне зберігання відповідних документів).

Методи дослідження включають загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції. Крім того використовувалися історичні методи: історико-хронологічний (під час характеристики особливостей комплектування архівів України документами з історії ЗВУ, їх фондування та умов зберігання), історико-порівняльний (під час порівняння інформативних можливостей комплексів документів різних архівних установ, фондів та окремих справ), історико-типологічний (під час класифікації архівних документів з історії ЗВУ та джерел даної монографії), історико-генетичний (під час встановлення зв'язків між сучасною структурою архівних фондів з умовами їх формування та комплектування у воєнні та перші повоєнні роки). Загальнонаукові методи аналізу та синтезу конкретизуються у спеціальні джерелознавчі та архівознавчі методи, зокрема джерелознавчого аналізу та синтезу, функціонального аналізу (встановлення впливу завдань та напрямів діяльності установи-автора на зміст документу).

Згідно з вимогами аналітичної критики, характеристика архівних документів проводилася за наступною схемою: спочатку проводилась їх атрибуція та визначалися зовнішні ознаки. Час та місце виникнення більшості документів та їх авторство на сьогодні зазвичай відомі. Зрідка дата створення документу є не з'ясованою. У цьому випадку приблизне датування встановлювалося шляхом порівняння його джерельної інформації з джерельною інформацією документів, які належали до того самого фондоутворювача та датування яких відоме. Співставлялися події та особи, які згадувалися у документах чи підписували їх, структурні одиниці установи-фондоутворювача діловодству яких належали документи та які існували відносно не тривалий проміжок часу (наприклад відділи управ) тощо.

Далі аналізувався безпосередньо текст документа з визначенням його автентичності, вірогідності, повноти, оригінальності з подальшим вилученням джерельної інформації. Далі (згідно вимог синтетичної критики) проводився порівняльний аналіз джерельної інформації окремих документів, фондів та архівів у цілому.

РОЗДІЛ I

Історіографія та джерельна база дослідження

Наукове опрацювання документів, які є джерелами вивчення історії ЗВУ, розпочалося ще у роки Великої Вітчизняної війни і триває до нині. Наявні праці належать до радянської та пострадянської історіографії. Традиційно вивчення історії Великої Вітчизняної війни поділяють на три періоди: 1) 1940-ві – до середини 1950-х років; 2) з середини 1950-х років до початку 1990-х років; 3) після проголошення незалежності України у 1991 р. і до сьогодні.

Вивчення проблеми війни та окупації супроводжувалося джерелознавчою та археографічною роботою, спрямованою на аналіз, систематизацію та видання писемних джерел з їх історії. Археографічне опрацювання документальних джерел з історії ЗВУ є складовою частиною історіографії війни, а, отже, доцільно розглядати їх комплексно. Перший період вивчення історії Великої Вітчизняної війни в Україні поділяється на два підперіоди: перший охоплює безпосередньо воєнні роки (1942 – 1945 рр.), другий – перше повоєнне десятиріччя (до середини 1950-х років). У воєнні роки радянські дослідники вивчали досить вузьке коло писемних джерел з історії окупації. Наукові праці 1940-х років носили здебільшого пропагандистський характер і мали проілюструвати злочинність окупаційного режиму та розмах боротьби радянського народу проти нього, а отже підняти бойовий дух населення. Тому до наукового обігу документи запроваджувалися досить вибірково. Першою групою писемних джерел, інформація яких почала науково вивчатися вже з 1942 р., були документи Української республіканської надзвичайної комісії зі встановлення збитків та злочинів, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками (УРНК) та Надзвичайної державної комісії (НДК) СРСР. Вони широко використовувалися у підготовці праць, які були присвячені викриттю злочинного характеру окупаційного режиму [1; 2; 3; 4]. У воєнні роки документи УРНК знаходилися на опрацюванні у державних структурах (зокрема, Держплані УРСР), партійних органах (ЦК КП(б)У) та органах радянської державної безпеки. Відмітимо також, що найбільшої актуалізації набула джерельна інформація документів Харківської, Сталінської та Ворошилоградської НК. Документи Чернігівської та Сумської НК оприлюднювалися рідше, в основному в усних повідомленнях УРНК. Стратегічне значення цих областей було значно менше ніж Харківської, Донецької та Луганської, а тому на їх історію протягом окупації звертали менше уваги.

Паралельно з науковим вивченням, проводилася й публікація документів УРНК та НДК СРСР. Цей процес набув систематичного характеру після видання 16 квітня 1942 р. керівником Управління державними архівами (УДА) УРСР М. І. Шкляровим наказу розпочати друк документів воєнних років з пропагандистською метою та для залучення населення до пошуку зрадників та військових злочинців [5, арк. 24 – 26].

Протягом 1942 – 1945 рр. вийшло друком кілька збірок документів УРНК та НДК СРСР [6; 7], які у наступні роки використовувалися як джерела для робіт, присвячених злочинній політиці Вермахту на окупованій території північного сходу УРСР. Крім того, у більш пізні періоди війни (1943 – 1945 рр.) документи, знайдені на звільнених територіях, повинні були використовуватися у науково-дослідній роботі, зокрема у вивченні історії війни [8, арк. 5]. Таким чином, галузь їх використання планували значно розширити.

У роки війни, разом з документацією УРНК, відбувалася актуалізація джерельної інформації інших груп документів. До них, у першу чергу, можна віднести документи німецьких окупаційних органів влади. Трофейні документи до 1945 р. знаходилися у відносно вільному доступі і науковці мали можливість з ними працювати. Не зважаючи на те, що роботи таких авторів як М. І. Калінін [9] чи К. К. Дубина [10] носили яскраво виражений агітаційний характер, вони, окрім всього іншого, висвітлювали й економічні аспекти окупаційної політики німців (зокрема, аграрні перетворення) і ґрунтувались не лише на документах НДК СРСР, але й на документах німецьких сільськогосподарських органів влади.

Фактично були відсутні роботи, присвячені історії радянського підпільно-партизанського руху у роки війни. До 1945 р. відповідні документи знаходилися в оперативній розробці державних (РНК УРСР), партійних (ЦК КП(б)У) установ, а також спецслужб (НКДБ СРСР, СМЕРШ). Тому до кінця війни вийшло усього кілька науково-пропагандистських праць та документальних публікацій з історії руху Опору на території ЗВУ [11]. Вони свідчать про перші спроби встановити значення партійного та комсомольського підпілля, а також партизан у розгромі Вермахту та систематизувати їх документи. У воєнні роки почалося опрацювання та систематизація епістолярних джерел, які були використані у підготовці кількох наукових праць та збірок документів [12].

Керівництво УДА УРСР (в особі П. П. Гудзенка) планувало активно продовжувати наукову діяльність з вивчення історії війни, результатом якої мало стати активне опрацювання та актуалізація архівних документів [13, арк. 27]. Проте у 1945 р. вони, у більшості, були засекречені, отже режим доступу до них став досить суворим. Через це до середини 1950-х років актуалізація та систематизація документів ЗВУ практично призупинилася, як і наукове вивчення історії Великої Вітчизняної війни. Документи окупаційних та колабораціоністських органів влади зовсім не запроваджувалися до наукового обігу, інформація документів УРНК використовувалася у дуже обмеженому обсязі. Новою групою джерел з історії окупації, яка почала аналізуватися у 1945 – 1955 рр., були документи підпільно-партизанського та інших форм руху Опору нацистам. Дисертаційні роботи А. А. Вовка [14], Р. Й. Новоплянської [15], П. С. Шилохвоста [16], які були підготовлені в Інституті історії України АН УРСР, починаючи з 1947 р., базувалися на документах Партійного архіву Української філії Інституту Маркса-Енгельса-Леніна при ЦК ВКП(б) (Партійного архіву Української

філії ІМЕЛ) та його обласних підрозділів. Зазначимо, що джерельна база цих та інших дисертацій була досить вузькою. Авторами майже не використовувалася джерельна інформація документів підпільних груп та партизанських загонів, які були видані у роки їх бойової діяльності. Як правило дисертації базувалися на підсумковій звітній документації обкомів про розгортання руху Опору на місцях та даних радянської преси.

Отже, у 1940 – 1950-х роках до наукового обігу запроваджувалася джерельна інформація тієї групи документів руху Опору, які не вступали у протиріччя державній версії його історії. Джерелами наукових робіт, присвячених історії підпільно-партизанської боротьби, були не тільки архівні, а й опубліковані документи. З кінця 1940-х років і до середини 1950-х років вийшло кілька збірок документів з історії руху Опору, які сприяли актуалізації звітної документації партизанських загонів та підпільних груп. Останні знаходилися на зберіганні у фонді ЦК КП(б)У (№ 1), Українського штабу партизанського руху (УШПР) (на той момент цей фонд був під № 58) та в інших фондах Партійного архіву Української філії ІМЕЛ [17; 18].

Характерною рисою радянської історіографії війни 1940 – 1950-х років була відсутність узагальнюючих історичних праць. Вивчалися лише окремі аспекти війни, пов'язані або з історією підпільно-партизанського руху, або злочинній політиці окупантів. Тому вихід у 1951 р. збірки документів «Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні» стало досить знаковим явищем [19]. У передмові до збірки було коротко викладена вся історія Великої Вітчизняної війни та перелічені основні групи документів (з тих, що знаходилися у вільному доступі), які висвітлюють її хід. Ця документальна публікація поклала початок комплексному підходу до актуалізації джерел з історії окупації. Вона включала у себе окрім документів УРНК та НДК, деякі документи окупаційних органів влади. Останні були взяті із архівних колекцій Центрального державного архіву Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР (ЦДАЖР УРСР) та Партійного архіву Української філії ІМЕЛ.

Отже, у перший період історіографії Великої Вітчизняної війни відбувалася актуалізація джерельної інформації невеликого кола архівних документів, які в основному належали до діловодства УРНК та підпільно-партизанського руху. У результаті цього, джерельна база історичних робіт цього періоду була досить обмежена, а їх наукова цінність у цілому низькою.

У зв'язку зі зміною суспільно-політичної ситуації у СРСР, викликаній ХХ з'їздом КПРС у 1956 р., активізувалася науково-дослідна робота з вивчення історії Великої Вітчизняної та Другої світової воєн. Вона супроводжувалася подальшим аналізом та актуалізацією архівної інформації. У результаті розсекречення частини документів, розширилося доступне дослідникам коло джерел з історії окупації, історичні роботи стали носити більш науковий, ніж пропагандистський характер. У 1950-ті – 1980-ті роки частково змінюються мета й тематика історичних праць, з'являються видання, присвячені новим аспектам війни: мобілізації населення на

будівництво оборонних споруд, історії партійної, комсомольської та піонерської організацій у 1941 – 1945 рр., діяльності добровільних організацій для допомоги фронту, роботі профспілкових організацій тощо. Проте значну частину тем з історії Великої Вітчизняної війни радянські історики не вивчали взагалі, особливо щодо окупаційного режиму. Тематика наукових робіт та документальних видань з цієї проблеми залишалася старою. Основна увага дослідників зосереджувалася на розкритті злочинів окупантів, характеристиці економічної експлуатації окупованих територій, трудової мобілізації населення. Щоправда, джерельна база наукових праць 1960 – 1980-х років значно розширилася. Документальні публікації характеризувалися більш високим археографічним рівнем, ніж у попередній період, коментарі та передмови до них стали ґрунтовнішими. Підвищенню рівня археографічних публікацій сприяли і Правила видання історичних документів Державного архівного фонду (ДАФ) СРСР, які неодноразово перероблялися у цей період (у 1945, 1955, 1969, 1987 та в 1990 рр.) [20; 21].

Новим явищем даного періоду стало вивчення теоретичних засад аналізу архівних документів, специфіки використання матеріалів особового походження, методика залучення джерельної інформації до наукових досліджень з історії війни. Таким чином, у другий історіографічний період відбувалося вирішення не лише практичних, а й теоретико-методичних питань аналізу документів. Більш високий рівень методики опрацювання архівних документів став можливим також завдяки загальному розвитку архівної справи, археографії та джерелознавства у СРСР у 1960-ті – 1980-ті роки.

Характерною рисою історіографії війни другого періоду стало формування комплексного підходу до її історії, про що свідчить видання великих узагальнюючих праць. Підготовка багатотомників супроводжувалася широким залученням інформації усіх груп документів, у тому числі і з історії окупаційного режиму у ЗВУ. У період 1960 – 1965 рр. була написана монументальна шеститомна «История Великой Отечественной войны Советского Союза», за загальною редакцією П. М. Поспелова [22]. Ця багатотомна робота базувалася в основному на неопублікованих документах центральних архівів СРСР (ЦДАЖР СРСР, Центрального архіву Міністерства оборони (ЦАМО) СРСР, Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК КПРС тощо). Інформація документів республіканських архівів УРСР використовувалася значно менше, що пояснюється, на наш погляд, головною методичною установкою написання цієї роботи. Увага її авторів була прикута до характеристики бойових дій, головні документальні джерела вивчення яких зберігаються у фондах ЦАМО СРСР. Історії окупаційного режиму приділено мало уваги. Під час викладення історії окупації УРСР використовувалися документи українських архівів. Для характеристики історії підпільно-партизанського руху, аналізувалися у першу чергу документи Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК КПУ (Партійного архіву ІІП при ЦК КПУ). Також, під час аналізу окупаційної політики нацистів, до наукового обігу запроваджувалися і деякі документи

ЦДАЖР УРСР. Зауважимо, що значення цього багатотомника полягає скоріше не в актуалізації джерельної інформації документів українських архівів (які у цілому мали суто допоміжну роль), а у тому, що він дав поштовх вивченню історії УРСР років війни та окупації, комплексній систематизації відповідних груп писемних джерел. У ще одному багатотомнику «История Второй мировой войны» (1973 – 1982 pp.) прослідковуються схожі тенденції аналізу джерельної бази [23].

У багатотомних працях з історії УРСР у роки Великої Вітчизняної війни архівні документи ЗВУ використовувалися більш широко. Головною такою роботою, виданою у радянські часи була «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941 – 1945)» [24] за загальною редакцією В. І. Клокова. У розділах, присвячених характеристиці історії руху Опору, широко використовувалася джерельна інформація документів партійного архіву (у більшості випадків фонду № 1 ЦК КПУ, фонду № 62 УШПР, фонду № 57 «Колекції документів з історії КПУ» тощо). Зазначимо, що автори лише зрідка використовували оригінальні документи партизанських загонів, користуючись, в основному, лише підсумковими звітами обкомів про їх діяльність. Джерельна інформація останніх не суперечила офіційній версії історії радянського руху Опору. Джерельна інформація документів ЦДАЖР УРСР та обласних державних архівів використовувалася менше, ніж інформація документів, які зберігалися у партійному архіві. Для ілюстрації жорстокості окупаційного режиму автори згадували окремі накази, видані керівництвом Рейхскомісаріату Україна (РКУ) та окремих комісаріатів. Фонд РКУ (№ 3206 ЦДАЖР УРСР), а також фонд КМФ-8, стали джерелами для характеристики економічної політики окупаційної влади, її структури. У цій роботі документи з історії ЗВУ аналізувалися зовсім не достатньо, оскільки автори майже не виділяли регіональні аспекти окупаційного режиму. Документи обл. держ. архівів, які містять основний масив джерельної інформації з історії ЗВУ, були практично не задіяні, а сама історія ЗВУ розглядається без відриву від історії РКУ. Крім того, автори багатотомника практично не використовували документи засекречених фондів окупаційних установ, а користувалися в основному архівними колекціями Партійного архіву ІІІ при ЦК КПУ (у першу чергу фонду № 57), в яких документи окупаційних органів влади представлені дуже вибірково та фрагментарно.

Інші багатотомники, присвячені історії УРСР [25] та її окремих населених пунктів [26], побудовані на схожій джерельній базі.

Підготовка цих праць супроводжувалися документальними публікаціями, як правило, книжними. Передмови та коментарі до них є частиною історіографічного процесу і висвітлюють пануючі у радянській історичній науці методи та підходи до критики історичних джерел з історії окупаційного режиму в Україні. Фундаментальними археографічними виданнями були публікації, підготовлені групами авторів під керівництвом П. М. Костриби у 1963 р. [27] та Д. Ф. Григоровича у 1985 р. [28]. Окрім того, за період 1960 – 1980-х років були підготовлені збірки документів,

присвячені історії областей УРСР у роки Великої Вітчизняної війни, окремі розділи яких містили документи окупаційних років [29 – 33]. У роботі над ними брали участь співробітники відділу історії Великої Вітчизняної війни Інституту історії України АН УРСР І. К. Карпов, В. С. Коваль, В. І. Клоков, В. І. Кучер, Н. М. Руденко. Ці зібрання за змістом були досить однотипними. Фонди ЦДАЖР УРСР були використанні менше, ніж фонди Партійного архіву ІІП при ЦК КПУ. Їх характеристика у передмові була досить формальна. Щоправда, у документальній публікації «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.» (1985 р.) були більш широко оприлюднені документи РКУ, фонду КМФ-8 та інших фондів, які містили документи окупаційних органів влади та установ. У порівнянні з іншими публікаціями радянських часів, збірка 1985 р. містила тематично більшу групу документів. У регіональних збірках публікувалася досить незначна кількість писемних матеріалів німецьких військових комендатур. У передмовах їх характеристика на предмет репрезентативності була незначна. Укладачі актуалізували та побіжно характеризували в основному джерельну інформацію документів місцевих відділів Партійного архіву ІІП при ЦК КПУ, що висвітлювали історію підпільно-партизанського руху. Зокрема, звіти обкомів та райкомів КП(б)У про організацію боротьби у тилу ворога, документи самих партизан, службове листування між УШПР та Центральним штабом партизанського руху (ЦШПР), інші групи документів. Окрім того, збірки містили також документи УРНК та її обласних відділів, обласних виконавчих комітетів рад депутатів трудящих, партійних установ про розслідування німецьких злочинів проти мирного населення.

Дослідники 1950-х – 1980-х років найбільш детально вивчали та систематизували документи з історії підпільно-партизанського руху та архівно-слідчу документацію. У роботах відомих радянських істориків війни (К. К. Дубини [34], Д. П. Григоровича [35], В. О. Замлинського [36], В. І. Клокова [37], В. М. Нем`ятого [38], В. І. Кучера [39]), присвячених історії підпільно-партизанської боротьби, використовувалася досить однотипна група джерел. У більшості випадків це були вже оприлюднені раніше документи, які містилися у тих документальних публікаціях, про які згадувалося вище та у численних тематичних збірках присвячених руху Опору [40 – 44]. Зрідка автори аналізували і неопубліковані документи, що знаходились на зберіганні у Партійному архіві ІІП при ЦК КПУ. Фонди обл. держ. архівів, як і фонди ЦДАЖР УРСР, були майже зовсім не використані.

Радянські автори, які працювали над темами, присвяченими історії німецьких репресій на окупованих територіях (див., зокрема, роботи Т. С. Першиної [45], М. В. Ковалю [46]), також порівняно мало використовували інформацію архівних документів УРНК та НДК СРСР. Джерелом для написання цих праць слугували опубліковані у численних збірках документи УРНК [47; 48], або матеріали Нюренберзького трибуналу.

Актуалізація інших груп документів, зокрема матеріалів окупаційних органів влади проводилась досить вибірково. У деяких роботах, присвячених

окупаційному режиму в Україні, автори побіжно ілюстрували деякі аспекти окупаційної політики, залучаючи джерельну інформацію документів окупаційних органів влади. Зокрема, невелика робота В. М. Нем'ятого, яка присвячена боротьбі українських селян та партизан проти економічної експлуатації, базується не лише на «партизанських» документах архіву ІПП УРСР, але й на документах німецьких установ, що проводили економічну політику на підкорених територіях (у першу чергу *Virtshaftskommando* (ВІКДО), німецьких комендатур та допоміжних їм управ [49]).

Відомий український історик Великої Вітчизняної війни В. С. Коваль у ряді праць, присвячених політичному становищу України у роки війни активно використовував інформацію документів окупаційних органів влади, зокрема РКУ [50]. У загальних працях, присвячених історії УРСР у роки війни, В. С. Коваль залучав і джерельну інформацію документи інших фондів, щоправда здебільшого колекційних, у першу чергу Партійного архіву ІПП при ЦК КПУ (№ 57), а також опубліковані документи [51].

Інший відомий історик війни М. В. Коваль, вивчаючи репресії гітлерівців в Україні, залучав джерельну інформацію документів бірж праці, які займалися вербуванням населення до Німеччини, та поліції [52]. Більшість використаних М. В. Ковалем документів належать до архівних колекцій, а не до відповідних фондів державних архівів.

Характерною ознакою джерельної бази історичних робіт, присвячених Великій Вітчизняній війни, які були підготовлені у другій половині 1980-х років, стало збільшення питомої ваги документів окупаційних органів влади. Їх поступове розсекречення дозволило авторам розширити джерельну базу своїх праць, що позначилося на їх науковій цінності. Хоча до початку 1990-х років документи окупаційних установ ніколи не були головним джерелом вивчення тих чи інших аспектів історії війни, сфера використання їх джерельної інформації поступово розширювалася. Найбільше у 1980-х роках у якості джерел використовувалися документи колекційного фонду КМФ-8 (див., наприклад, публікації О. Й. Круглова [53] та М. В. Коваля [54]). Документи фонду були джерелом вивчення як структури окупаційної адміністрації в Україні (в основному РКУ), так і німецьких репресій проти населення окупованих територій. Окрім того, у роботах 1980-х років, присвячених історії окупаційного режиму, використовувалися документи інших фондів окупаційних установ, зокрема навіть засекречений на той час фонд ЦДАЖР УРСР № 3206 (РКУ) (див., наприклад, публікації М. В. Коваля [55]). Але за радянських часів яскраво вираженої динаміки розширення джерельної бази з історії Великої Вітчизняної війни (навіть наприкінці 1980-х років) все ж не було. Цей процес став характерним лише з початку 1990-х років. Крім того, у наукових розвідках 1980-х років майже зовсім не залучалися інформативні можливості документів, які зберігалися в обл. держ. архівах. Таким чином, історія північно-східної України у 1941 – 1943 рр. окремо не розглядалася.

Отже, характерною рисою наукових робіт з історії окупації написаних у 1950 – 1980-х роках, був недостатній рівень залучення джерельної

інформації архівних документів, які у більшості були засекреченими. Здебільшого автори будували свої дослідження на відомостях, узятих із опублікованих джерел. У результаті цього, відбувалася актуалізація інформації дуже обмеженої групи документів, яка не суперечила офіційній версії історії війни. Ці ж документи друкувалися у чисельних публікаціях. У порівнянні зі збірками, які виходили протягом війни та у перші післявоєнні роки, видання 1950-х – 1980-х років спиралися на значно ширшу джерельну базу і відзначалися вищим науковим рівнем. Документи у них структуровані за тематико-хронологічним принципом, з більш детальною легендою.

Незважаючи на вищий археографічний рівень цих збірок у порівнянні зі збірками 1950-х років, рецензенти ще у радянський час зробили деякі зауваження [56]. Так, у легендах документів дослідники часто не вказували номери наказів, місце та час їх появи, ступінь секретності. Крім того, документи зазнали редакторських виправлень граматичних помилок, застарілих географічних назв, що не могло не позначитися на їх аутентичності. Рецензенти наголошували і на невисокому рівні ілюстративності цих документальних публікацій, недостатнє (як, наприклад, із збірником документів про Сумську область) використання фотографій [56, с. 67]. Критики інколи закидали укладачам і більш суттєві зауваження: одноманітність тем, відносно вузьке коло залучених джерел тощо.

Окрім безпосередньої археографічної діяльності, протягом другої половини 1950-х – 1980-х років з'явилися праці, присвячені історії та правилам видання, а також методиці аналізу «окупаційних документів». Цю тематику започаткували статті Г. Д. Ларина та Л. І. Шеханової, в яких аналізувалися публікації документів, що були видані у 1940-х – на початку 1960-х років [57]. До важливих джерел з історії війни автори відносили документи руху Опору та УРНК, а також постанови ВКП(б), Ради Народних Комісарів (РНК) СРСР та окремих республік. Г. Д. Ларин та Л. І. Шеханова згадували здебільшого про публікації документів фондів ЦАМО СРСР, які стосувалися історії бойових дій на німецько – радянському фронті. Документальні збірки, присвячені окупаційному режиму в УРСР, чи окремих її територій (наприклад ЗВУ) майже не згадувалися. Працям інших радянських істориків та археографів 1960-х років (див., наприклад, статті Д. М. Епштейн та Л. І. Арапової) притаманні ці ж риси [58; 59].

Історики 1970 – 1980-х років приділяли більше уваги виданню документів з історії окупаційного режиму. Так, у статтях М. О. Буцька та Ю. І. Єлесіна, окрім усього іншого, йде мова про опубліковані документи УРНК [60]. Цій же тематиці присвячено статті Т. С. Першиної [61]. Ці автори заклали основи критичного аналізу видань, присвячених актовій документації радянських комісій, що проводили розслідування німецьких злочинів, у тому числі і на території колишньої ЗВУ. У статтях коротко проаналізовано й історію цих комісій. Особливо важливий внесок у вивчення проблеми археографії документів періоду Великої Вітчизняної війни зробив В. Г. Шмельов [62], який чи не вперше поділив всю історію актуалізації та публікації документів на кілька періодів. Крім того, В. Г. Шмельов був одним

із небагатьох радянських істориків (разом з В. В. Цапліним та В. В. Максаковим), який простежив історію виявлення та організації зберігання документів окупаційних часів. Щоправда, історія пошуку документів на визволеній території України В. Г. Шмельовим викладена досить схематично та формально. Не зважаючи на це, його дослідження полегшували роботу щодо збирання джерел для документальних збірок та для розвідок, присвячених різним аспектам історії війни.

У 1980-х роках у галузевих журналах друкувалися реєстри фондів українських архівів, що містили відомості про документи з історії Великої Вітчизняної війни (у тому числі окупаційного режиму на території ЗВУ). Укладачі деяких реєстрів інколи згадували навіть засекречені фонди, що стало можливим лише після пом'якшення ідеологічного контролю партії, з проголошенням політики гласності у 1985 р. У публікації В. М. Нем'ятого та О. І. Штиволока характеризується засекречений фонд з трофейними документами Рейху КМФ-8 (ЦДАЖР УРСР), який є важливим джерелом для вивчення структури окупаційної адміністрації ЗВУ [63]. Ця стаття була однією з перших розвідок у вітчизняній науковій періодиці, в якій проводився аналіз документів засекреченого фонду. У той же час автори ще не мали змоги надрукувати відомості про документи фонду КМФ-8, які стосувалися боротьби окупантів з радянськими партизанами, або документи окупаційних військових адміністрацій, в яких характеризувалися антирадянські настрої населення. Дослідники подали історію формування фонду та проаналізували окремі справи. Основна увага авторів зосереджувалася на аналізі документів, які лише в загальних рисах характеризували окупаційний режим, що встановився в Україні у 1941 – 1942 рр. В. М. Нем'ятий та О. І. Штиволока розглянули у першу чергу накази А. Гітлера та рейхскомісара Е. Коха про організацію влади на окупованих східних територіях та репресії проти населення. Проте схожі документи характеризувалися і раніше у великих публікаціях документів, присвячених окупації України.

Схожу тематику мали статті Р. І. Ткача та Л. Ю. Портнової [64], а також Н. О. Крепишевої [65], в яких давався огляд фондів архівів УРСР з історії республіки часів війни, у тому числі й деяких фондів органів місцевого «самоврядування» – Чернігівської та Харківської міських управ, районних управ тощо. Щоправда, у статтях вказувалися лише номери засекречених фондів (іноді з зазначенням інших елементів архівного шифру, зокрема номерів описів), без назв, а сама характеристика документів управ була повністю відсутня. Автори намагалися не зосереджувати на них увагу читачів. Але й перелік частини засекречених фондів був великим кроком уперед, бо у попередніх довідкових виданнях (насамперед у путівниках по архівах) номери засекречених фондів допоміжних установ навіть не згадувалися.

Новою проблематикою, якою займалися радянські дослідники 1980-х років, стала історія пошуку та організація зберігання документів воєнних часів у державних та партійних архівах. У вже згаданій статті

В. Г. Шмельова, побіжно характеризувалася діяльність УДА НКВС УРСР щодо пошуку документів окупаційного періоду, з вказівкою окремих постанов НКВС УРСР про їх зберігання. Особлива увага автора приділена виявленню документів на північному сході УРСР, як першому звільненому регіону республіки. Цій проблематиці були присвячені роботи В. В. Цапліна, в яких висвітлювався процес комплектування ДАФ СРСР документами воєнних часів [66; 67]. Автор перелічив найважливіші акти та інструкції центральних архівних установ СРСР щодо охорони документів воєнних (у тому числі й окупаційних) років. Крім того, В. В. Цаплін позитивно характеризував діяльність органів радянської влади для відновлення роботи архівних установ України після визволення та створення комісій по збиранню документів часів окупації. Фактично В. В. Цаплін у 1960-х рр. започаткував розв'язання проблеми комплектування фондів радянських архівів документами з історії війни. Щоправда, у його розвідках не наводилися окремі секретні постанови НКВС УРСР, які регулювали використання документів в «оперативно-чекістській роботі». Крім того, автор практично не приділяв уваги недолікам організації виявлення документів, у тому числі неузгодженості дій різних державних та партійних комісій. Загальнотеоритичні роботи В. В. Цапліна, присвячені питанням експертизи цінності архівних документів [68] та методиці формування довідкового апарату архівних установ [69], мали велике значення для аналізу архівної документації та її систематизації.

М. Ф. Шумейко теж займався дослідженням схожої тематики [70]. У першу чергу цей автор вивчав роботу Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, особливо звертаючи увагу на її діяльність з виявлення та збереження документів на визволених територіях Білорусії. У ґрунтовних роботах В. В. Максакова [71; 72; 73] охарактеризована діяльність радянської влади стосовно відновлення роботи архівних установ на звільнених територіях СРСР та організації пошуку архівними працівниками СРСР документів окупаційного періоду. Роботи В. В. Максакова присвячені загальній історії розвитку архівної справи у СРСР, дають можливість проаналізувати особливості та специфіку формування документальної джерельної бази з історії війни у контексті формування ДАФ СРСР у цілому [74].

Серед інших питань, які цікавили радянських архівістів у ході вивчення документів окупаційного періоду (у тому числі й ЗВУ), була методика роботи з ними. Наприклад І. А. Альтман досліджував прийоми виявлення та використання джерельної інформації документів особового походження, зокрема для вивчення історії підпільно-партизанського руху [75]. До цієї роботи він пропонував залучати учнівську та студентську молодь. Особливості вивчення й аналізу мемуарів учасників війни встановлюються у працях О. В. Бутько [76]. Роботи І. І. Кудрявцевої містять правила видання документів воєнних років, у тому числі вимоги щодо написання легенд до них [56]. Авторка охарактеризувала особливості історії видання великих збірок документів, присвячених війні, проаналізувала деякі з них. І. І. Кудрявцева згадували такий недолік документальних публікацій

1950 – 1970-х рр., як одноманітність тем та погану роботу редакторів, які, на свій розсуд, редагували документи. Праці І. І. Кудрявцевої відзначаються критичним підходом до існуючої археографічної практики опрацювання документів воєнних років.

У 1960-ті – 1980-ті роки радянська археографія та архівна справа зробила великий крок уперед в удосконаленні методики комплектування державних архівів, аналізу інформативної цінності архівних документів, правил їх видання, систематизації та актуалізації. Особливо відмітимо теоретико-практичну значимість наукового доробку В. М. Автократова, який займався широким колом питань, пов'язаних з розвитком та удосконаленням архівної справи, у першу чергу виробленням раціональних методів комплектування документами державних архівів [77], організації їх фондової структури [78]. Роботи В. М. Автократова широко залучали радянські архівні співробітники під час комплектування фондів. Інші визначні радянські архівісти та джерелознавці також зробили свій внесок у розвиток теорії і методики архівної справи, що позитивно відобразилося на її організації, дало можливість пересистематизувати деякі архівні фонди, встановити значення окремих видів писемних документів у структурі джерельної бази. Відмітимо науковий доробок таких радянських джерелознавців як Л. М. Пушкар'єв [79], М. А. Варшавчик [80], С. О. Шмідт [81] та інших.

Слід зазначити, що радянські історики та архівісти складали лише правила роботи з документами державних та партійних установ воєнних років. Документи окупаційного режиму в основному залишалися поза їхньою увагою. Крім того, процес виявлення, видання та методи роботи з документами окупаційних часів аналізували без урахування їх адміністративної ознаки. У більшості випадків документи РКУ та ЗВУ не відокремлювалися, історія наукового використання їх інформативних можливостей також розглядалися разом. За радянською історіографічною традицією історія окупації зводилася до історії РКУ, історія північно-східної України характеризувалася фактично у її контексті. Тому у наведених працях приділено досить мало уваги документам ЗВУ, як окремого джерельного комплексу, їх археографічне опрацювання та актуалізація були зовсім не достатні.

Отже, тематика видань документальних джерел з історії окупації ЗВУ радянського етапу мала певну обмеженість. Тим не менше протягом 1940-х – 1980-х років була пророблена значна робота з наукового вивчення та актуалізації великої кількості джерел з історії німецької окупації та Великої Вітчизняної війни у цілому. Видання багатотомників з історії Великої Вітчизняної війни викликало потребу наукової систематизації, актуалізації та археографічного опрацювання документів окупаційного періоду. До наукового обігу була залучена джерельна інформація документів з історії підпільно-партизанського руху, які знаходились на зберіганні у Партійному архіві ЦК КПУ та його обласних відділах. З документів окупаційних органів влади та установ актуалізувалися лише ті, які висвітлювали жорстокий характер окупації. У цілому документи цієї групи лишалися не

вивченими. Актуалізація джерельної інформації архівних документів Партійного архіву ІІП при ЦК КПУ значно випереджала документи ЦДАЖР УРСР та його обласних відділів. У ЦДАЖР УРСР знаходилася в основному засекречені документи окупаційних органів влади, доступ до яких був дуже обмеженим для дослідників. Лише з 1980-х років у наукових працях почалося використання джерельної інформації деяких документів окупаційних структур. Найбільше залучався фонд ЦДАЖР УРСР КМФ-8. Але даних про історію ЗВУ у документах цього фонду не багато. В основному відповідні дані містяться в обл. держ. архівах, які у радянські роки слабо використовувалися для підготовки праць з історії війни. Отже, найбільш інформативно цінні документи з історії ЗВУ (з діловодства окупаційних та допоміжних органів влади) радянською археографією та історіографією не були задіяні, що негативно відбилося на наукових працях, які стосувалися історії окупаційного режиму на північному сході УРСР.

У цілому, до початку 1990-х років документальні джерела з історії ЗВУ залишалися практично повністю не вивченими. Їх наукове опрацювання розпочалося лише після зміни основних методичних та світоглядних засад історіографії війни та розсекречення архівних документів наприкінці 1980 – початку 1990-х років. Радянська історіографія актуалізувала та частково систематизувала переважно дві групи писемних джерел з історії ЗВУ: документи підпільно-партизанського руху та архівно-слідчу документацію.

Поштовх до зміни принципів вивчення та видання документів окупаційних років дала горбачовська перебудова. До попередників нових підходів у джерелознавчій критиці «окупаційних» документів можна віднести вже згаданих вище І. І. Кудрявцеву, В. М. Нем`ятого, О. І. Штиволока та деяких інших.

Історичні роботи, присвячені історії Другої світової війни та німецькому окупаційному режиму в Україні, стали ґрунтуватися на значно ширшій джерельній базі, ніж роботи з цієї тематики радянського періоду. Сучасні українські історики, архівісти та джерелознавці проводять детальний аналіз джерельної цінності архівних інформативних ресурсів України. У результаті, зростає ефективність використання архівної інформації під час вивчення різних аспектів історії окупації.

Найбільш характерним явищем третього періоду історіографії Другої світової та Великої Вітчизняної воєн стало значне розширення джерельної бази історичних розвідок присвячених цій тематиці. У 1990-ті – 2000-і роки підготовлено ряд узагальнюючих монографічних праць з історії війни та окупації, авторами яких були відомі ще за радянських часів історики. Зокрема, історичні роботи М. В. Ковалю [82], хоча і носять більше історіософський характер, будуються на широкому спектрі розсекречених архівних документів (в основному з ЦДАВО України), без аналізу яких виробити «сучасне концептуальне бачення» війни було б неможливо. У своїй науковій розвідці М. В. Коваль широко залучав джерельну інформацію архівних документів ЦДАГО України (в основному фонду № 1 ЦК КПУ), які

стала головним джерелом аналізу методологічних та джерелознавчих аспектів вивчення історії війни у СРСР [83].

Розсекречені наприкінці 1980-х – початку 1990-х років документи є джерельною базою розділів, присвячених Другій світовій війні у загальних працях з історії України. Наприклад, автори четвертого тому «Політичної історії України. XX ст.» який присвячений історії України у 1939 – 1945 рр. (В. А. Гриневич, В. С. Коваль, В. І. Кучер) використовують джерельну інформацію розсекречених документів ЦДАВО України (здебільшого фондів РКУ № 3206 та КМФ-8) [84]. Інформація документів ЦДАГО України ними залучалася менше, в основному під час написання історії радянського руху Опору. Джерелами його вивчення є не лише підсумкові звіти обкомів про розгортання підпільно-партизанської боротьби, які були головним джерелом відповідних праць радянського періоду, а й документи партизанських загонів та підпільних груп. Як бачимо, у порівнянні з попереднім періодом, джерельна база розширилася, що дозволило підняти нові питання, пов'язані з проблемою колаборації, українського націоналістичного руху тощо. Схожу особливість джерельної бази мала і інші роботи В. І. Кучера (у співавторстві з П. М. Чернегою) [85; 86]. Щоправда підхід до історії ЗВУ у вищезгаданих авторів залишився, здебільшого, радянським. Окремого системного аналізу архівних документів з її історії не проводиться, специфіка становища північного сходу України не виділяється.

На принципово іншій джерельній базі ґрунтуються праці французького історика українського походження В. Косика. Вони присвячені історії України у роки Другої світової війни і почали видаватися з 1992 р. Історик діаспори, не маючи можливості у радянські роки працювати в Україні, будував свої дослідження виключно на документах західноєвропейських архівів, у першу чергу німецьких. Найвідомішою працею В. Косика є «Україна і Німеччина в Другій світовій війні» [87], в якій він робить спробу проаналізувати взаємовідносини німецького Рейху і України у 1939 – 1945 рр. Джерельна база роботи наводиться у спеціально укладеній збірці документів [88]. Робота актуальна з точки зору аналізу документів німецьких архівів на предмет їх інформативних можливостей у висвітленні історії України 1939 – 1945 рр. Проте для опрацювання архівних документів з історії ЗВУ науковий доробок В. Косика менш значний, адже головну увагу він звертає на західні області України, становище її північного сходу автором висвітлена побіжно.

У сучасних працях з історії України слабо виділена місцева специфіка окупаційного режиму, тому актуалізація джерельної інформації документів держ. архівів областей недостатня. Історія ЗВУ, специфічні риси організації влади на північному сході УРСР розкриті досить поверхово. Ця історіографічна традиція радянської науки у деякій мірі залишилася і до сьогодні. Одну з перших спроб провести аналіз особливостей окупаційного режиму в ЗВУ та документальної джерельної бази з його вивчення зробив В. А. Нестеренко. У своєму дисертаційному дослідженні він охарактеризував

неопубліковану джерельну базу українських архівів з теми окупації (в основному документи центральних органів допоміжної влади та окупаційних установ) та виділив найбільш відомі групи опублікованих джерел. В. А. Нестеренко широко використовував у роботі інформацію документів держ. архівів областей (у першу чергу Державного архіву Сумської області (Держ. архіву Сумської обл.), а також фондів центральних архівів (зокрема, КМФ-8 ЦДАВО України). Базуючись на цих джерелах, автор запропонував свою схему організації окупаційної та допоміжної влади у ЗВУ, особливості економічної політики окупантів, культурно-побутового життя населення. В. А. Нестеренко у своєму дослідженні не ставив за мету провести комплексний аналіз джерельній інформації архівних документів ЗВУ. Автор зумів у загальних рисах проаналізувати характер формування архівного документального комплексу ЗВУ, проте його репрезентативність, достовірність, повнота, вірогідність так і не була встановлена. На схожій джерельній базі побудована і дисертація П. В. Рокотова [89] присвячена структурі окупаційної адміністрації в Україні, та зокрема, у ЗВУ.

А. В. Скоробогатов провів ґрунтовний аналіз архівних документів з історії окупації Харкова, як найбільшого обласного центру ЗВУ. У його працях використане дуже широке коло документів з українських архівів (ЦДАВО України, ЦДАГО України, Державного архіву Харківської області (Держ. архіву Харківської обл.), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) та архівів Росії і Німеччини. Проте головним об'єктом вивчення А. В. Скоробогатова є не архівні документи з історії окупації Харкова, а безпосередньо сама історія міста у 1941 – 1943 рр. Не зважаючи на те, що робота базується на джерельній інформації різних груп архівних документів (з історії окупаційного режиму, підпільно-партизанського руху, УПА тощо), їх окремого аналізу на предмет репрезентативності, вірогідності та повноти не проведено.

І. С. Тарнавський провів характеристику архівних документів Державного архіву Донецької області (Держ. архіву Донецької обл.) та Державного архіву Луганської області (Держ. архіву Луганської обл.) готуючи роботу, присвячену німецькому окупаційному режимі на Донбасі [90]. Докладно аналізуючи структуру та функції окупаційного апарату, автор використав інформацію відповідних документів держ. архівів областей (наприклад, збірного фонду № р-1307 Держ. архіву Луганської обл.) та ЦДАВО України (у першу чергу фонду КМФ-8). Джерелом вивчення економічних перетворень у Донбасі у 1941 – 1943 рр. стали фонди з документами обштинних господарств, німецьких сільськогосподарських управлінь. Джерельна інформація документів ЦДАГО України (фонду № 1 ЦК КПУ, № 130 та фондів партизанських з'єднань) залучається автором для характеристики історії радянського підпільно-партизанського руху.

Поряд з комплексною історією окупаційного режиму в Україні та її регіонів, сучасні історики вивчають і окремі його аспекти. Принципово новою тематикою стала історія збройної боротьби ОУН і УПА. Хоча їх вплив на території ЗВУ був невеликим, все ж документальні джерела з цієї теми

існують. Документи з історії діяльності УПА у ЗВУ ще не стала предметом окремого вивчення, їх побіжно характеризують під час аналізу загального комплексу документальних джерел. Найбільш значною серією збірок документів з історії УПА є «Літопис УПА», видання якого в Україні відбувається з 1995 року [91]. Документи державних архівів, яка висвітлює діяльність УПА у північно-східній Україні (зокрема і в областях ЗВУ) наводиться у більшості у восьмому томі так званої «Нової київської серії "Літопису УПА"». Ця серія базується на документах українських архівів, зокрема ЦДАВО України. У збірці практично не представлені оперативно-слідчі документи радянських спецслужб, які зберігаються у ГДА СБУ та його обласних відділах. У «Літописі УПА» наведені розвіддонесення, які розкривають історію кількох похідних груп УПА, направлених на схід України (в основному до Донецької області). Ці документи знаходяться у ЦДАВО України у фонді № 3833 Крайового проводу ОУН на західноукраїнських землях.

Актуалізацією джерельної інформації документів з історії ОУН та УПА займається В. І. Сергійчук, який є автором як спеціальних праць, присвячених встановленню інформативної цінності документів українських архівів з історії УПА [92], так і відповідних праць, які спираються на розсекречені матеріали ЦДАВО України та ГДА СБУ [93]. Однак автор не достатньо звертає увагу на діяльність УПА на північному сході УРСР, згадуючи лише окремі документи фонду № 3833 з донесеннями похідних груп УПА у Донецькій області. Схожу джерельну базу мають праці А. В. Кентія [94], В. М. В`ятровича [95] та інших. Для вивчення документальних свідчень діяльності УПА на території ЗВУ, доцільно користуватися анотованими покажчиками фондів УПА в українських архівах, таким, наприклад, як «Фонди з історії УПА в державних архівосховищах України» (2000 р.), упорядником якого є Г. В. Папакин [96]. У довіднику охарактеризовані документи УПА у фондах ЦДАВО України та держ. архівів західних областей.

Сьогодні триває аналіз документів держ. архівів областей на предмет наявності у них джерельних свідчень про діяльність УПА в окремих областях ЗВУ. Зокрема, Т. Демченко та С. Бутко проаналізували документальні джерела про діяльність ОУН та УПА на території Чернігівщини [97]. Дослідники в якості джерела використали газету «Українське Полісся», яка друкувалася у Чернігові протягом окупації. Співробітники цього видання мали зв'язки з ОУН(б). Згідно авторам, джерелами інформації про діяльність ОУН та УПА на Чернігівщині є документи радянського підпілля, які свідчать про боротьбу з націоналістами, а також слідчі документи архіву Чернігівського УСБУ. У публікаціях А. В. Скоробогатова, присвячених діяльності УПА на Харківщині, підкреслюється відсутність документів цієї військової організації у фондах Держ. архіву Харківської обл. [98]. Праці цього автора базуються на документах архіву Харківського обласного УСБУ. Вивченням діяльності УПА на Донеччині та актуалізацією відповідних документів займається

В. Поліщук [99]. Його роботи базуються також в основному на документах ГДА СБУ та архіву Донецького обласного УСБУ.

Отже, сучасні українські історики основну увагу звертають або на загальну історію українського націоналістичного руху у роки війни, або на її регіональний аспект. Особливості діяльності УПА в ЗВУ окремо не проаналізовані, а тому архівна джерельна база з цієї проблеми системно не опрацьована.

Разом з актуалізацією документів ОУН – УПА сучасні українські історики та архівісти продовжують вивчення документів з історії радянського підпільно-партизанського руху, що має посприяти виробленню нової, більш об'єктивної його картини. Найбільше розвідок та довідників вийшло по фондах ЦДАГО України [100; 101]. Особливо треба відмітити доробок Н. В. Маковської та Р. Я. Пирога [100] А. В. Кентія [102, 103], В. С. Лозицького [104]. Джерельна база цих праць у цілому схожа на джерельну базу досліджень відповідної тематики радянського періоду. Автори будують свої розвідки на документах ЦДАГО України (зокрема, фондах ЦК КПУ (№ 1, оп. №№ 22 та 23), УШПР (№ 62), збірного фонду партизанських загонів (№ 130) та деяких інших. Сучасні роботи відзначаються більш критичним підходом до рівня достовірності джерел, ніж відповідні роботи радянського періоду.

Дещо новий погляд на історію радянського підпільно-партизанського руху міститься у численних роботах з цієї тематики А. С. Чайковського, який, окрім документів ЦДАГО України, використовує й інші джерела інформації, зокрема документи ГДА СБУ [105]. Відомий історик війни О. Є. Лисенко аналізував джерелознавчий аспект вивчення історії підпільно-партизанської боротьби [106]. Автор проаналізував існуючу до середини 1990-х років джерельну базу з даної тематики. Проте джерела, які були введені до наукового обігу у більш пізні часи, у ній не проаналізовані. Узагальнені дані про існуючу джерельну базу з історії радянського руху Опору містяться у роботі П. Т. Тронька [107], її регіональні аспекти – у дисертаціях В. І. Абакумової [108], О. В. Бровара [109] та інших.

Ще одним напрямком досліджень сучасної історіографії та архівістики є вивчення та актуалізація джерельної інформації документів, які висвітлюють людські та економічні втрати УРСР у роки війни. Дослідники систематично вивчають документи не лише українських архівів, а й архівів інших держав (у першу чергу Росії та Німеччини). Особливої актуальності набуло питання вивезення культурних цінностей з України у 1941 – 1943 рр. Вивчення цієї групи документів розпочалася у 1993 р., коли в Україні було створено фонд «Взаємопорозуміння та примирення». Головною метою фонду стало визначення матеріальних втрат мешканців України у роки окупації та звернення з відповідним проханням про компенсацію до Німеччини [110, с. 24]. У 1998 р. фонд створив науково-аналітичну групу, яка мала займатися питанням так званого «нацистського золота», тобто вивезених німцями з України цінностей. До цієї групи увійшли Г. В. Боряк, М. Г. Дубик, Н. В. Маковська. Одним з завдань групи став пошук в архівах документальних даних для

підрахунків масштабів матеріальних та культурних втрат України у 1941 – 1944 рр. Особливо відзначимо активну діяльність Г. В. Боряка щодо пошуку, вивчення та оприлюднення архівних документів з цього питання. Він дослідив проблему переміщення у роки окупації бібліотечного фонду України [111], знищення архівного фонду [112]. Праці автора (у співавторстві відповідно з Л. А. Дубровіною та Грімстед Кеннеді) базуються на широкій архівній базі. Г. В. Боряк у рамках співпраці з Бременським проектом «Доля культурних цінностей, вивезених з СРСР під час Другої світової війни» провів велику роботу з аналізу архівної документації з історії пограбування культурних надбань України у 1941 – 1944 рр.

Аналіз існуючого документального комплексу з проблеми пограбування території України у роки нацистської окупації міститься у колективній праці Г. В. Боряка, М. Г. Дубик, Н. В. Маковської [113]. Автори проаналізували документи, які зберігаються у фондах ЦДАВО України (зокрема, фонди окупаційних органів влади, УРНК, РМ УРСР тощо), ЦДАГО України (фонди з партизанськими документами, документи Комісії з Великої Вітчизняної війни) та держ. архівів областей. Крім документів українських архівів, у роботі розглянуті документи державного архіву Російської Федерації та Федерального архіву у Берліні. Таким чином, у роботі міститься досить повна характеристика існуючої архівної джерельної бази щодо пограбування населення України у роки німецької окупації.

Ця тематика знайшла відображення у працях Л. А. Дубровіної та Н. І. Малолетової, які використовували джерельну інформацію документів звітного характеру крайової бібліотеки РКУ для встановлення втрат бібліотечного фонду України у роки окупації та підрахунку кількості вивезених до Німеччини книг з українських бібліотек [114]. Н. О. Кашеварова вивчала документи українських архівів, які висвітлюють діяльність оперативного штабу А. Розенберга [115 – 117]. Зважаючи, що документи комісії А. Розенберга, у фондах ЦДАВО України організовані та структуровані незадовільно (в одну справу часто вміщені абсолютно різні за походженням документи, назви справ досить приблизно визначають їх склад тощо), авторка у співавторстві з Н. І. Малолетовою запропонувала удосконалений варіант систематизації документів у фондах, нові назви справ. Ця праця полегшує пошук іншим дослідникам необхідного матеріалу у фондах №№ 3674 та 3676 ЦДАВО України.

Детальний аналіз існуючої джерельної бази з проблеми пограбування культурних цінностей УРСР у період війни проводить Т. М. Себта. Дисертаційна робота авторки присвячена архівним джерелам про нищення та пограбування нацистами культурних цінностей України у 1941 – 1943 рр. Т. М. Себта характеризує з цієї проблематики документи, які зберігаються у архівах України, а також Росії та Німеччини.

Таким чином, вищеназвані автори зосередили свою увагу на вивченні питання пограбувань території України у роки німецької окупації. Регіональні аспекти експлуатації німцями економічних та культурних

надбань підкореного населення характеризуються менше. Тому є необхідність визначити репрезентативність джерельної інформації архівних документів держ. архівів областей у підрахунку матеріальних втрат окремих регіонів (наприклад ЗВУ) УРСР у 1941 – 1943 рр.

Сучасна українська історіографія намагається переосмислити масштаби людських втрат України, до яких призвела війна. З 1992 р. згідно рішень Президента України та Уряду видається історико-меморіальна серія «Книга пам'яті України». На чолі цієї пошуково-видавничої роботи стоять І. О. Герасимов, І. Т. Муковський, П. П. Панченко, Р. Г. Вишневський. За 17 років вийшло вже близько 250 томів, у тому числі і по всіх областях колишньої ЗВУ. Звичайно, що джерелами цього монументального видання слугують далеко не тільки архівні документи, але й дані археологічних розкопок та розповіді свідків. Але під час підготовки до видання «Книги пам'яті» по-новому була проаналізована документація УРНК та обласних НК, багато даних були уточнені, висновки перероблені. Фактично у роки незалежності джерельна інформація цих документи була актуалізована заново.

Сучасні українські історики вивчають й окремі аспекти проблеми німецьких репресій в окупованій Україні. Одним із них є історія депортації українського населення до Німеччини та окупованих нею територій. Ця проблема у більшій чи меншій мірі висвітлювалася у більшості з вищеназваних праць, присвячених історії України протягом Другої світової війни. Ряд праць останніх років містять аналіз джерельної бази вивчення історії українських остарбайтерів, зокрема і з території ЗВУ. Аналізу джерельних можливостей архівних документів особового походження (у першу чергу з фондів Держ. архіву Харківської обл.) для вивчення різних аспектів життя населення окупованих територій присвячена дисертація А. В. Мелякова [130]. У ній подана всебічна характеристика та класифікація листів остарбайтерів, які розкривають історію вивезення населення до Німеччини, проаналізована методика їх використання у вивченні інших аспектів життя окупованих областей. Методику аналізу джерельної бази з історії депортації населення з України запропонувала Г. Г. Грінченко [119]. Авторка аналізує методику використання усних джерел (зокрема стенограм розповідей та допитів свідків) для вивченні питання остарбайтерів. Каральний апарат німецької окупаційної влади, система концентраційних таборів в Україні проаналізовані у наукових працях В. Ю. Короля [120]. Щоправда автор концентрує основну увагу на системі таборів РКУ (зокрема у Києві). Архівними джерелами роботи є документи ЦДАГО України (розвіддонесення радянських партизан та підпільників, допити свідків злочинів) та деякі місцеві архіви, насамперед Київської області.

Джерельна інформація документів українських архівів, які характеризують духовно-побутове життя населення окупованих регіонів, також активно залучається сучасними авторами у розвідки з відповідної тематики. Дуже важливим є доробок О. Є Лисенко, який займається аналізом історії релігії та церкви у роки війни та окупації [121]. Останній тематиці

була присвячена спеціальна робота автора, в якій міститься глибокий аналіз існуючої джерельної бази з цього питання [122]. Систематичне вивчення архівних документів О. Є. Лисенко проводив, досліджуючи окремі аспекти історії окупації: діяльності УПА (аналіз відповідних фондів ЦДАВО України та Галузевого архіву СБУ), організацію управління та зв'язку у роки війни у тому числі і між партизанськими загонами [123], втрати українців на фронтах війни (у співаторстві з І. Т. Муковським) [124] тощо.

Аналіз документальної джерельної бази з історії окупаційного режиму в Україні проводиться також у спеціальних джерелознавчих та архівознавчих розвідках. Процес вивчення особливостей формування джерельного комплексу з історії окупації, його інформативних можливостей відбувається у сучасний період. Одним із питань, яке привертало увагу радянських учених та продовжує вивчатися у новітній українській історіографії, є порядок виявлення і умов зберігання документів окупаційного періоду в українських архівах. Найбільш досліджувальним аспектом цієї теми залишається історія прийняття на зберігання документів окупаційних органів влади та установ. Діяльність опергруп УДА й НКВС УРСР у цьому напрямі розкрита у публікаціях та монографії І. М. Мишака, в яких детально аналізується розвиток архівної справи в УРСР протягом перших повоєнних десятиріч, зокрема вивчаються втрати архівних установ УРСР протягом війни та окупації, їх евакуація та реевакуація [125]. Проте історія виявлення документів окупаційних структур на визволених територіях автором розглядається через призму відбудови архівної системи України. Тому доцільно розглянути це питання як окрему проблему, визначити її регіональний аспект. У роботах Н. М. Руденко ґрунтовно характеризується діяльність Комісії з історії Великої Вітчизняної війни щодо створення документальної бази з історії війни [126]. Цей автор висвітлює структуру комісії, її склад, повноваження та конкретну діяльність. У дисертаційній роботі Є. С. Максимчука проводиться аналіз та класифікація документів УРНК, оцінюються їх джерельні можливості [127]. Видавничій діяльності українських архівів присвячене дисертаційне дослідження Ю. А. Прилепішевої, в якому серед іншого характеризуються основні видання документів воєнних років. Крім того, авторка перелічує та детально характеризує нормативні акти ГАУ СРСР про видання документів [21]. Історії організації зберігання «окупаційних документів» воєнних часів присвятив низку публікацій автор цієї монографії. У них визначені основні етапи формування архівного комплексу документів ЗВУ та нормативні акти архівних, державних і військових установ, що регулювали цей процес.

Порівняно менше на сьогодні готується праць, присвячених аналізу документальних видань з історії війни, які були досить популярні у радянські часи. Серед таких розвідок відзначимо дисертаційну роботу С. С. Макаруча [128]. Проте у зв'язку з тим, що дисертація була захищена ще у 1994 р., об'єктом дослідження автора стали здебільшого радянські збірки документів.

Відмітимо, що автори більшості згаданих праць звертають недостатню увагу на координацію дій окремих комісій щодо пошуку документів та установ, які керували їх роботою: НКВС УРСР, НКДБ УРСР, Української філії ІМЕЛ тощо. У результаті цього, не відмічаються труднощі, які виникли у 1940-х роках з комплектацією державних архівів документами окупаційних років.

Подальшого розвитку отримала робота по встановленню інформативних можливостей документів окремих архівних установ у висвітленні історії окупації. З нагоди 60-річчя Перемоги (у 2005 р.) у журналі «Архіви України» вийшли друком численні публікації, присвячені характеристиці фондів окупаційних установ державних архівів України. Більшість цих публікацій мали вигляд описових статей, які стали результатом архівного описування відповідних груп документів. У статті Н. В. Маковської охарактеризовані фонди ЦДАВО України з історії Другої світової війни [129]. Крім безпосередньо «окупаційних» фондів, у статті згадуються і фонди РМ УРСР, Держплану УРСР, Центрального статистичного управління, УРНК та інших установ, які розслідували втрати республіки від окупації, а також архівні колекції ЦДАВО України. Таким чином, у публікації Н. В. Маковської проведений аналіз наявної у ЦДАВО України джерельної бази з історії Другої світової війни. Характеристиці документів підпільно-партизанського руху фондів ЦДАГО України присвячена стаття Р. Я. Пирога, Н. В. Маковської та О. С. Ткача [130], де аналізуються фонди УШПР, окремих партизанських з'єднань та збірного фонду № 130. Стаття має істотне довідкове значення оскільки у ній наведені усі фонди ЦДАГО України з документами підпільно-партизанського руху.

Характеристика документів держ. архівів областей з історії окупаційного режиму міститься у ряді інших публікацій архівних працівників, які також розміщені в «Архівах України» [131 – 133]. Автори дають повний перелік фондів з документами окупаційних та місцевих допоміжних органів влади (зокрема Держ. архіву Луганської обл., Держ. архіву Сумської обл.) та деяких галузевих архівах (ГДА МВС України) з короткими коментарями до них. Джерелознавча критика у цих статтях зазвичай відсутня, тому вони носять більше довідковий ніж науковий характер.

Ще одним напрямком роботи українських архівістів є видання наукових довідників на документи НАФ України окупаційного періоду. Головною роботою останніх років (2006 р.), у якій міститься ґрунтовний аналіз документації українських архівів з історії окупації, є «Архіви окупації. 1941 – 1944 рр.». У підготовці та виданні цього наукового довідника брали участь провідні працівники більшості центральних держ. архівів та держ. архівів областей. Його укладачем є Н. В. Маковська. У роботі запропонована ґрунтовна характеристика фондів державних архівів України, документи яких належали діловодству окупаційних структур, у тому числі тих, які діяли на території ЗВУ. Особливу увагу автори зосереджують на характеристиці фондів німецьких та колабораціоністських органів окупаційної влади і на

аналізі історії окупації взагалі. У роботі перелічені всі фонди окупаційних організацій та установ, а також фонди радянських комісій, що займалися розслідуванням німецьких злочинів: насамперед документи УРНК, які зберігаються у ЦДАВО України та держ. архівах областей. Також у довіднику проводиться характеристика деяких «партизанських» фондів ЦДАГО України та колишніх партійних архівів областей. Треба наголосити на тому, що упорядники довідника основну увагу зосереджували саме на фондах окупаційних органів влади та українського «самоврядування». Фонди радянських державних та партійних органів, які містять інформацію про окупаційний режим, у довіднику, як правило, не наводяться. Дана робота має важливе значення для дослідників окупаційного режиму в Україні, вона прискорила системне вивчення «окупаційних» фондів центральних держ. архівів та держ. архівів областей.

З кінця 1990-х років архівні установи України активізували видання довідкового апарату своїх фондів. За радянських часів у численних путівниках-довідниках по архівах знайти довідкову інформацію про фонди з документами окупаційних органів влади та установ було неможливо, оскільки майже всі вони були засекречені. У новітніх путівниках міститься перелік та групова характеристика фондів з історії окупаційного режиму. Найбільшу роботу у цьому напрямку провели працівники ЦДАГО України, які уклали та видали тематичний покажчик «Друга світова війна в документах ЦДАГО України (1939 – 1945 рр.)» [101]. У ньому перелічені всі документи та фонди архіву, у першу чергу ті, які містять свідчення підпільно-партизанського руху. Суттєву довідкову інформацію про документи ЦДАГО України містить путівник за його фондами [134].

Новий путівник по фондах ЦДАВО України ще не підготовлений (на листопад 2009 р.). Основним довідковим виданням його фондів з документами окупаційних років є вже згадувана робота за редакцією Н. В. Маковської. Новітні путівники видані також архівістами Державного архіву Чернігівської області (Держ. архіву Чернігівської обл.), Держ. архіву Сумської обл. та Держ. архіву Донецької обл. [див., наприклад, 135].

У результаті того, що за 1990-ті та 2000-ні роки велика кількість архівних документів була розсекречена, постала необхідність видати спеціальні реєстри розсекречених фондів. У 2009 р. силами співробітників Держкомархіву України та НДІ архівної справи та документознавства був підготовлений довідник, в якому міститься перелік розсекречених за останні 20 років фондів центральних архівів України (зокрема, ЦДАГО України та ЦДКФФА України) [136].

Велику роботу з каталогізації фондів провели співробітники ЦДКФФА України (О. І. Селіфонов, Н. М. Слончак, Н. О. Топішко). У 2002 р. вони підготували анотований каталог фільмів (з короткими фільмографіями) та кіносюжетів воєнних років, які зберігалися у ЦДКФФА України [137]. Цей каталог частково базується на радянському виданні 1975 р. Проте, до нового каталогу внесені не лише радянські кіножурнали (зокрема, кіножурнал

«Радянська Україна»), а й розсекречена у 1998 р. німецька трофейна кінохроніка.

Грунтовною працею, присвяченою архівним установам України та документам, які у них зберігаються є довідник «Архівні установи України», укладений авторським колективом під головуванням Г. В. Боряка [138]. У довіднику міститься характеристика фондів ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДІА (у Києві та Львові), ЦДКФФА України, Центрального державного науково-технічного архіву України, Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтв, галузевих архівів. У довіднику перелічуються і фонди окупаційних установ.

Разом з науково-дослідною роботою спрямованою на актуалізацію та систематизацію архівних документів з історії окупаційного режиму в Україні та ЗВУ, сучасні українські історики та архівісти продовжують удосконалювати правила опрацювання різних типів джерел, у першу чергу писемних. Ця робота сприяє виробленню раціональних методів критики та аналізу історичних джерел, надає можливість точно встановити та використати на практиці інформативні можливості архівних документів з різних аспектів історії окупаційного режиму. Велику роботу у цьому напрямку провели вчені-архівісти кафедри архівознавства і спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, інших наукових та навчальних закладів. Загальні правила організації архівної справи в Україні, мережі архівних установ, довідкового апарату НАФ висвітлені у роботах таких відомих українських джерелознавців та архівознавців, як Я. С. Калакура та І. Б. Матяш [139]. Я. С. Калакура є співавтором та головою авторського колективу кількох посібників з джерелознавства [140] де у відповідних розділах наводяться основні правила критики писемних джерел, етапи роботи з документами. Також Я. С. Калакура удосконалював методику джерелознавчої критики деяких груп архівних документів, зокрема архівно-слідчих [141].

Основні віхи розвитку архівної справи, її організації в УРСР у тому числі і в 1940-х роках, коли складалася документальна база з історії ЗВУ, охарактеризовані та проаналізовані у науковому посібнику за загальною редакцією І. Б. Матяш та К. І. Климової [142]. Участь у написанні цієї роботи (зокрема, розділів про історію архівної справи в УРСР у роки Другої світової війни, структуру державних та партійних архівів) взяли такі відомі українські джерелознавці та архівісти як Р. Я. Пиріг, М. Г. Дубик, А. В. Кентій, І. М. Мищак, Ю. А. Прилепішева та інші. Крім того, І. Б. Матяш є автором та головою авторського колективу багатьох робіт, присвячених теорії та практики архівної справи [див., наприклад, 143].

Також треба відмітити науковий доробок І. М. Мищака у вивченні питання організації архівної справи в УРСР у воєнні та перші післявоєнні роки. Цій проблематиці присвячена його окрема монографія [144].

Відомим теоретиком та практиком архівної справи в Україні є Г. В. Боряк. Вище вже згадувалися його праці, присвячені проблемам вивчення культурних втрат України протягом 1941 – 1944 рр. Окрім цієї проблеми, Г. В. Боряк є автором багатьох теоретичних розвідок, присвячених архівному законодавству України [145; 146], проблемам зберігання документів НАФ України [147], створення електронної інформативної бази українських архівів [148] та інших проблем архівного будівництва в Україні.

Значний внесок у розвиток методики архівної справи, критики архівних документів, встановлення їх репрезентативності зробив відомий ще у радянські роки російських архівознавець В. М. Автократов [149]. У своїх працях, підготовлених у 1990-х роках, він узагальнював власний досвід з організації архівної галузі, пристосовував його до нових пострадянських умов.

Методиці наукової критики історичних джерел, у тому числі і писемних, присвячені роботи багатьох українських та російських джерелознавців, серед яких можна назвати О. М. Медушевську [150], С. О. Шмідта [151], С. А. Макаруча [152], О. М. Богдашину [153], І. Н. Войцехівську [154] та інших.

Отже, наукове вивчення та опрацювання архівних документів з історії ЗВУ відбувається вже більше 60 років і за цей період вітчизняна історична та архівна науки зробили значний крок уперед. Була актуалізована та використана у науковому пошуку джерельна інформація значної кількості архівних документів з історії ЗВУ. У радянські часи особливу увагу привертала аналіз документів підпільно-партизанського руху Опору та державних надзвичайних комісій. На сучасному етапі актуалізуються здебільшого документи окупаційних органів влади, націоналістичного руху Опору. Переглядаються старі радянські підходи до достовірності та надійності документів з історії підпільно-партизанського руху. Не зважаючи на досить високий рівень актуалізації інформації документів з історії ЗВУ, до сьогодні не існувало їх аналізу як самостійного та самодостатнього джерельного комплексу. Автори більшості наукових праць (особливо з загальної історії Другої світової війни), використовували цю групу документів лише як допоміжні джерела інформації, розглядали їх як єдиний джерельний комплекс з документами РКУ. Можна навести кілька головних проблем, пов'язаних з джерельною базою історії ЗВУ, які до сьогодні не були достатньо вирішені, та розв'язання яких автор запропонував у своїй монографії:

1. Не була проведена класифікація документального джерельного комплексу з історії ЗВУ та не визначено, які групи документів з цієї проблеми переважають в архівах України.

2. Не були чітко визначені основні етапи комплектування архівів УРСР документами ЗВУ та труднощі, які спіткали українських архівістів у ході цієї діяльності протягом 1940-х – 1950-років. Без вирішення даного питання важко зрозуміти принципи та характер фондової структури архівних документів.

3. Не була повністю встановлена репрезентативність, оригінальність та автентичність джерельної інформації архівних документів. Зокрема, не визначеними залишалися інформативні можливості документального комплексу ЗВУ у висвітленні особливостей соціально-економічного, політичного та культурно-побутового життя населення.

4. Не була проведена порівняльна характеристика інформативних можливостей різних архівних установ.

5. Не з'ясованим залишалися співвідношення потенційної та актуалізованої джерельної інформації архівних документів з історії ЗВУ.

Вирішення цих та деяких інших питань автор монографії робив на основі широкої джерельної бази, яка слугувала основою для аналізу принципів фондування архівних документів з історії ЗВУ, встановлення рівня їх актуалізації, умов формування як джерельного комплексу, характеру повноти, репрезентативності та достовірності. Можна провести типологічно-видову класифікацію джерел за комбінованим варіантом схем, запропонованим у різні роки Л. Н. Пушкарьовим [79], Я. С. Калакурою [140] О. М. Богдашиною [153] та іншими. Згідно з цією схемою, писемні джерела пропонованої розвідки поділяються на два підтипи: документальні та оповідні. В основному в якості джерел використовувалися документальні джерела, презентовані у першу чергу актовою та діловодною документацією, яка поділяється на кілька підвидів:

1. Законодавчі акти (які є частиною архівного законодавства СРСР та сучасної України). Цей підвид є джерелом загального характеру, що визначив особливості організації архівної системи та ведення архівної справи у СРСР та Україні. Як правило, джерела цього підвиду використовували для аналізу фондової структури архівних документів з історії ЗВУ, порядку їх прийняття на державне зберігання та археографічне опрацювання. Найбільш загальні відомості про це містяться у Законі про ДАФ СРСР (у редакціях 1941 р., 1958 р. та 1980 р.) та у Законі України про Національний архівний фонд та архівні установи (у редакціях 1993 р. та 2001 р.).

2. Більш конкретні дані про порядок зберігання, пофондове структурування, наукове використання інформації архівних документів містяться у Правилах про роботу державних архівів, які у СРСР були видані у 1956 р. (під назвою «Правила роботи архівних установ, організацій та підприємств»), 1962 та 1984 рр., а в Україні у 2004 р. З аналізу цих Правил почалась робота по формуванню джерельної бази монографії та встановленню головних принципів фондування документів ЗВУ у державних архівах України.

Крім того, одним з джерел аналізу особливостей археографічного оформлення та видання документів з історії ЗВУ були Правила публікації документів ДАФ СРСР (у редакціях 1945 р., 1955 р., 1969 р., 1987 р. та 1990 р.). Більшість документів з історії ЗВУ були віднесені до «документації контрреволюційних урядів» й у результаті засекречені. Проте, для документів з історії радянського підпільно-партизанського руху, які з 1958 р. знаходилися у вільному користуванні, ці Правила були актуальними.

Їх аналіз дає можливість прослідкувати динаміку методів та підходів до видання архівних документів у СРСР, у тому числі і з історії ЗВУ.

Також джерелом пропонованої роботи стали правила та положення про роботу архівних установ. У першу чергу Положення про Центральний республіканський державний архів Жовтневої революції та соціалістичного будівництва (від 14 квітня 1941 р.), який формально до 1945 р. був головним місцем зберігання усієї документації окупаційних установ та Положення про архівні відділи НКВС республіки та УНКВД краю та області (1944 р.). Ці матеріали у купі з «Правилами роботи архівних установ, організацій та підприємств» давали змогу проаналізувати особливості архівної системи УРСР 1940-х – 1950-х років, структуру та повноваження окремих архівних установ, порядок їх комплектування документами, у тому числі і з історії ЗВУ.

Допоміжне значення під час встановлення та аналізу особливостей фондової структури документів ЗВУ мали методичні рекомендації Головного архівного управління СРСР (ГАУ СРСР) для державних архівів, зокрема по складанню описів на архівні документи.

До цієї групи джерел віднесемо накази та постанови державних органів УРСР (у першу чергу РНК УРСР та НКВС УРСР), що регулювали збір документів на визволених територіях, які належали до ЗВУ. Вони висвітлюють особливості формування джерельної документальної бази з історії ЗВУ та зберігаються у ЦДАВО України (фонд № 14 Головного архівного управління УРСР). Зокрема, була використана джерельна інформація документів описів № 1 (за 1920 – 1944 рр.), № 3 (за 1947 – 1970 рр.) та № 7 (за 1942 – 1982 рр.) цього фонду. Вона залучалася для аналізу історії прийняття на архівне зберігання документів ЗВУ, а також при визначенні характерних рис фондування архівних документів різних установ та організацій, які існували у ЗВУ. Особливо виділимо постанову РНК УРСР за № 723 від 29 березня 1942 р., циркуляр НКВС УРСР № 1 від 16 лютого 1942 р., постанову РНК УРСР № 1119 від 31 серпня 1944 р. («Про заходи по створенню документальної бази з історії України та історії Вітчизняної війни»). Ці та інші нормативні документи органів державної влади УРСР висвітлюють особливості початкового етапу формування документального комплексу з історії ЗВУ, дають можливість зрозуміти принципи цієї роботи та труднощі, які постали перед архівними співробітниками у роки Великої Вітчизняної війни. Допоміжну роль під час визначення цього питання грають наказові документи обласних органів виконавчої влади (зокрема виконкомів), які висвітлюють особливості виявлення документів на місцях.

Крім державних структур, цією діяльністю на початковому етапі займалися підрозділи РСЧА. Накази командуючих фронтів, спрямовані на уніфікацію концентрації документів та їх охорону, також є джерелами вивчення історії формування комплексу архівних документів з історії ЗВУ (наприклад наказ за № 0264 командуючого Воронезьким фронтом генерала армії М. Ф. Ватутіна від 8 вересня 1943 р.).

Велике джерельне значення має нормативно-розпорядчі документи УДА УРСР. Вони слугували джерелом вивчення особливостей виявлення та

комплектування державних архівів документами окупаційних структур, історії їх наукового опрацювання та актуалізації протягом 1940-х – 1990-х років. Крім того, ці матеріали широко використовувалися у третьому розділі монографії, зокрема під час з'ясування принципів та порядку прийняття на архівне зберігання документів окупаційних адміністрацій ЗВУ. До нормативно-розпорядчої документації УДА належать: обіжники, які регулювали збір та зберігання неписемних матеріалів з історії окупації, (фото та кінозйомки, фонові документи), циркуляри про складання п'ятирічних планів щодо комплектування державних архівів УРСР. Особливо репрезентативними є постанови воєнних років, які пояснюють специфіку сучасної структури фондів держ. архівів областей. Надзвичайно важливими розпорядчими документами УДА УРСР воєнних років є «Приблизні обов'язки та завдання роботи районних архівів» (лютий 1944 р.), які дають можливість проаналізувати участь місцевих (обласних та районних) архівів у пошуку та первісному опрацюванні документів, виявлених на визволеній території.

Наказові документи УДА УРСР та НКВС УРСР за 1945 р. дозволяють висвітлити процес засекречення документів з історії ЗВУ, а за 1987 – поч. 1990-х років порядок їх розсекречення. Зазначимо, що оперативність виконання цієї роботи на місцях розкривають звітні документи обл. держ. архівів, службове листування їх директорів з керівниками окремих відділів.

Ще однією групою джерел цього підвиду є розпорядчі документи партійних органів про збір та зберігання документів з історії підпільно-партизанського руху та документів партійних комісій, які займалися вивченням історії війни. Ця група документів зберігається у ЦДАГО України у фонді № 39 (документи Інституту історії КП(б)У) в описі № 3. Кількісно вони поступаються розпорядчій документації державних органів влади. Збір документів з історії підпільно-партизанського руху майже з самого початку був переданий партійним архівам, тому накази та розпорядження стосуються в основному передачі документів з державних архівів (в які інколи випадково направляли писемні матеріали руху Опору) до партійних. Вони є джерелом вивчення співпраці державних та партійних органів влади з виявлення документів на визволених від німців територіях УРСР.

У ЦДАГО України містяться розпорядження ЦК КП(б)У, які підтверджували повноваження Партійного архіву Української філії ІМЕЛ на право збирання документів з історії підпільно-партизанського руху. Наприклад, після ліквідації Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, ЦК КП(б)У своїм рішенням від 8 травня 1950 р. розпорядився перенаправити документи УШПР з архіву Комісії до Партійного архіву Української філії ІМЕЛ.

Для встановлення загальної кількості документів ЦДАГО України з історії руху Опору, використовувалися довідки, видані Партійним архівом Української філії ІМЕЛ та його обласними відділами різним партійним та науково-дослідним установам (в основному ЦК КП(б)У, Українській

філії ІМЕЛ та Інституту історії України АН УРСР). Фактично ці довідки є єдиним джерелом інформації під час встановлення кількості документів в Партійному архіві. Довідки також використовувалися під час аналізу рівня достовірності звітних документів обласних відділів партіяхіву, яка містила дані про кількість та характер виявлених документів.

3. Планова та звітна документація. Особливо репрезентативними є звіти та плани про їх виконання архівних установ, які висвітлювали особливості комплектування державних архівів документами з історії ЗВУ. Вони знаходяться не лише у фонді № 14 Головархіву в ЦДАВО України, але й у фонді № 3665 (фонд ЦДАВО України), а також у відповідних фондах держ. архівів областей. У монографії була залучена джерельна інформація звітної та планової документації УДА УРСР до НКВС УРСР (у формі звітів та щомісячних доповідних записок), а також плани робіт та звіти про їх виконання за 1942 – 1950-ті роки ЦДАЖР УРСР та п'яти обл. держ. архівів – Харківського обл. держ. архіву, Сумського обл. держ. архіву, Сталінського обл. держ. архіву, Ворошилоградського обл. держ. архіву та Чернігівського обл. держ. архіву, які готувалися для УДА УРСР. Ці плани робіт та звіти дають можливість поетапно прослідкувати порядок прийняття на архівне зберігання документів окупаційних органів влади у державних архівах, специфіку роботи кожного обл. держ. архіву у цьому напрямку. Звітно-планові документи архівних служб дають можливість зрозуміти і характер структурування фондів з документами окупаційних років у п'яти держ. архівах областей, встановити результати помилок у роботі архівних робітників 1940-х років (наприклад, концентрацію документів Ворошилоградської надзвичайної комісії у фонди з документами підпільно-партизанського руху у Ворошилоградському обл. держ. архіві тощо).

Ще однією групою документів цього підвиду є плани та звіти обласних відділів Партійного архіву Української філії ІМЕЛ за 1945 – 1952 рр., а також звіти самого Партійного архіву Української філії ІМЕЛ, які спрямовувались до Української філії ІМЕЛ та до Партійного архіву ІМЕЛ при ЦК ВКП(б) у Москві. Вони зберігаються у ЦДАГО України (ф. № 39 Інституту історії КПУ, оп. № 3), а також у держ. архівах областей у фондах колишніх партійних архівів (наприклад у Держ. архіві Харківської обл. ф. № П-10417). Ці документи використовувалися як джерела під час написання другого розділу монографії (історії комплектування партійного архіву документами підпільно-партизанського руху) та четвертого розділу (у процесі аналізу характеру діловодства партизанських загонів та підпільних груп). Ця звітно-планова документація дає можливість поетапно прослідкувати історію виявлення документів радянського підпільно-партизанського руху, зрозуміти принципи їх фондування, що значно полегшувало аналіз даної документації під час написання четвертого розділу. Наприклад, стало зрозуміло, чому документи одних і тих же партизанських загонів та груп знаходяться відразу і у ЦДАГО України, і в держ. архівах областей, що з першого погляду є порушенням принципу неподільності фондів одних і тих самих авторів.

У ході аналізу структури, репрезентативності та достовірності діловодства окупаційних органів влади, партизанських загонів, підпільних груп та державних слідчих комісій використовувалася інформативні можливості ще кількох груп звітно-планової документації. По-перше, це звіти та плани узяті із документообігу органів «місцевого самоврядування», які діяли на території ЗВУ. У той же час вони були і об'єктом джерелознавчого аналізу. Звітно-планова документація управ зберігається майже виключно у п'яти обласних держ. архівах (Харківському обл. держ. архіві, Чернігівському обл. держ. архіві, Сумському обл. держ. архіві, Луганському обл. держ. архіві та Донецькому обл. держ. архіві). Під час встановлення характеру діловодства управ, особливе джерельне значення мала звітна документація окремих відділів, яка складалася або до секретаріатів управ (у випадку з Чернігівською міською управою (ЧМУ), або до їх адміністративного відділу (у випадку з Харківською міською управою (ХМУ)). Звіти давали змогу прослідкувати організацію колабораційної влади, порядок та правила її діловодства (що було одним з завдань даної розвідки). Встановлення рівня репрезентативності та достовірності документів окупаційних адміністрацій, проводилось за допомогою джерелознавчого методу перевірконого співставлення джерел на предмет їх наукової цінності, достовірності та автентичності. Наприклад, документи планово-економічного відділу ХМУ (фонд № р-2982 Держ. архіву Харківської обл.) дають більш повну та достовірну інформацію щодо стану економіки Харкова, у порівнянні з документами промислового та ремісничого відділів. Документи планово-економічного відділу склалися не лише на основі документів окремих відділів, які опікувалися різними галузями господарства міста, але й на звітних документах перевірочних комісій, які перевіряли та коректували статистичні документи «економічних» відділів управ. Отже, документи планово-економічного відділу є більш репрезентативними та достовірними, ніж документи інших відділів, і під час розходженні у їх даних, краще покладатися на дані, підготовлені першим відділом.

Ще однією групою джерел цього підвиду є звіти та плани про їх виконання органів керівництва підпільно-партизанським рухом, окремих загонів та груп, які зберігаються у ЦДАГО України та держ. архівах областей. Методика аналізу цих документів схожа на аналіз документів органів місцевого самоврядування. З початку шляхом посторінкового фронтального вивчення звітної документації та службового листування встановлювалися особливості структури керівництва рухом Опору. Під час цієї роботи, крім архівних документів, в якості джерел інформації використовувалася наукова література. З'ясовано, що звіти та довідки УШПР про діяльність того чи іншого загону є більш репрезентативними, ніж безпосередньо звіти цих загонів, бо джерельна інформація звітів УШПР включала у себе, крім відомостей документів партизанських загонів та груп, ще й матеріали перевірки їх діяльності зі сторони спеціальних комісій та обкомів. Таким чином, документи УШПР більш достовірні та репрезентативні, а отже і більш цінні в інформативному вимірі. Таку ж схему

можна використовувати і під час вивчення звітів обкомів та райкомів КП(б)У про розгортання підпільно-партизанського руху на місцях. Проте, треба мати на увазі, що під час встановлення рівня достовірності документів, більш цінним джерелом є звіти, які були створені безпосередньо у роки бойової діяльності партизанських загонів та підпільних груп, а не підсумкові звіти, складені ними, чи обкомами. Підсумкові звіти створювалися для загального користування, у результаті цього окремі факти могли свідомо перекручуватися та замовчуватися.

4. Службове листування. Воно використовувалося у якості джерела під час перевірки даних, що містилися у звітно-плановій документації УДА, партійних та державних архівів, органів окупаційної влади. Так, листування між заступником керівника УДА П. П. Гудзенка і керівником УДА М. І. Шкляровим, директорами обласних архівів з керівництвом УДА давали змогу не тільки прослідкувати особливості роботи архівних установ у роки війни, але й перевірити достовірність звітної документації, дані якої часто не співпадали з даними перевірки обласних держ. архівів чиновниками УДА. Зазначимо, що рівень достовірності звітної документації (під час підрахунку кількості виявлених та спрямованих на зберігання документів) можна перевірити також шляхом співставлення поквартальних звітів архівів з їх звітом за рік.

Особливості організації зберігання документів з історії підпільно-партизанського руху висвітлювало службове листування між різними підрозділами Партійного архіву Української філії ІМЕЛ, а також між ІМЕЛ та Комісією з Великої Вітчизняної війни (в архіві якої наприкінці 1940-х років відклався значний комплекс документів руху Опору).

Крім того, під час аналізу правил діловодства органів місцевого самоврядування, особливості їх структури (без чого характер діловодства, а отже, і репрезентативність документів зрозуміти не можливо) залучалося службове листування між чиновниками окремих відділів та установ. Наприклад, завдяки аналізу листування керівництва Чернігівської районної управи (ЧРУ) та інших управ Чернігівської області стало зрозуміло, що ЧРУ була головною керівною установою, яка фактично підпорядковувала собі інші районні управи. Отже, навіть без джерелознавчого аналізу, можна припустити, що документи ЧРУ більш репрезентативні та достовірні, ніж документи інших районних управ.

Характеризуючи документи обліку економічних та людських втрат (у п'ятому розділі) як джерело використовувалися службове листування УРНК з РНК, наркоматами, Держпланом УРСР, обласними НК. Воно допомогало з'ясувати методiku організації підрахунку економічних та людських втрат окупованої України, завдання та повноваження кожної комісії, що давало можливість зрозуміти особливості їх діловодства і, як наслідок, потенціальні джерельні можливості та аутентичність документів. Статуту УРНК (які зберігаються як у її фонді № 3538 у ЦДАВО України, так і у відповідних документах фонду № 14 Головархіву) давали лише загальні відомості про організацію її діловодства, порядок підрахування масштабів втрат республіки

та особливість архівного зберігання актової документації. Службове листування між окремими службовцями УРНК значно конкретизувало цю джерельну інформацію і широко використовувалося під час написання п'ятого розділу монографії.

Крім документальних писемних джерел залучалися й наративні писемні джерела, зокрема наукова та науково-інформативна література. Вона використовувалися під час пошуку, відбору та аналізу, встановленні загальної кількості фондів з документами ЗВУ у державних архівах України.

1. До першої групи наукової літератури ми віднесемо довідковий апарат архівів (путівники та передмови до них), які давали змогу прослідкувати особливості різних підходів до фондування та систематизації документів, які мали місце у радянській та сучасній українській археографії. Крім того, довідковий апарат архівних установ був головним джерелом інформації про сучасне пофондове структурування архівних документів з історії ЗВУ та склад фондів окремих архівів. Робота з виявлення необхідних джерел починалася саме з аналізу довідкового апарату архівів та іншої довідкової літератури. Головним джерелом цієї групи стали путівники по центральним (ЦДАВО України, ЦДАГО України та ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного) та обласним державними (Держ. архіву Харківської обл., Держ. архіву Чернігівської обл., Держ. архіву Донецької обл., Держ. архіву Луганської обл. та Держ. архіву Сумської обл.) архівам України. Найбільш репрезентативними є нові путівники по ЦДАГО України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, Держ. архіву Чернігівської обл., Держ. архіву Сумської обл. та Держ. архіву Донецької обл. У випадку з ЦДАВО України, Держ. архівом Харківської обл. та Держ. архівом Луганської обл. є лише старі радянські путівники, які не дають достатньої інформації про наявність та систематизацію документів окупаційних років, які на момент складання путівників були засекречені.

Крім путівників, у якості джерел для написання даної роботи використовувався й обліковий апарат архівів, наприклад справи фондів (які аналізувалися під час вивчення історії складання фонду), аркуші користування архівними документами (під час встановлення рівня актуалізації джерельної інформації документів різних фондів).

2. До другого підвиду наукової літератури належать довідники на окремі групи архівних фондів (у нашому випадку з документами окупаційних років), які склалися працівниками архівних установ та українськими архівістами [див., наприклад, 96].

У ході роботи над встановленням загальної структури фондів періоду Другої світової війни у сховищах центральних та обласних державних архівів у якості джерела залучалися матеріали довідника [138].

3. Важливу групу оповідних джерел монографії становлять збірки документів періоду Другої світової війни, зокрема археографічні передмови до них [див., наприклад, 27 – 33]. Вони давали змогу прослідкувати порядок актуалізації різних комплексів документальних джерел з історії ЗВУ,

простежити динаміку підходів та методів до їх археографічного опрацювання, які мали місце у радянський та пострадянський періоди.

4. Архівна періодика відігравала схоже джерельне значення. Зокрема, великий джерельний потенціал мають публікації у провідних архівознавчих виданнях СРСР, УРСР та сучасної України. Під час роботи над монографією, враховувалися статті з питань джерельної документальної бази історії Другої світової війни, видані у таких радянських журналах, як «Информационный бюллетень Главного архивного управления» (який у 1959 р. був перейменований на «Вопросы архивоведения», а у 1966 р. у «Советские архивы»), а також журнал «Исторические архивы». З українських видань відмітимо «Науково-інформаційний бюлетень АУ УРСР» (перейменований в «Архіви України»). Авторські огляди архівних та опублікованих документів з історії різних періодів та аспектів Другої світової та Великої Вітчизняної воєн (у першу чергу окупаційного періоду) грали особливе джерельне значення [див., наприклад, 63; 65; 129]. Вони давали можливість зрозуміти рівень актуалізації різних комплексів документів з історії ЗВУ, встановити не актуалізовані (або не достатньо актуалізовані) групи джерел, на яких потім була звернута особлива увага.

Крім того, істотне джерельне значення для написання даного дослідження мали загальнотеоретичні роботи, в яких формувалися правила критики архівних документів та методика архівної евристики у цілому. Науковий доробок таких відомих радянських, а також сучасних українських та російських авторів як В. М. Автократов [77; 78; 149], О. М. Богдашина [153], Г. В. Боряк [110 - 113; 145 - 148], Я. С. Калакура [139 - 141], В. В. Максаков [71 - 74], І. Б. Матяш [139; 142; 143], Л. М. Пушкарьов [79] В. В. Цаплін [66 - 69] та інших широко використовувалися під час складання загальної методики систематизації та критики архівних документів з історії ЗВУ, а також під час аналізу історіографії проблеми.

5. Під час характеристики особливостей виявлення та порядку зберігання документів з історії ЗВУ використовувалися джерела особового походження, серед яких згадаємо спогади заступника, а з 1945 р. керівника УДА УРСР П. П. Гудзенка про діяльність архівістів щодо евакуації, реевакуації документів у роки війни [155]. Крім того, у якості джерел можна, наприклад, відмітити спогади про самого П. П. Гудзенка, епістолярій, пов'язаний з його діяльністю тощо [156].

Таким чином, головною групою (видом) джерел, які були використані під час написання монографії, є документальні джерела представлені кількома підвидами: звітно-плановою та розпорядчою документацією, службовим листуванням тощо. Сформований джерельний комплекс є цілком репрезентативним. Він дає змогу поетапно прослідкувати складання комплексу архівних документів з історії ЗВУ, проаналізувати роботу українських архівістів та архівознавців з його формування, актуалізації, встановлення потенційних джерельних можливостей. Закони, правила та положення щодо розвитку архівної справи допомагають встановити основні принципи фондування цих документів, можливостей їх використання у

наукових розвідках. Сучасний довідковий апарат архівів, збірки документів, архівознавчі публікації дають змогу не лише точно встановити схему систематизації архівних документів з історії ЗВУ у межах окремих фондів та архівів, але й визначити приблизну їх кількість, рівень актуалізації.

Одним із завдань, яке ставив перед собою автор було встановлення особливості діловодства установ окупаційної адміністрації, партизанських загонів та груп. Джерелами вивчення цього питання стали звітно-планові документи та службове листування. Ці актові документи на достатньому рівні висвітили питання організації діловодства установ ЗВУ та дали можливість (шляхом порівняльного аналізу) встановити репрезентативність, достовірність та джерельну цінність цих документів.

Типологічно-видову схему можна використати для класифікації не лише джерельної бази монографії, але й безпосередньо архівних документів, які є джерелами з історії ЗВУ. З шести типів історичних джерел (речових, словесних, зображальних, аудіальних, поведінкових, конвенціональних) в архівах України представлені три типи: словесні, зображальні та аудіальні (звукові). Найбільш інформативно цінними є словесні джерела. Вони поділяються на два підтипи: писемні та фонетичні. Більшість архівних документів з історії ЗВУ є писемними. Вони поділяються на документальні та наративні.

Документальні джерела з історії ЗВУ представлені кількома видами:

1. Актові та діловодні документи. У державних архівах України презентовані наступні підвиди актових документів:

а) плани робіт та звіти по них різних установ та організацій (місячні, кварталні, річні). Містяться у документах усіх груп фондоутворювачів: допоміжних органів влади (управ різних рівнів: центральних міських, районних, сільських), органів керівництва радянським рухом Опору (ЦК КП(б)У, УШПР, підпільний ЦК КП(б)У), окремих партизанських загонів та з'єднань, підпільних груп, а також серед документів державних та партійних комісій, які проводили розслідування злочинів окупантів та облік економічних збитків від окупації;

б) розпорядча документація. Цей підвид також зустрічається серед документів усіх груп авторів. Зокрема, серед документів окупаційних та допоміжних органів влади (накази німецьких комендатур керівництву управ, звіти останніх до комендатур про пророблену роботу, накази міських управ районним та звіти, які спрямовувалися з районних управ до міських, або з сільських до районних, звітна документація окремих відділів до секретаріатів управ тощо). Розпорядча документація міститься і серед діловодства органів керівництва підпільно-партизанського руху, у документах окремих партизанських загонів та підпільних груп, а також державних та партійних комісій. Крім того, звіти про пророблену роботу є чи не єдиною групою документів, які залишилися після діяльності розвідувально-діверсійних загонів УПА на території ЗВУ (зокрема на території Харківської та Донецької областей);

в) протоколи засідань колегіальних органів влади. Цей підвид є найбільш розповсюдженим серед документів радянського руху Опору. Протоколи засідань є основною групою писемних джерел, які залишилися після діяльності підпільного ЦК КП(б)У. Протоколи воєнних нарад становлять значну частину документів партизанських загонів та з'єднань, обкомів КП(б)У (наприклад, протоколи обговорення звітів про діяльність окремих партизанських загонів) тощо. Цей підвид документів міститься і серед діловодства радянських комісій по розслідуванню (зокрема, така його форма, як протоколи колегіального обговорення поточних робочих моментів тощо). Серед документів окупаційних органів влади та допоміжних установ, протоколи засідань майже відсутні, оскільки в органах окупаційної адміністрації не було розповсюджено колегіальне вирішення робочих питань. Інколи протоколи засідань зустрічаються серед діловодства найнижчої ланки самоврядування – сільських старостатів;

г) службове листування. Також міститься серед документів основних груп фондоутворювачів, особливо органів місцевого самоврядування (листування між чиновниками управ різних рівнів, або їх відділами). Цей підвид представлений і серед документів радянського руху Опору. Зокрема, листування між окремими загонами та підпільними групами, або органами керівництва підпільно-партизанським рухом. Службове листування зустрічається і серед документів радянських комісій, наприклад листування між районним та обласними відділами УРНК, або листування останніх з центральним відділом УРНК у Києві;

д) програми та статuti. Цього підвиду серед документів з історії ЗВУ майже не виявлено. Винятком є статuti небагатьох громадських організацій, які створювалися на окупованих землях зусиллями української інтелігенції (зокрема Просвіти);

е) постанови партійних і державних органів влади. До цього підвиду віднесемо постанову ЦК КП(б)У та РНК УРСР про створення та структуру УРНК;

ж) судово-слідча документація. Цей підвид є основним для діловодства УРНК, зокрема розслідування масових вбивств окупантами мирного населення, медичні експертизи тощо. Зрідка судово-слідчі документи зустрічаються і в діловодстві допоміжних органів влади. Зокрема, більшість документів Сумської міської управи (СМУ), які належать діловодству її юридичного відділу, становить судову-слідчу документацію по юридичним запитам окремих осіб. Документи цього виду містяться і серед діловодств юридичних відділів інших управ;

з) прокламації, оголошення, відозви. Містяться у документах радянських підпільних груп та партизанських загонів. Зокрема, це звернення та відозви до населення з закликами боротися з окупаційною владою та підтримувати підпільно-партизанський рух. Документи цієї групи знаходяться і в діловодстві диверсійних груп УПА (відозви до населення з закликом боротися з окупантами та з радянською владою, звернення до бійців РСЧА, радянських партизан). Цей підвид зустрічається і серед

документів окупаційних німецьких та допоміжних їм органів влади (оголошення-звернення до населення з закликом боротися з радянським рухом Опору, з погрозами, попередженнями тощо);

і) публічно-правові та приватно-правові договори. Документів цього виду не багато. До них можна віднести угоди між приватними організаціями (майстернями, торгівельними пунктами, банками тощо), які діяли на окупованих територіях;

ї) канцелярські книги. Вони зустрічаються, як правило, серед документів управ різних рівнів;

к) банківська та фінансова документація. Цей підвид представлений в основному серед документів фінансових відділів управ (меморіальні ордери, дані про заробітний фонд тощо) та банків.

2. Статистична документація. Цей вид документів років окупації зустрічається в українських архівах не настільки широко як актова та діловодна документація. Вона презентована кількома групами. Демографічна статистика міститься у документах радянських комісій, які проводили розслідування німецьких злочинів (характеристика динаміки зменшення населення протягом окупації). Також дані демографічної статистики знаходяться у діловодстві управ. Її презентують переписи населення (у формі статистичних таблиць), яке проводилося восени 1941 р. та влітку 1943 р. Завдяки своїй ординарності, однорідності та однотипності ці статистичні дані можна віднести до масових джерел з історії окупації. Ще одна розповсюджена група статистичної документації є військова статистика, яка міститься в основному у документах радянських партизанських загонів та з'єднань. Зокрема, до військової статистики належать дані щодо чисельності партизанських загонів (та бійців у них) в окремих областях УРСР та у республіці у цілому. Крім того, до військово-статистичної документації можна віднести дані щодо втрат Вермахту від партизанських диверсій та бойові втрати самих партизан (як у людській силі, так і у техніці). У документах окупаційних органів влади даний підвид документів майже відсутній. Виняток складають окремі справи колекційного фонду КМФ-8 ЦДАВО України, в яких зрідка зустрічаються цифри щодо кількості зброї та людей у різних військових підрозділах. Значною групою статистичної документації з історії ЗВУ є економічна статистика. Вона зустрічається у документах окупаційних органів влади (наприклад статистичні довідники), в яких містяться дані щодо кількості працюючих підприємств та виробленої продукції. Крім того, документи економічної статистики є найбільш розповсюдженою групою у діловодстві радянських державних (УРНК, РНК, Держплану, виконкомів) та партійних комісій, що діяли при окремих секторах ЦК КП(б)У та обкомах. Ці комісії проводили облік заподіяних окупантами економічних збитків. Нарешті ще однією групою статистичної документації є культурна статистика. Вона також представлена у документах допоміжних окупаційних органів влади (зокрема, дані про кількість шкіл, бібліотек, театрів в окремих районах), фонду ЦДАВО України № 3676 (Штабу рейслайтера А. Розенберга) для окупованих східних областей (дані

щодо кількості музеїв, бібліотек в окремих населених пунктах та їх експонати). Крім того, культурна статистика міститься серед документів державних та партійних комісій, які встановлювали розмір втрат установ освіти та культури УРСР протягом німецької окупації.

Комплекс писемних джерел з історії ЗВУ представлений у державних архівах України також і наративними писемними джерелами:

1. Періодика. Першу групу періодичних видань, які зберігаються в українських архівах складає так звана «колабораційна преса» (газети та часописи). Наприклад газета «Нова Україна» та часопис «Харків`янин» у Держ. архіві Харківської обл., або газета «Нове життя» у Держ. архіві Луганської обл. До другої групи періодики ми відносимо партизанські рукописні стіннівки та періодичний самвидав, які випускалися як для внутрішнього користування, так і з метою розповсюдження серед населення (здебільшого вони містяться у ф. № 56 ЦДАГО України);

2. Наративні джерела особового походження. До них віднесемо автокомунікативні джерела (щоденники та мемуари діячів підпільно-партизанського руху, наприклад, керівника Чернігівського партизанського з'єднання М. М. Попудренка; автобіографії підпільників, наприклад, першого секретаря підпільного Харківського обкому КП(б)У І. І. Бакуліна), джерела міжособистої комінукації (особове листування, наприклад, листи остарбайтерів та німецьких військових додому, партизан тощо), пісні та вірші партизан.

Писемні джерела є головними та в інформативному вимірі найбільш цінними джерелами з історії окупації ЗВУ, які зберігаються у державних архівах України.

Фонетичний підтип словесного типу джерел представлений в основному лише у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного у вигляді численних аудіозаписів виступів діячів підпільно-партизанського руху, як у роки війни (на зібраннях штабів загонів та на засіданні підпільного ЦК КП(б)У), так і після її завершення. Найбільше у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного зберігається виступів першого секретаря Чернігівського підпільного обкому КП(б)У О. Федорова.

Окремим видом історичних джерел, представленим в українських архівах є зображальні джерела.

1. Кінодокументи та відеоматеріали. В основному зберігаються у фондах ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. До цієї групи належать німецькі агітаційні кінофільми довоєнних та воєнних років. Крім того, у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного зберігається радянська кінозйомка (номери кіножурналу «Радянська Україна»), виступи окремих діячів підпільного та партизанського руху тощо.

2. Фотодокументи. Вони містяться як у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, так і в інших державних архівах, в яких зберігаються фото діячів окупаційної адміністрації (Е. Коха), підпільно-партизанського руху (Федора, І. І. Бакуліна, першого секретаря підпільного Сумського обкому КП(б)У П. Ф. Куманька та інших), сцени з буденного життя населення окупованих територій, діяльності німецьких військових частин, радянських

партизанських загонів, фотографії з місць масових поховань, страт мирних мешканців та партизан.

3. Графічно-зображальні документи років війни та окупації:

а) топографічні плани. Зрідка зустрічаються серед документів фондів німецьких військових частин у ЦДАВО України, та у фондах партизанських з'єднань у ЦДАГО України;

б) географічні карти. Як правило, містяться серед документів вищезгаданих груп авторів;

в) таблиці. Як правило, статистичного характеру (їх фондоутворювачі ті, що й іншої статистичної документації);

г) схеми. Найбільш розповсюдженою групою цього виду є, так звані, схеми організації мережі органів місцевого «самоврядування» та німецьких військових структур. Їх складали вже після визволення працівники різних установ (зокрема, УДА УРСР).

Отже, історичні джерела з історії окупації ЗВУ представлені у держаних архівах України різними типами. У першу чергу це писемні джерела. Найбільш масовою та інформативною групою писемних джерел є документальні джерела, зокрема актові документи (звітно-планового, наказово-розпорядчого, статистичного характеру). Наративні джерела значно поступаються документальним як кількісно, так і інформативно. Джерела інших типів (наприклад, зображальні) грають допоміжну роль у вивченні історії окупації ЗВУ. В основному вони зберігаються у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного.

Систематичне вивчення архівних документів з історії ЗВУ триває вже понад півстоліття, причому найбільш успішними були останні двадцять років, коли вони нарешті стали доступними науковому загалу. До найбільш вивченої та актуалізованої належить джерельна інформація документів з історії радянського підпільно-партизанського руху та державних комісій, які займалися обліком економічних та людських втрат окупованих областей. Щоправда, джерельна інформація цих архівних документів була введена до наукового обігу ще радянською історіографією. На сьогодні лише відбувається перегляд науково застарілих висновків, зроблених на основі ідеологічних установок. Документи окупаційних структур систематично вивчаються значно менший проміжок часу. У роки радянської влади майже всі вони були засекречені, а, отже, виведені з наукового обігу. Сучасна ж українська історіографія та археографія не приділяє достатньої уваги вивченню і публікації архівних документів з історії ЗВУ. Вони розглядаються, здебільшого, разом з документами інших окупованих областей України (передусім з тими, які входили до РКУ). У цілому характеристика архівних документів з історії окупації України проводиться, користуючись у більшості тематичними критеріями, ніж адміністративно-географічними. Результатом цього стала відсутність (до 2010 р.) спеціальних узагальнюючих праць, присвячених характеристиці архівних документів ЗВУ, як специфічного джерельного комплексу. Автор даної монографії спробував заповнити цю прогалину в українському джерелознавстві Другої світової війни та подати комплексний аналіз репрезентативним можливостям архівного документального комплексу ЗВУ.

РОЗДІЛ II

Комплектування архівів України документами з історії окупаційного режиму на території ЗВУ

Пошук та збір документів окупаційних органів влади розпочався у лютому 1942 р., після призупинилося просування Вермахту територією СРСР. Ця робота була покладена на НКВС УРСР та державні архіви, які до 1960 р. входили до його структури (з 1947 р. – до структури МВС УРСР). Офіційне підтвердження цих повноважень НКВС УРСР було визначено у Постанові № 723, прийнятій РНК УРСР 29 березня 1942 р. [1, арк. 114]. Згідно цієї Постанови на НКВС УРСР покладался обов'язок збирати акти злочинів окупантів, документи окупаційних установ, фотоматеріали, кінозйомку тощо. Крім того, на УДА НКВС було покладене завдання збирати документи усіх каральних органів окупаційної адміністрації, які повинні були стати свідченням злочинів нацистів на завойованих територіях. Зокрема, у циркулярі НКВС за № 1 від 16 лютого 1942 р. «Про виявлення та концентрацію матеріалів Вітчизняної війни» [2, арк. 1] виїзним опергрупам НКВС УРСР, до яких входили й представники комісії УДА, наказувалось особливу увагу звернути на виявлення документів, які належали діловодству німецьких військових комендатур, гестапо, управ, сільських старостатів. Ці документи необхідно було негайно надсилати до УДА УРСР, яке знаходилося в евакуації у м. Златоусті Челябінської області РСФСР. Попередня концентрація виявлених документів повинна була відбуватися у місцевих (районних та обласних) державних архівах, роботу яких планувалося відновити на звільнених територіях. Керівником виїзної комісії УДА НКВС УРСР був призначений заступник голови УДА П. П. Гудзенко. В одному зі своїх донесень до Златоусту керівнику УДА М. І Шклярову (від 4 травня 1942 р.) П. П. Гудзенко констатував, що «німці, відступаючи знищують усі свої документи» [3, арк. 21]. За кілька перших місяців роботи (з лютого до травня 1942 р.) працівники комісії УДА у звільнених районах Ворошиловградської області, виявили кілька німецьких газет [3, арк. 15], складені сільськими комендатурами інструкції по боротьбі з партизанами, директиви 168-го саперного батальйону [3, арк. 62] та 563-го маршбатальйону Вермахту [4], сформовані орсткомендатурами списки мешканців окремих населених пунктів, агітаційні плакати та листівки [4, арк. 8]. Ці писемні матеріали передавалися на зберігання до відновленого Ворошиловградського обл. держ. архіву. На відміну від інших обласних державних архівів, Ворошиловградський обл. держ. архів займався виявленням документів безперервно з 1942 р. (а не з 1943 р.). Також у лютому 1942 р. тимчасово розпочався збір документів на території Харківської області, який тривав усього місяць, до березня 1942 р. Було виявлено кілька номерів окупаційної газети «Нова Україна» та німецькі солдатські листівки. На відміну від Ворошиловградської області, де до пошуку документів активно залучалися працівники місцевих архівів (робота яких була налагоджена на кінець 1942 р.) [5], на Харківщині збір документів проводили майже виключно

співробітники УДА НКВС. Крім того, документи окупаційних установ вилучалися спеціальними відділами РСЧА, які використовували їх з оперативно-військовою метою. Пізніше, вже у грудні 1943 р., після відповідного наказу наркому оборони маршала О. М. Василевського (за № 0447 [6, арк. 70]) ці документи передали до НКВС УРСР. Але у більшості випадків майже все діловодство окупаційної адміністрації було знищено під час відступу Вермахту або вивезено до Німеччини.

Збір документів на визволеній території УРСР у 1942 – 1943 р. ускладнювався кількома факторами. По-перше, ця робота була повністю децентралізованою. Крім УДА УРСР вилученням документів займалися військові коменданти міст [6, арк. 70] та ще кілька радянських комісій. Так, працівники створеної при відділі пропаганди та агітації ЦК КП(б)У у жовтні 1943 р. Комісії з історії Великої Вітчизняної війни (діяла до 1950 р.), приймали документи на зберігання у власний архів. Створена 2 листопада 1942 р. УРНК також займалася вилученням документів німецьких окупаційних установ [172, арк 2 – 4]. Крім того, самовільним вилученням та експонуванням документів займалися також співробітники окремих музеїв, бібліотек, виставок [7, арк. 11]. Результатом децентралізації пошуку документів стало їх розпорошення по сховищах та діловодствах різних установ.

По-друге, однією з головних перешкод роботі виїзних комісій УДА НКВС став катастрофічний брак транспортних засобів необхідних для перевезення виявлених документів до Златоусту. Тому вже у квітні 1942 р. керівник УДА М. І. Шклярів всупереч наказу НКВС УРСР від 16 лютого 1942 р. рекомендував групам УДА залишати документи у місцевих архівах для оперативної розробки чекістами та з науковою метою [3, арк. 33]. Пізніше М. І. Шклярів запропонував передавати документи окупаційних адміністрацій до ЦДАЖР УРСР (після його реевакуації до Києва). До Златоусту пропонувалося відправляти невелику частину найбільш важливих документів, насамперед тих, які були знайдені у кількох примірниках. Винятком були документальні свідчення злочинів нацистів на окупованих територіях. Їх планувалося відразу надсилати до УДА УРСР, а потім – на постійне зберігання до Центрального державного архіву НКВС УРСР [3, арк. 192]. Пізніше ці постанови були продубльовані у наказі НКВС УРСР № 057 від 25 лютого 1942 р. До оприлюднення цього наказу документи, що планувалося засекретити, часто передавалися до різних організацій, наприклад до Радінформбюро СРСР і оприлюднювалися з агітаційною метою. Пізніше документальні свідчення злочинів окупантів спрямовувалися до спеціальної Республіканської Надзвичайної Комісії, потім – до архіву НКВС УРСР. Остаточоно вони поступили на зберігання у ЦДАЖР УРСР. В архіві НКВС УРСР (сьогодні ГДА СБУ) залишилися в основному документи слідчого характеру: протоколи допитів підозрюваних, обшуків, вироків тощо. Також, згідно з наказом НКВС СРСР за № 00962 від 6 травня 1942 р. («Про створення відділів фондів Вітчизняної війни») місцеві комісії НКВС в обов'язковому порядку брали на облік усі захоплені у нацистів друковані

видання (у тому числі художню літературу). Три обов'язкові примірники передавалися до Відділу комплектування ДАФ СРСР для формування фондів Великої Вітчизняної війни центральних державних архівів СРСР.

Проте постійний збір документів нацистських окупаційних структур у 1942 р. так і не було налагоджено через непевну ситуацію на фронтах. Комісії УДА і НКВС УРСР періодично евакуювалися у тил, часто залишаючи на місцях усі виявлені документи. Лише після остаточного перелому у ході війни – з середини 1943 р. – робота щодо виявлення документів стала більш організованою та централізованою. Після відповідних розпоряджень командуючих Степового (І. С. Конєва за № 00593 від 25 серпня 1943 р.) та Воронежського (М. Ф. Ватутіна за № 0264 від 8 вересня 1943 р.) фронтів [8, арк. 62], а також наркому Військово-Морського флоту М. Г. Кузнєцова від 19 січня 1944 р. (за № 040) [9, арк. 31] закінчилася конкуренція державних спецслужб з РСЧА. Керівник Управління контррозвідки СМЕРШ Південно-західного фронту полковник П. І. Івашутін наказом № 7805/3 від 17 травня 1943 р. підписав розпорядження про передачу до ЦДАЖР УРСР усіх виявлених документів окупаційних структур. Наказом наркома оборони маршала О. М. Василевського від 12 січня 1943 р. заборонялось будь-яке їх нищення [10, арк. 3]. У наказі наркома наголошувалось, що значна кількість залишених нацистами документів гинуть через необережне поводження червоноармійців. Крім того, частинам РСЧА заборонялося розміщуватися в приміщеннях архівів, особливо в архівосховищах. Керівники військових гарнізонів відразу після визволення населених пунктів повинні були самостійно організувати збір документів та їх перевірку до приїзду комісій УДА УРСР. Ті письмові матеріали, які не містили оперативно-військової інформації, повинні направлятися до НКВС УРСР [10, арк. 31]. З НКВС, згідно наказу наркому внутрішніх справ УРСР В. Т. Сергієнка № 16-с (від 25 квітня 1943 р.), їх перенаправляли виключно до УДА [11, арк. 3].

Передача знайдених документів від УДА УРСР на перевірку до органів державної безпеки (у першу чергу Народного комісаріату держбезпеки - НКДБ) до літа 1943 р. не було врегульована наказами чи іншими розпорядчими документами. НКДБ, який остаточно відокремився від НКВС у квітні 1943 р., самостійно відбирав необхідні справи. Наказом наркома внутрішніх справ УРСР С. С. Савченко від 15 серпня 1943 р. з УДА УРСР дозволялося передавати до НКДБ УРСР лише копії знайдених оперативно важливих справ. Оригінали можна було передавати лише у виняткових випадках на тимчасове користування. Крім того, заборонялося підшивати оригінали документів до окремих слідчих справ [12, арк 6].

У Постанові РНК УРСР № 1119 «Про заходи щодо створення документальної бази з історії України та історії Великої Вітчизняної війни» від 31 серпня 1944 р. цивільні установи (насамперед музеї та бібліотеки) зобов'язувалися передавати до НКВС УРСР усю самовільно привласнену документацію окупаційних органів влади [13, арк. 30]. Крім того, УДА дозволялося розпочати перевезення документів із обласних державних

архівів (де їх тимчасово зберігали за місцем виявлення) до ЦДАЖР УРСР у Києві. У «Положенні про ЦДАЖР УРСР», прийнятому ще 14 квітня 1941 р., були сформовані повноваження та правила роботи цього головного державного архіву УРСР [9, арк. 13]. Відповідно Положенню, до Києва на зберігання у ЦДАЖР УРСР мала передаватися з місцевих архівів документи «місцевих контрреволюційних урядів, антирадянських політичних партій та угруповань» [9, арк. 13]. Окупаційні та допоміжні їм адміністрації були прирівняні до «контрреволюційних урядів». Таким чином, у 1943 – 1944 рр. була вирішена проблема конкуренції військових та органів НКВС щодо виявлення документів окупаційних структур, а також частково вирішено питання місця їх зберігання.

Виїзні комісії УДА УРСР розпочали постійний збір документів окупаційних структур з січня 1943 р. з першого визволеного райцентру Української РСР селища Мілового Ворошиловградської області. Потім вони просувалися слідом за наступаючою РСЧА далі на захід. Заступник керівника УДА П. П. Гудзенко продовжував керувати цими комісіями. Уже згадувалося, що німецькі війська перед відступом знищували всю документацію окупаційних органів влади. Тому до співробітників УДА потрапляла невелика кількість документів, які належали до діловодства орсткомендатур та міських комендатур, а також допоміжних управ, що стосувалося маловажливих господарських питань. Члени комісій УДА ретельно обстежували всі будівлі, в яких розмішувалися окупаційні установи, але мусили все ж у звітах констатувати, що: «відступаючи, німці спалюють усі приміщення, в яких знаходилися їх організації, у полум'ї гинуть і всі документи. Цілі пачки документів спалювали в бочках з-під бензину» [8, арк. 22]. Крім того, багато документів було втрачено під час контрнаступу Вермахту взимку – навесні 1943 р. Наприклад, у визволеному Харкові виїзні комісії УДА під безпосереднім керівництвом П. П. Гудзенка зуміли зібрати досить велику кількість справ міської комендатури. Але у зв'язку з відступом РСЧА та повторним захопленням міста майже всі вони знову потрапили до німецьких військових [14, арк. 1 – 3]. Після подій у Харкові, оперативну розробку виявленої документації вирішено було проводити подалі від фронту – у м. Калачі Воронізької області РСФСР [15, арк. 6].

Як уже наголошувалося, спочатку зібрані документи планувалось передавати до УДА у м. Златоуст, де співробітники УДА займалися її опрацюванням, формуючи списки «контрреволюційних елементів». Проте вже навесні 1942 р., через брак матеріальних засобів та транспорту, керівник УДА капітан державної безпеки М. І. Шклярів рекомендував залишати у місцевих архівах більшість виявлених документів і тут же використовувати їх в оперативних цілях. Наприклад, у Харківському обл. держ. архіві у період з березня по грудень 1943 р. було зформовано 6 тис. од. зб. [8, арк. 20 – 25], у Ворошиловоградському обл. держ. архіві за 1943 р. – 1 593 од. зб. [16, арк. 12], у Чернігівському обл. держ. архіві та його філіях у Ніжині

та Прилуках – 11 222 од. зб. (робота з виявлення документів розпочалася з вересня 1943 р.) [17]. Деякі документи перевірялися у НКВС та СМЕРШі.

З обласних державних архівів виявлені документи планували невдовзі передати до центральних державних архівів, в основному до відділу Вітчизняної війни ЦДАЖР УРСР, який 1943 р. відкрився у Харкові, – а до відтворення його роботи – до Центрального державного історичного архіву УРСР [18, арк. 2]. Рекомендації щодо зберігання документів окупаційних установ містилися у «Положенні про архівний відділ НКВС УРСР» (1944 р.) [9, арк. 1 – 26]. Із обласних архівів до Центрального державного історичного архіву (м. Київ) (ЦДІАК УРСР) (пізніше – до ЦДАЖР УРСР) документи почали надходити вже у другому кварталі 1943 р. [18, арк. 3]. У 1943 – 1945 рр. працівники ЦДАЖР УРСР намагалися забезпечити якомога більш централізоване зберігання виявлених документів. У результаті цього писемні матеріали навіть дрібних сільських комендатур та управ направлялися у фонд Великої Вітчизняної війни ЦДАЖР УРСР [19, арк. 5 – 6]. Але вже 16 квітня 1942 р. керівник опергруп УДА УРСР П. П. Гудзенко зробив припущення про неможливість виконати наказ передати на зберігання усі документи до одного архіву, насамперед через відсутність там необхідних приміщень [3, арк. 24]. Тому він запропонував частину документів повернути до обласних держ. архівів. У 1944 – 1945 рр. прогнози П. П. Гудзенко справдилися. Забезпечити збереженість усіх документів у ЦДАЖР УРСР було неможливо через брак місткості його архівосховищ. Тому П. П. Гудзенко, який на 1945 р. став головою УДА УРСР, прийняв рішення повернути документи окупаційних органів до обласних державних архівів за місцем їх виявлення. Формально це пояснювалося місцевим значенням документів регіональних окупаційних установ [20, арк. 34]. Переміщення були досить хаотичними та децентралізованими. Наприклад, у Харкові протягом 1943 – 1945 рр. виявленні документи зпочатку передавалися на зберігання до Харківського обл. держ. архіву, потім частину їх направили до ЦДІАК, після відкриття відділу Великої Вітчизняної війни у ЦДАЖР УРСР документи перенаправлялися у цей відділ і нарешті з кінця 1945 – початку 1946 рр. їх знову повернули до Харківського обл. держ. архіву. В інших областях ситуація була така ж сама. Деякі обл. держ. архіви (Сумський обл. держ. архів та Чернігівський обл. держ. архів) так і не встигли передати виявлені документи до ЦДІАК, а потім до ЦДАЖР УРСР. Фактично у Чернігівській та Сумській областях документи відразу зберігали у місцевих обласних державних архівах і територію області не покидали. Збір документів у цих областях проводили не тільки архівні службовці, а й створені радами міст і сіл спеціальні комісії, до роботи яких залучалися особи без відповідної підготовки. Також, через брак кадрів комплектування обласних державних архівів часто проводили архівні службовці, які співпрацювали протягом окупації із німцями [21, арк. 4].

Досить специфічно відбувалося виявлення документів окупаційних установ у Сталінській та Ворошилоградській областях. Вони дуже постраждали від невмілих дій співробітників НКВС, які на свій розсуд, порушуючи розпорядження керівництва, знищували ті документи, які

здавалися їм не важливими. Можна лише припускати, які саме документи були таким чином втрачені у 1943 р. Також зафіксовані випадки небажання працівників НКВС опрацьовувати документи дрібних та, на їх думку, маловажливих установ [22, арк. 20]. Крім того, у Сталінській області процес виявлення та прийняття документів на архівне зберігання відставав від інших областей. Це пояснюється майже повною відсутністю кваліфікованих співробітників та транспорту. Якщо більшість обласних державних архівів закінчили цю роботу у 1944 р., Сталінський проводив її до 1946 р. [23, арк. 48]. Крім того, на відміну від інших архівів, документи Сталінського обл. держ. архіву знаходилися у вільному користуванні до 1946 р., що також пояснюється неоперативністю місцевого керівництва архівних служб [24]

На території північно-східних областей УРСР більшість виявлених документів окупаційного часу належала діловодству допоміжних органів влади: управ, сільськогосподарських громад та інших місцевих установ і організацій. Документи кожної установи, керуючись провенієнцпринципом, концентрувалися в окремому фонді. Іноді документи відділів управ (як правило фінансових та шкільних) виділяли з незрозумілих причин у різні фонди. У деяких обласних державних архівах (Ворошиловоградському обл. держ. архіві, Сталінському обл. держ. архіві), під час фондування документів окупаційних років, віддавали перевагу принципу пертиненції. Тому у Держ. архіві Луганської обл. та Держ. архіві Донецької обл. було сформовано багато збірних фондів, в яких об'єднували документи близьких за сферою діяльністю фондоутворювачів (наприклад управ). Інша ситуація склалася зі структурою фондів у Чернігівському обл. держ. архіві. Працівники відділу комплектації взагалі відмовилися від створення збірних фондів, так що навіть дрібні організації з дотичною документацією (наприклад сільськогосподарські громади) були зформовані в окремі фонди. Документи німецьких комендатур завжди виділялися у різні фонди. Більшість таких фондів невеликі – по 1 – 10 справ (одного опису). Ознайомлення з архівними фондами п'яти держ. архівів областей дозволяє зробити наступний висновок щодо рівня збереженості документації обласних управ. Найповніше збереглися документи з діловодства Харківської та Чернігівської міських управ. Документів ж Донецької, Сумської, особливо Луганської областей, потрапило до радянських архівних працівників значно менше. Серед документів німецьких окупаційних органів влади, що у 1943 – 1945 рр. були зібрані архівними працівниками, необхідно насамперед згадати документи сільських та місцевих комендатур (орсткомендатур), деяких міських комендатур (наприклад Харківської), господарського командування (ВІКДО) та деяких інших.

Ніякої експертизи інформативної цінності документів, вилучених на звільнених територіях УРСР, архівними установами не проводилося. На зберігання поступали абсолютно всі знайдені писемні матеріали (за виключенням випадків самовільного знищення документів співробітниками архівів, про які згадувалося вище). Окупаційний період був віднесений до обмежувальної дати, і жодний документ, який був створений у цей час, не

можно було знищувати. У результаті цього на зберігання потрапила велика кількість малоцінних у джерельному вимірі матеріалів: бланки продовольчих карток, чернетки фінансових розрахунків дрібних кустарних майстерень, численні заяви робітників про відпустку, дрібні господарчі документи.

Практика повного засекречення документів окупаційних установ та інших організацій, які діяли протягом окупації, була офіційно запроваджена у листопаді 1945 р. після відповідного наказу заступника керівника УДА НКВС Г. С. Павлюка [25, арк. 5]. Доступ до цих документів мали лише співробітники спецслужб, та інколи, після відповідних узгоджень, – автори збірок документів з історії Великої Вітчизняної війни.

Процес виявлення документів окупаційних адміністрацій в областях колишньої ЗВУ закінчився в основному наприкінці 1945 р. Всього станом на грудень 1945 р. в архівах УРСР зберігалось 122 140 документів з історії окупації та ще 23 205 примірників друкованих під час окупації видань [20, арк. 72]. У Харківському обл. держ. архіві було зформовано 7 730 справ та ще 1337 кг документів знаходилися у формі розсипу [26, арк. 19], у Чернігівському обл. держ. архіві на 1945 р. зформовано 11 731 справ [27, арк. 4 – 5], у Сумському обл. держ. архіві зформовано 8 571 справ [28, арк. 1 – 3]. Інформація по Сталінському та Ворошилоградському обл. держ. архівах відсутня.

У центральних державних архівах республіки документів з історії ЗВУ практично не залишилося. Наприклад, у ЦДАВО України вони містяться в основному у колекційному фонді КМФ-8 («Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистської окупаційної адміністрації і командування Вермахту, що діяли на тимчасово окупованих східних територіях»), а також у фондах окремих підрозділів Вермахту, які діяли на території ЗВУ, частин СС, робочих груп Оперативного штабу рейхслайтера А. Розенберга для окупованих територій (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg fur die besetzten Gebiete). У результаті загальнореспубліканського значення, їх вирішили не передавати до обл. держ. архівів.

На відміну від документів інших архівних колекцій, документи фонду КМФ-8 потрапили до ЦДАЖР УРСР не у 1940-х роках, а у 1965 р. У Національному архіві США у Вашингтоні наприкінці Другої світової війни та в перші повоєнні роки була зосереджена захоплена союзниками велика кількість документів центральних органів керівництва Рейху та Вермахту. У 1960 р. фотокопії з документів, які не містили військової таємниці, поступили у продаж [29].

Розпорядженням № 4 від 1965 р. Рада Міністрів СРСР асигнувала валюту (1287 доларів США) на закупівлю 164 мікрофільмів з історії окупаційного режиму. Відбором документів та безпосередньо купівлею займалися працівники Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС [30, арк. 93]. Після перевезення мікрофільмів до Москви їх спочатку зберігали у Головному архівному управлінні при Раді Міністрів СРСР, а потім передали до Центрального державного історичного архіву СРСР. Працівники Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПУ відібрали документи з історії

окупаційного режиму в Україні: документи та матеріали німецької групи армій «Південь», комісії А. Розенберга тощо. Деякий час вони зберігалися у Партійному архіві Української філії ІМЕЛ у Києві, потім були передані до ЦДАЖР УРСР та відразу засекречені. Документи фонду КМФ-8 були перекладені на російську мову, віддрукована на папері і стали, таким чином, частиною архівної україніки.

Таким чином, у результаті діяльності УДА УРСР вже протягом 1942 – 1945 рр. документи німецьких окупаційних частин та допоміжних органів влади були в основному зібрані, систематизовані та зфондовані. Радянське керівництво привертало особливу увагу пошуку та вивченню цих документів, які повинні були стати одним з головних доказів злочинного характеру окупаційного режиму. Але їх значення виявилось не таким важливим, як гадали радянські спецслужби. Усі писемні матеріали, які могли свідчити про злочини, німецькі військові знищували під час відступу. До УДА потрапляла у більшості випадків документи допоміжних органів влади. Вони не підлягали повному нищенню під час відступу Вермахту, оскільки особливо не компрометували окупаційний режим, а лише давали можливість встановити осіб, які співробітничали з німцями. Проте, знайдені документи мали велике наукове значення, оскільки висвітлювали різні сторони окупаційної політики, зокрема організацію так званого «місцевого самоврядування».

Після належної перевірки радянськими спецслужбами, знайдені документи приймали на державне зберігання. Причому основними місцями зберігання були не центральні державні, а обласні державні архіви, що пояснюється місцевим значенням знайдених писемних матеріалів та браком необхідних приміщень у ЦДАЖР УРСР.

Ще одна велика група документів відкладалася в українських архівах після діяльності радянських слідчих комісій. Німецький окупаційний режим привів до надзвичайно важких людських та економічних втрат. Згідно з розробленим у 1941 – 1942 рр. у Німеччині планом «Ост», європейська територія СРСР повинна була бути позбавлена більшості місцевого населення та заселена німецькими колоністами. Її планувалося використовувати як сировинний придаток Третього рейху. Протягом усієї окупації, німці послідовно впроваджували цю політику. Особливо постраждало населення областей ЗВУ. На прифронтових територіях окупаційний режим був порівняно з іншими регіонами окупованої України (Трансністрією, РКУ, Дістрікту Галичина) більш суворим.

З самого початку визволення УРСР радянська влада організувала облік людських та матеріальних втрат, які були задіянні окупаційним режимом. Одночасно зі збиранням документів німецьких та місцевих органів влади штатні працівники УДА НКВС УРСР зобов'язувалися виявляти матеріали про німецькі злочини проти місцевого населення.

Після призупинення німецького наступу у наказі НКВС УРСР № 057 від 25 лютого 1942 р. на УДА НКВС УРСР покладался збір усіх свідоцтв про злочини окупантів. Працівники УДА повинні були опитувати свідків,

військовополонених, організовувати пошук місць масових розстрілів, фіксувати матеріальні та людські втрати тощо [3, арк. 194 – 195]. До оприлюднення цього наказу цей облік проводився несистематично. Дані про злочини окупантів збирали різні установи: СМЕРШ, частини РСЧА, журналісти Радінформбюро, а також створені партійними органами комісії [3, арк. 194]. Після оприлюднення наказу НКВС від 25 лютого 1942 р. всі зібрані вищеназваними структурами документи повинні були передаватися до УДА, а після відповідної перевірки цих даних архівними органами та НКВС, документи потрібно було відправити на зберігання до Центрального державного архіву НКВС [3, арк. 192].

Таким чином розслідування злочинів окупантів були покладені на УДА, тобто на структуру, до компетенції якої ця робота взагалі не мала входити. Працівники комісій УДА не лише збирали документи, які залишилися після окупації на місцях, а й фактично проводили попереднє розслідування німецьких злочинів, перевіряли та шукали місця масових розстрілів, збирали первісну документальну базу, біографічні відомості на підозрюваних. Щоправда безпосередньо слідчу роботу проводили працівники НКВС, які на основі зібраних УДА матеріалів заарештовували осіб, звинувачених у різноманітних злочинах. Після закінчення слідства, відповідна документація спрямовувалася на зберігання в архів НКВС УРСР.

Поставлені перед УДА завдання були різноплановими, що впливало на ефективність роботи по обліку злочинів. Тому виникла потреба створити окремий орган, який займався б виключно виявленням даних про злочини окупаційного режиму. Постановою Президії РНК СРСР від 2 листопада 1942 р. створювалася спеціальна установа по розслідуванню німецьких злочинів проти людяності та підрахуванню економічних збитків, – Надзвичайна державна комісія по обліку заподіяних німецько-фашистськими загарбниками збитків та злодіянь (НДК) [31, с. 2]. В УРСР діяла УРНК.

Разом зі створенням НДК та УРНК співробітники Інституту економіки АН УРСР розробили методику проведення обліку втрат економіки УРСР, яку затвердили перший секретар ЦК КП(б)У М. С. Хрущов та голова НДК М. М. Шверник.

Постановою РНК СРСР № 299 від 16 березня 1943 р. було затверджено Положення про роботу УРНК [6, арк. 2 – 4]. Загальне керівництво її роботою покладалося на першого секретаря КП(б)У М. С. Хрущова. До складу УРНК входив також голова РНК УРСР (Л. Р. Корнієць), керівник республіканського НКВС (В. Т. Сергієнко).

УРНК складалася з кількох відділів: промисловості, сільського господарства, соціально-культурних закладів [32, арк. 5]. На місцях створювалися, як представництва УРНК, обласні та районні надзвичайні комісії. До керівництва обласних комісій входили: секретар обкому (голова), представник обласного виконкому та керівник місцевого управління НКВС. Таким чином, склад обласних НК копіював на місцевому рівні республіканський склад.

У положенні про роботу, перед УРНК ставилися такі завдання:

1. Облік злочинів окупантів проти громадян, колгоспів, підприємств та установ республіки.

2. Облік матеріальних збитків, які завдали німці радянським громадянам.

3. Координація роботи всіх радянських державних органів, що проводили облік збитків (наприклад комісій окремих наркоматів).

4. Виявлення осіб, які вчинили злочини у період окупації [6, арк. 3].

Для виконання цих завдань, співробітники УРНК збирали та інколи публікували матеріали, складала акти окремих злочинів. Вони мали право допитувати свідків й вести попередню слідчу діяльність, результати якої використали представники НКВС УРСР, на яких було покладений обов'язок безпосередньо вести слідство. Облік економічних збитків УРНК проводила також через республіканські народні комісаріати. Останні також створювали комісії для встановлення збитків у певній галузі економіки, а відповідні дані спрямовувалися до УРНК. Обласні відділи УРНК складали акти про окремі злочини. На основі таких актів узагальнювалися дані про втрати області під час окупації, а звіти надсилалися до центральних органів влади. В обл. держ. архівах залишалося більшість первинних матеріальних доказів злочинів – фотографії, протоколи допитів тощо, а також первинні акти [6, арк. 57]. Їх об'єднували у фонди обласних відділів УРНК. Причому актову документацію про економічні злочини як правило (але не завжди) відокремлювали від актів про репресії. Акти обласних комісій в основному структурували по районах містам та селам в яких вони були укладені.

УРНК розпочала свою роботу з відбору документів УДА, які фіксували злочини окупантів. З УДА до УРНК передавалися також кінозйомка. Пізніше (після закінчення роботи УРНК в 1945 – 1946 рр.) ці матеріали були передані до Центрального державного архіву кінофотофонодокументів УРСР. Крім кіноматеріалів та фотодокументів, до УРНК надсилалися акти допитів свідків, трофейні документи німецьких установ, які свідчили про їх злочинну діяльність, документи про матеріальні втрати населення, підприємств, колгоспів, інших установ та організацій УРСР [3, арк. 249].

Таким чином, УДА повинна була передати до УРНК всю складену актову документацію тих кількох тижнів, протягом яких самостійно вела облік економічних та людських втрат, заподіяних окупаційним режимом. Зібрані УРНК дані спрямовувалися до Держплану при РНК УРСР. Після відповідного опрацювання та підрахунків у Держплані та інших установах, документи УРНК знов поверталися до УДА [33, арк. 10]. Спеціальна комісія УДА з п'ятнадцяти чоловік приймала документи, що надходили від УРНК, а також допомагала надзвичайній комісії в їх опрацюванні [33, арк. 12]. Крім того, до УДА надходили складені УРНК по одному примірнику актів про окремі випадки німецьких злочинів та обліку економічних втрат підприємств та громадян. Пізніше ці акти УДА передавав до Центрального державного історичного архіву НКВС, який потім став структурною одиницею ЦДАЖР УРСР. Саме у ЦДАЖР УРСР направляли на зберігання

актову документацію УРНК, яка на сьогодні компактно розміщена у фонді № 3538. Деякі копії актів надходили до Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при ЦК КП(б)У. Крім того, примірники актів відсилали до НДК СРСР.

Разом з УРНК обліком німецьких злочинів, пошуком місць масових страт, опитуванням свідків займалася й інша комісія – Комісія з історії Великої Вітчизняної війни. Вона була створена за рішенням ЦК КП(б)У у жовтні 1943 р. при відділі пропаганди та агітації ЦК КП(б)У. Матеріали її діяльності містяться у ЦДАГО України у фонді № 166. На Комісію з історії Великої Вітчизняної війни ЦК КП(б)У покладало завдання збирати джерела з історії війни: розповіді очевидців, епістолярій, періодику (насамперед німецьку). Одним із завдань Комісії був збір даних про німецькі звірства, виявлення місць масових страт (про останні Комісія повинна була інформувати УРНК) [34, арк. 3 – 4]. Крім того, Комісія удосконалювала методику пошуку матеріалів з історії війни, складати формуляри опитування свідків військових злочинів.

У всіх областях УРСР створювалися обласні відділи Комісії з історії Великої Вітчизняної війни на чолі з секретарем обкому з пропаганди. Комісія складалася з кількох відділів (секторів): військового, партизанського, окупаційного режиму, економіки військового часу, відділу «Персоналії героїв» [35, с. 29]. З лютого 1944 р. вона була підпорядкована АН УРСР. У травні 1950 р. її було реорганізовано (відповідно до постанови Президії АН УРСР) у військово-історичний відділ Інституту історії України при АН УРСР.

За час першого періоду роботи Комісії (1943 – 1945 рр.) вона інколи конкурувала з іншими комісіями – зокрема, з комісіями партійних архівів, які також займалися виявленням документів безпосередньо на місцях бойової діяльності партизан. Крім того, саме до Комісії з історії Великої Вітчизняної війни надсилалися документи радянського руху Опору, наприклад УШПР. Протягом 1949 – 1950 рр. Українська філія ІМЕЛ та Комісія з історії Великої Вітчизняної війни вели відкриту боротьбу за право зберігання документів у своїх архівах [36, арк. 8 – 13]. Потім завідувач архівним відділом ІМЕЛ УРСР намагався забрати з Інституту історії України при АН УРСР всі документи цієї Комісії [37, арк. 23]. Керівництво Української філії ІМЕЛ в особі заступника директора О. С. Тимофєєвої у 1950 р. добилося передачі близько 11 тисяч справ Комісії до Партархіву [38, арк. 12]. З усіх документів комісії група працівників Української філії ІМЕЛ, яку очолювала старший науковий співробітник П. Л. Гасанова, відібрала ті, які стосувалися історії радянського підпільно-партизанського руху. Цими документами вони доповнили фонди УШПР та окремих партизанських загонів і груп. Документи з історії діяльності самої Комісії були видокремлені у фонд № 166, який на сьогодні містить 1 109 од. зб. у трьох описах.

Отже, джерелами вивчення репресивної діяльності окупантів є документи радянських та партійних комісій, які у 1942 – 1950-х роках проводили слідчу діяльність, збирали дані про розмах німецьких репресій на окупованих територіях. Головною організацію по розслідуванню злочинів

німців та підрахунків економічних втрат республіки була УРНК. Її документи зберігаються у ЦДАВО України та в усіх держ. архівах областей. Більшість документів УРНК складають акти на окремі злочини, об'єднані за адміністративно-територіальним принципом. Актова документація УРНК була здебільшого засекречена і лише інколи оприлюднювалася з агітаційною метою. Лише деякі акти комісії за радянських часів друкувалися у документальних збірках, присвячених історії окупаційного режиму в Україні. У ЦДАГО України слідча документація зберігається в основному у фонді Комісії з історії Великої Вітчизняної війни (№ 166), яка діяла при відділі агітації та пропаганди ЦК КП(б)У.

Ще однією групою архівних документів джерельна інформація яких розкриває історію окупації північного сходу України є документи радянського підпільно-партизанського руху. В основному, вони зберігаються у ЦДАГО України та держ. архівах областей, до яких вони була передана після скасування обласних відділів партійного архіву у серпні 1991 р.

Відомо, що підпільно-партизанський рух в Україні мав складну структуру керівництва. Першим органом, який формально керував партизанськими загонами (винищувальними батальйонами) та підпільними групами, була оперативна група ЦК КП(б)У створена 30 червня 1941 р.. Оперативна група ЦК КП(б)У намагалася організовувати та керувати радянським рухом Опору у перші місяці війни у взаємодії з IV відділом НКВС УРСР та військовими радами військ РСЧА Південно-Західного та Південного фронтів. З 1 листопада 1941 р. опергрупа ЦК КП(б)У почала працювати при Військовій раді Південно-Західного фронту. Після окупації більшої частини території УРСР (взимку 1941/1942 рр.) керівництво бойової діяльності партизан перейшло виключно до 4-го Управління НКВС. Документи 4-го Управління НКВС містяться у восьмому описі фонду № 62 УШПР (у ЦДАГО України). У травні 1942 р. для керівництвом руху Опору був створений спеціальний орган – УШПР, який до квітня 1943 р. підпорядкувався ЦШПР.

УШПР повністю не контролював перебіг партизанської боротьби, бо на травень 1942 р. штаб налагодив контакти лише з трьома партизанськими з'єднаннями та чотирнадцятьма окремими групами. Місцеві підпільні обкоми КП(б)У (у тому числі й на території ЗВУ) часто не узгоджували своїх дій з центральними органами керівництва рухом Опору, що зменшувало ефективність діяльності радянських підпільників та партизан.

Для активізації та централізованого керівництва підпільно-партизанським рухом 2 жовтня 1942 р. за рішенням Політбюро ЦК ВКП(б) був утворений підпільний ЦК КП(б)У, який не перебував постійно в Україні, а лише відряджав своїх членів до штабів того чи іншого загону або з'єднання. Документи його діловодства зберігаються у ЦДАГО України (фонд № 1, оп. № 19).

УШПР підпорядкувався підпільному ЦК КП(б)У, виконуючи при ньому військово-оперативні функції. Разом з тим УШПР був підконтрольний й ЦШПР. УШПР мав представників при групах армій, які часто на місцях

керували рухом Опору. Після ліквідації підпільного ЦК КП(б)У 29 червня 1943 р. УШПР самостійно керував радянським рухом Опору. Працівники УШПР приймали повідомлення від окремих груп та загонів (у вигляді донесень, радіограм) й передавали їх до ЦК КП(б)У. Таким чином, УШПР повідомляв партійних керівників про стан підпільно-партизанської боротьби.

До жовтня 1942 р. УШПР дислокувався у Саратові, потім переїхав до Москви, у вересні 1943 р. – до Харкова, а в грудні 1943 р. – до Києва. Саме у Києві УШПР перебував до своєї ліквідації 1 січня 1945 р. На місцях (в обласних центрах) УШПР створював свої представництва на чолі з секретарями підпільних обкомів. На території ЗВУ ці представництва діяли лише у Чернігові та Сумах.

Отже, документи радянського руху Опору, які зберігаються у державних архівах, створювалися керівниками окремих загонів та груп в основному з метою звітів про свою діяльність та спрямовувалися до наступних адресатів:

1. Документи, які датовані до травня 1942 р. (до створення УШПР) спрямовувалися або до IV управління НКВС, або до оперативного штабу ЦК КП(б)У, а також до військових рад фронтів та груп армій. Військові ради на місцях фактично контролювали партизанську діяльність. Пізніше ці документи з оперативною метою були передані до УШПР. Звітна документація іноді надходила до місцевих підпільних обкомів, які також намагалися контролювати діяльність окремих загонів. Проте документи підпільних обкомів до наших часів майже не збереглися. В умовах конспірації та арештів, вони, вірогідно, знищувалися представниками самих обкомів ще до їх можливої передачі в УШПР.

2. Після створення УШПР більшість документів надсилалися керівниками загонів та з'єднань до штабу. Причому документи направлялися, як правило, не до самого УШПР, а до представників УШПР при арміях і фронтах.

Зрідка до УШПР надходили й радіограми. З переїздом УШПР у вересні 1943 р. до Харкова документи від партизанських з'єднань та загонів надходили до штабу безпосередньо. Іноді особливо оперативно важливу документацію УШПР передавав до ЦК КП(б)У.

3. Частково збережені документи, які надсилалися до ЦК ВКП(б) (див., наприклад, ЦДАГО України, ф. № 130, спр. № 149) та Генштабу (див. ЦДАГО України, ф. № 130, спр. № 63).

Прийняття на зберігання документів радянського руху Опору Центральний партійний архів ЦК КП(б)У (з червня 1945 р. – Партійний архів Української філії ІМЕЛ) розпочав лише у 1945 р., коли вони втратили своє практичне значення, пройшли перевірку в організаційно-інструкторському відділі ЦК КП(б)У та в обласних партійних комітетах [39, арк. 7].

До закінчення Великої Вітчизняної війни у травні 1945 р. частина писемних матеріалів руху Опору перебувала на руках окремих осіб, як правило, у вцілілих від арештів гестапо підпільників, керівників загонів та окремих бійців. З 1942 р. ці документи, разом з документами окупаційних та

допоміжних органів влади, активно вилучалися комісіями УДА НКВС УРСР. Циркуляром НКВС від 16 лютого 1942 р. державні архівні органи зобов'язувалися разом з вилученням документації окупаційних органів влади активізувати збір «документів більшовицьких організацій та партизанських загонів» [2, арк. 1]. Це ж розпорядження було підтверджено наказом № 057 від 22 лютого 1942 р. [3, арк. 44]. Але за перші місяці роботи комісії УДА (до травня 1942 р.) документи, що відображали діяльність підпілля та партизан, взагалі не були виявлені. До 1945 р. головним видом документів, які були вилучені комісіями НКВС УРСР, були документи особового походження, котрі залишилися на місцях дислокації партизанських загонів та підпільних груп.

З 1945 р. роботою з виявлення документів радянського руху Опору зайнялися обласні відділи Партійного архіву Української філії ІМЕЛ. Безпосередньо Партархів розпочав її лише з 1946 р.

Одним із перших видів документів, які стали надходити до партархівів, були підсумкові звіти обкомів до ЦК КП(б)У про підпільно-партизанський рух в областях. Ці звіти складалися у двох примірниках: один надсилався до ЦК КП(б)У, другий поступав на зберігання у місцеві відділи партійного архіву [39, арк. 7 – 8].

Ще однією групою писемних матеріалів, які надходили до обласних відділів Партійного архіву у 1945 р., були спогади партизан. Також протягом 1945 р. до обласних відділів Партійного архіву Української філії ІМЕЛ надійшли протоколи засідань рад партизанських загонів, листівки, номери підпільної преси, щоденники тощо. Так, наприклад, у Сумському облпартархіві на листопад 1945 р. зосередилися окремі документи партизанського загону «За Батьківщину» Ямпольського району, обласного відділу УШПР, листівки підпільного обкому. По Харківській області у 1945 р. комісією обласного відділу партійного архіву виявлена незначна кількість документів: листівки-звернення до населення, звіти кількох загонів до підпільного обкому, преса [39, арк. 138]. Працівники Сталінського облпартархіву до листопада 1945 р. не прийняли на зберігання жодного документа радянського руху Опору [39, арк. 103]. Працівники Чернігівського облпартархіву від Чернігівського обкому КП(б)У прийняли на постійне зберігання протоколи засідань та інші документи підпільного обкому, звернення партизан до населення, їх листівки, окремі номери преси, щоденники партизан та підпільників (наприклад щоденник секретаря підпільного Чернігівського обкому КП(б)У М. М. Попудренка). Документи Чернігівського підпільного обкому об'єднали в окремий фонд (на сьогодні це фонд П-139 Держ. архіву Чернігівської обл.). За 1945 р. Ворошиловградський партархів прийняв та систематизував 37 справ з історії Великої Вітчизняної війни.

Проте значна кількість документів руху Опору до закінчення Другої світової війни не була передана обкомами та обласними управліннями НКВС УРСР на постійне зберігання в місцеві відділи партійного архіву.

Джерела особового походження надходили до архівів в основному від громадян. Так, наприклад, щоденники надходили безпосередньо від авторів або членів їх родин. Актові документи (особливо протоколи засідань підпільного обкому) надходили до архівів, як правило, від обкомів. Деякі писемні матеріали (в основному листівки, газети, документи окупаційних органів) були вилучені самими обласними відділами партійного архіву. Іноді партійні архіви вилучали й документи окупаційних органів влади, щоправда, їх, як непрофільні, перенаправляли до державних архівів. Так, наприклад, Сумський обласний відділ партійного архіву вилучив документи німецької сільськогосподарської комендатури, які були пізніше надіслані до Сумського обласного державного архіву [39, арк. 100].

У 1945 р. працівники обласних відділів партійного архіву УРСР проводили перевірку та вилучення з фондів державних архівів документів з історії радянського руху Опору [40, арк. 1 – 2].

Таким чином, деякі писемні матеріали у 1945 р. надійшли до облпартархівів з обласних державних архівів НКВС. Серед них переважали спогади, щоденники, збірки віршів, тобто ті документи, які були зібрані або серед населення, або серед самих учасників руху, або були знайдені на підпільних квартирах. Крім того, партійні архіви проводили записи бесід з учасниками підпільного руху, які також планувалося передати на архівне зберігання [40, арк. 3].

Загальне керівництво пошуком документів покладалося на перших секретарів райкомів та міськкомів. Усю виявлену документацію негайно передавали до обласних відділів партійного архівів. З 1945 р. її стали використовувати для підготовки невеликих брошур агітаційного характеру [41, арк. 8].

У 1946 р. другий секретар ЦК КП(б)У Д. С. Коротченко дав вказівку Партійному архіву Української філії ІМЕЛ розпочати приймати документи від оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У [42, арк. 1]. За 1946 р. було прийнято порівняно незначну кількість справ – 170. Крім того, від організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У надійшли захоплені партизанами агітаційні матеріали ОУН (6 кг розсипаних листівок та 24 кг газет) [42, арк. 2]. Пізніше пропагандистські матеріали ОУН були передані Партархівом до ЦДАЖР УРСР.

У деяких звітах голів комісій з виявлення документів за 1945 – 1947 рр. рапортувалося про закінчення роботи по їх прийняттю на архівне зберігання. Іноді у звітах (наприклад, Харківського обласного відділу партійного архіву) взагалі нічого не згадувалося про організацію цієї роботи. Але у всіх без винятку звітах наголошувалося, що на середину 1947 р. її в основному було вже закінчено.

Натомість Центральний Партійний архів Української філії ІМЕЛ продовжував приймати документи ще протягом 1946 – 1950-х рр. Так, у 1946 р. від ЦК КП(б)У працівниками партархіву було прийнято 170 од. зб., які були повністю опрацьовані протягом 1947 р. [43, арк. 15]. Нова передача справ з ЦК КП(б)У до партійного архіву відбулася у 1951 р. (331 од. зб.),

у 1953 р. (92 од. зб.) та у 1958 р. (20 од. зб.) [44, арк. арк. 2 – 3]. Ці документи були розміщені у фонді № 1 (оп. №№ 22 та 23).

Проте більшість справ до Партархіву надійшли не від ЦК КП(б)У, а від УШПР. Відомо, що УШПР був ліквідований 1 січня 1945 р. Спочатку документи штабу були передані до Управління пропаганди та агітації ЦК КП(б)У. Потім вони надійшли до Комісії з історії Великої Вітчизняної війни та зберігалися в її архіві згідно Постанови Секретаріату ЦК КП(б)У від 26 лютого 1946 р. [35, с. 37]. У 1948 р. деякі документи почали передавати до Партійного архіву Української філії ІМЕЛ. У 1949 р. архівом було створено спеціальну групу працівників, яка займалася прийняттям на зберігання документів УШПР та окремих партизанських загонів. До травня 1949 р. Партархіву було передано 93 справи з архіву Комісії [36, арк. 8 – 13]. У звітах хранителів фондів наголошувалося, що з архіву Комісії надійшли у цілому не важливі документи, які було зфондовані у фонд № 58 УШПР (сучасний фонд № 62 ЦДАГО України). Проте керівництво Партійного архіву Української філії ІМЕЛ (в особі замісника директора О. С. Тимофєєвої) вимагало від Комісії передати йому всі свої фонди. Свою вимогу вони обґрунтовували тим, що підпільно-партизанський рух був організований комуністичною партією, а тому його документи відносяться до профілю партійного архіву [36, арк. 13]. Невелику кількість справ передали з Комісії до Партархіву протягом 1949 р. Більшість справ Комісії надійшло у 1950 р. після її реорганізації. У цьому році до ІМЕЛ та до його архіву надійшов майже весь фонд Комісії (104 фонди з 11 011 од. зб.). Деякі справи «оперативного значення» були передані до архіву НКДБ УРСР. Деякі особові документи – до Комісії у справах колишніх партизан [35, с. 37] (до Партархіву вони надійшли у грудні 1953 р.) [44, арк. 2]. Документи відразу засекречували. Протягом 1951 р. документи Комісії були опрацьовані та зфондовані [45, арк. 8]. Так, справи, які стосувалися безпосередньо діяльності Комісії, були об'єднані у спеціальний фонд (сьогодні це фонд № 166 ЦДАГО України). Документи УШПР, згідно принципу походження (провенієнцпринципу), були приєднані до фонду № 58 (на сьогодні – № 62 ЦДАГО України). Документи окремих партизанських загонів об'єднувалися в різні фонди. У 1980-х роках тридцять чотири фонди, в яких зберігалися документи невеликих партизанських загонів, були об'єднані в єдиний фонд № 130.

Крім того, спогади учасників радянського руху Опору, зосереджені у близько однієї тисячі справ, передавалися до архіву Інституту історії АН УРСР. Але керівництво Української філії ІМЕЛ наполягало на зберіганні цих матеріалів у своєму архіві, тому що вони становили єдиний документальний комплекс [37, арк. 23 – 24]. 22 червня 1958 р. вийшла Постанова ЦК КПУ «Про передачу матеріалів експедицій наукових співпрацівників та мемуарних матеріалів учасників Великої Вітчизняної війни, що зберігаються в Інституті історії АН УРСР до партійного архіву» [46, арк. 9]. Ця постанова остаточно вирішила суперечку між архівом інституту історії АН УРСР та Партійним архівом Української філії ІМЕЛ про

місце зберігання спогадів учасників руху Опору на користь партійного архіву.

На 1958 р. у Партархіві зберігалось усього 49 170 справ, з яких близько 12 тисяч належали до періоду Великої Вітчизняної війни [44, арк. 1]. З цієї кількості справ усього 915 містили інформацію про діяльність підпілля, а близько 11 тисяч – партизанського руху. В основному документи з історії радянського підпілля надійшли від ЦК КП(б)У та Комісії з історії Великої Вітчизняної війни протягом 1946 – 1950 рр. Невелика кількість справ з історії комсомольського підпілля в Україні (у тому числі писемні матеріали організації «Молода гвардія») була передана у 1952 – 1953 рр. до Партархіву від ЦК ЛКСМУ [45, арк. 11 – 12].

Характерно, що з 915 справ радянського підпілля, які на 1958 р. зберігалися в партійному архіві, 875 надійшли від ЦК КПУ протягом 1946 – 1958 рр. (остання передача справ відбулася 7 квітня 1958 р.), 40 од. зб. надійшло від Комісії з історії Великої Вітчизняної війни 27 квітня 1950 р. Протягом квітня-червня 1950 р. з архіву Комісії було передано 10 909 справ радянських партизан. Ще 130 справ надійшли 4 грудня 1953 р. від Комісії по справах колишніх партизан.

Більшість справ радянського підпілля надійшли до Партійного архіву Української філії ІМЕЛ від ЦК КПУ, а більшість справ партизанського руху (у тому числі УШПР) – від Комісії з історії Великої Вітчизняної війни. У 1952 р. документи руху Опору були засекречені [47, арк. 17].

Робота з пошуку, відбору та подальшої систематизації документів з історії окупаційного режиму в областях ЗВУ проводилася державними і партійними органами радянської влади з 1942 по кінець 1950-х років. Комісії радянських органів державної безпеки та їх архівні відділи займалися насамперед збиранням документів українських та німецьких органів влади і установ, які діяли протягом окупації на території ЗВУ. У зв'язку з тим, що ці документи містили важливу джерельну інформацію про злочини окремих громадян СРСР проти держави, їх збиранням та вивченням займалися органи НКВС та НКДБ УРСР. Документи радянського руху Опору належала до профілю партійних комісій та партійних архівів, оскільки організатором підпільно-партизанської боротьби вважалася ВКП(б).

Організація прийняття на архівне зберігання документів окупаційних органів влади та установ закінчилося вже наприкінці 1944 р. (деякі архівні установи, наприклад, Сталінський обл. держ. архів, займалися цим до 1946 р.). Партійні архіви продовжували цю роботу до середини 1950-х років, розпочавши її у 1945 р. На жаль, документи УДА УРСР та Партійного архіву Української філії ІМЕЛ дають лише приблизні дані про кількість зформованих архівних справ з документами окупаційного періоду. Наведені вище цифри про кількість справ узяті із підсумкових звітів радянських та партійних архівних установ. Вони носять досить умовний характер, автентичність їх джерельної інформації можна поставити під сумнів, оскільки дані окремих звітів часто не співпадають одні з іншими.

РОЗДІЛ III

Рівень інформативності архівних фондів окупаційних установ та місцевих допоміжних адміністрацій

Документи німецьких окупаційних органів влади ЗВУ зберігаються у центральних державних архівах та держ. архівах областей. В основному вони представлені документами підрозділів Вермахту та військових комендатур, які здійснювали окупаційну політику. Перша група документів знаходиться на зберіганні у ЦДАВО України, друга, через місцеве значення установ-фондоутворювачів, – у держ. архівах областей.

Найбільш інформативними документами з історії ЗВУ є документи тилових підрозділів Вермахту. Вони дають загальне уявлення про особливості та напрямки німецької окупаційної політики на північному сході УРСР. Сконцентровані у держ. архівах областей документи комендатур в основному розкривають місцеві особливості впровадження нацистського «нового порядку». Щоб краще зрозуміти репрезентативність комплексу архівних документів німецьких адміністрацій, доцільно охарактеризувати структуру окупаційного керівництва в ЗВУ. До квітня 1942 р. територія ЗВУ підлягала керівництву командуючого корпусу безпеки та керівнику прифронтового району групи армій «Південь» [1]. З поділом у липні 1942 р. групи армій «Південь» на групу армій «А» (командуючий – генерал-фельдмаршал В. Ліст) та «Б» (командуючий – генерал-фельдмаршал Ф. фон Бок) області ЗВУ потрапили під управління керівників корпусів безпеки та тилових районів вищеназваних груп армій. З кінця 1942 р. функції управління прифронтовою територією перейшли до VII-го відділу при штабах груп армій.

Органами окупаційної адміністрації на місцях були комендатури. На території ЗВУ існувало дві головні польові комендатури у м. Конотопі (Сумської області) та у м. Сталіно (Донецьку). Головним польовим комендатурам підпорядковувалися польові комендатури (фельдкомендатури), комендатури міст (міські) та місцеві комендатури (які могли об'єднувати кілька невеликих населених пунктів) – орсткомендатури.

Документи, які характеризують організацію окупаційної адміністрації в Україні, зберігаються в основному у ЦДАВО України. Серед його фондів з історії ЗВУ найбільш інформативним є колекційний фонд КМФ-8. Джерелами комплектування цієї архівної колекції були як цивільні установи Рейху, які впроваджували «новий порядок» на завойованих територіях СРСР, так і німецькі військові частини, які воювали на східному фронті. Документи фонду КМФ-8 розподілена за двома описами. У першому зібрані документи Рейхсміністерства окупованих Східних територій (на чолі якого стояв А. Розенберг), у другому – німецьких армійських груп та їх тилових охоронних підрозділів. У першому описі документи з історії окупації України, у тому числі і ЗВУ, майже відсутні. У ньому зберігаються розпорядження А. Гітлера щодо створення Імперського міністерства по Східним територіям, його обов'язки та завдання. У фонді містяться архівні

документи джерельна інформація яких висвітлює історію РКУ. З історії ЗВУ виділяємо справу № 274 [2], яка містить документи Головної робочої групи України Айнзацштаба А. Розенберга. Ця група займалася вивезенням культурних цінностей з окупованих територій до Німеччини, у тому числі, з метою «ідейної боротьби з противниками Рейху». У справі № 274 (оп. 1) фонду КМФ-8 знаходиться листування з робочою групою Харкова про підготовку вивезення до Німеччини матеріалів бібліотек, музеїв та архівів.

Більш інформативні документи зберігаються у другому описі зазначеного фонду. Насамперед слід відзначити джерельну цінність документів командира корпусу безпеки і керівника прифронтового району групи армій «Південь» (спр. №№ 135 – 243). Документи датуються періодом до квітня 1942 р., коли групу армій «Південь» було поділено на групи «А» та «Б». Командир корпусу безпеки організовував постачання та перевезення частин групи армій, забезпечував охорону їх тилів, у першу чергу від партизанських диверсійних акцій.

На чолі прифронтового району стояв комендант, під керівництвом якого знаходилося три німецьких, одна угорська та одна італійська дивізії. Увесь прифронтовий район був поділений на тиліві райони армій, які входили до групи армій «Південь», на чолі яких стояли свої коменданти. Документацію командира корпусу безпеки за характером інформації, яка у ній зберігається, можна поділити на дві групи:

1. Документи, які висвітлюють історію боротьби німецьких тилівих військових частин з партизанами та бойові дії з РСЧА. Цю інформацію подано у формі донесень німецьких охоронних підрозділів про сутички з партизанами та у формі зведень бойових дій частин Вермахту з РСЧА [3].

2. Документи про порядок та особливості встановлення окупаційного режиму в областях ЗВУ. У цих документах (див., наприклад, справи №№ 177, 199 та 210 оп. № 2) зберігаються рішення ради представника верховного головнокомандуючого з керівниками фельдкомендатур м. Харкова (травень 1942 р.), керівні матеріали про порядок підпорядкування польових комендатур та інших тилівих підрозділів Вермахту та СС, а також інформація щодо настроїв населення. Вони дають уявлення про принципи організації та структуру окупаційної влади в областях ЗВУ. Щоправда цілісні відомості про адміністративно-військовий устрій відсутні. Інформація щодо настроїв населення далеко не завжди об'єктивна. Зокрема, негативне відношення мирних мешканців до окупаційної адміністрації пояснюється не голодом та репресіями, а радянською пропагандою, з якою пропонувалося боротися якомога жорсткішими методами.

У квітні 1942 р. група армій «Південь» була розділена Генштабом на групи армій «А» та «Б». Район бойових дій групи армій «А» проходив по лінії Харків – Ізюм – Сталіно – П'ятигорськ – Таганрог. До групи армій «А» входили дві німецьких та одна румунська армія. У фонді КМФ-8 документи командування цієї групою армій знаходяться у справах № 252 – 332. Документи справ висвітлюють особливість бойових дій підрозділів групи

армій «А» на території ЗВУ. Зокрема, у справі № 259 представлені плани та карти наступу Вермахту у районі Харкова навесні 1942 р.

Тиловий район групи армій «А» також поділявся на тиллові райони окремих армій. З історії ЗВУ у справах №№ 343 – 368 зберігаються документи командування 531-го тилового району (комендант – генерал-майор М. фон Фабер), відповідального за охорону тилу 1-ої танкової армії (район бойових дій якої у 1942 – 1943 рр. проходив лінією Лозова – Ворошиловград – Кисловодськ – Мінеральні Води). На території військової зони командуючому тилового району підпорядковувалися: фельдкомендатура № 605 (м. Лозова Харківської області), гарнізонні комендатури № 289 (смт Олексіївка Белгородської області), № 308 (Ізюм Харківської області), № 514 (Слов'янськ Донецької області), № 566 (с. Петровське Луганської обл.), № 575 (с. Барвенкове Харківської обл.). Крім того, у справах №№ 369 – 383 оп. № 2 фонду КМФ-8 сконцентровані документи командування 550-го тилловим районом (комендант – генерал-майор І.-В. Шмідт), відповідального за охорону тилів 17-ої армії Вермахту. Район бойових дій цієї армії проходив по лінії Лозова – Ново-Московськ – Сталіно – Краснодар – П'ятигорськ – Новоросійськ – Крим.

У квітні 1942 р. з групи армій «Південь» Генштаб виділив розташовану на півночі групу армій в окрему групу «Б». Справи №№ 456 – 526 (ф. КМФ-8, оп. № 2) містять документи її окремих підрозділів. Район бойових дій групи армій «Б» з квітня 1942 р. проходив по лінії Київ – Кременчук – Полтава – Дніпропетровськ – Запоріжжя – Мелітополь – Кривий Ріг, а з початку 1943 р. – по лінії Гомель – Шостка – Глухів – Харків – Чугуїв – Валуйки.

Зміст і форма документів групи армій «Б» дуже схожа на документи групи армій «А». Основну їх частину становлять розпорядження щодо боротьби з партизанами, становища німецьких підрозділів на окупованій території, а також інформація щодо настроїв місцевого населення.

Серед діловодства охоронних підрозділів групи армій «Б» (спр. №№ 507 – 519) згадаємо документи коменданта 585-го армійського району, який охороняв тили 4-ої німецької танкової армії. У 1942 р. район бойових дій цієї армії проходив по лінії Курськ – Харків – Полтава – Суми. Комендатурі 585-ого армійського району підпорядковувалися польові комендатури № 787 (м. Харків), № 198 (м. Охтирка), № 668 (м. Суми), № 753 (с. Валки Харківської області), № 754 (с. Карлівка Полтавської області), гарнізонні комендатури у Богодухові, Сумах, Харкові, Чугуєві, Краснограді та Золочеві, декілька пересильних в'язниць для військовополонених. Джерельна ретроспективна інформація, яка міститься у документах 585-го тилового району групи армій «Б» досить поверхова. Вона не дає загальних даних про становище усієї території, яка була підконтрольна тилловому підрозділу. У розпорядженні дослідників знаходяться відомості лише про деякі аспекти історії окремих регіонів, наприклад про боротьбу німців з радянським партизанським рухом. Структура окупаційної влади, персональний склад чиновників документована дещо гірше. Більш детальна

джерельна інформація документів комендантури 593-го армійського тилового району, яка зберігається у справах №№ 520 – 524. Головним завданням комендатури був захист тилів 6-ї німецької армії (командуючі – до січня 1942 р. ген.-фельдмаршал В. фон Рейхенау, з січня ген.-фельдмаршал Ф. Паулюс). Коменданту 593-го армійського тилового району (генерал-лейтенант фон Фабер) підпорядковувалася фельдкомендатура № 240 у Сталіно, а також гарнізонні комендатури у Сталіно, Макіївці, Амвросіївці та Харцизьку. Документи комендатури висвітлюють особливості господарства окремих підрозділів та тилових частин: питання забезпечення харчами, зброєю, обмундируванням, ремонт техніки. Надзвичайно цікаві журнали бойових дій, де окрім фіксації сутичок з партизанами характеризуються бойові дії з регулярними підрозділами РСЧА. Структура керівних та поліцейських органів також знайшли своє відображення у справах опису № 2 фонду КМФ-8. Зокрема, наведені відомості щодо структури СС та Вермахту на території ЗВУ та РКУ, структура німецького господарського командування (Wirtschaftskommando – Wi Kdo – ВІКДО) [4, арк. 13], поділ тилових частин групи армій «Південь», кордони між ними.

Інформативна цінність фонду КМФ-8 полягає у тому, що у ньому зберігаються документи тих німецьких структур, після яких в інших архівах України взагалі не залишилося писемних джерел. У першу чергу це стосується військових формувань, на які було покладено функції окупаційної політики на території ЗВУ – тилових підрозділів окремих груп армій. Ці документи характеризують як структуру військового керівництва окупованими територіям, так і їх стосунки з місцевим населенням, особливості ведення сільського господарства та промислового виробництва. У справах фонду міститься важлива інформація про боротьбу окупаційної влади з радянським рухом Опору. Документи підпільно-партизанських загонів, що зберігається в основному у ЦДАГО України, недостатньо повно висвітлюють протилежний бік війни – дії окупантів по боротьбі з радянським рухом Опору. Документи фонду КМФ-8 не лише характеризують окремі сутички з партизанами. Вони дають можливість повніше та об'єктивніше оцінити реальну роль партизан у розгромі Вермахту. Також документи фонду містять цікаву інформацію про спробу німецьких військових відновити промисловість областей ЗВУ (особливо у Донецькій області) та мобілізувати її на користь діючої армії. Документальна ретроспективна інформація фонду КМФ-8 має значні джерельні можливості. Вона порівняно повно висвітлює життя окупованих територій з точки зору німецької адміністрації. Щоправда багато аспектів здійснення окупаційної політики справами фонду КМФ-8 не висвітлені. Так, повністю відсутня інформація стосовно організації місцевого «самоврядування», не достатньо даних про економічне життя окупованих земель, культурне життя населення, його побут тощо. Проте комплексне вивчення фондів держ. архівів областей, в яких зберігається документація місцевих органів влади та документів фонду КМФ-8 дозволяє досить повно проаналізувати життя населення прифронтової смуги.

Крім фонду КМФ-8, відомості про німецькі частини, які дислокувалися у ЗВУ, містяться в інших фондах ЦДАВО України. Документи частин Вермахту, які воювали на німецько-радянському фронті, у ході їх загального відступу влітку-восени 1943 р. була здебільшого вивезена до Берліна або знищена. Тому у ЦДАВО України документів цієї групи зберігається не багато. Більшість з них міститься в об'єднаних фондах № 2453 «Німецькі військові частини» та № 2449 «Військово-польові суди». Хронологічно ці справи належать до 1937 – 1944 рр. Серед 402 справ першого опису фонду № 2453 зберігаються лише окремі дані про діяльність військових частин у ЗВУ. Вони містять відомості в основному про побут німецьких військових, зокрема їх медичне обслуговування та постачання, а також про здійснення правосуддя у військових частинах. Документи військово-польових судів малоінформативні, оскільки дають уявлення лише про незначні дисциплінарні правопорушення та шахрайства. Документи інших фондів ЦДАВО України, а саме фондів таких військових частин і формувань, як генерал-комісаріату пошт України (ф. № 2478), польових пошт німецької армії (ф. № 3014) – містять джерельну інформацію, яка стосується, здебільшого, РКУ.

Документи військових частин, звичайно, лише фрагментарно висвітлюють особливості перебування німецьких військових частин на території ЗВУ. Проте вони не дублюються в інших справах державних архівів. У цьому полягає їх джерельне значення. Крім того, ці матеріали висвітлюють людський вимір війни, стисло характеризуючи морально-психологічний стан німецького солдата, його ставлення до окупованого населення. Це важливо з точки зору антропоцентричного підходу до вивчення історії окупації.

Найбільшим за кількістю справ та документів з історії окупаційного періоду фондом ЦДАВО України можна вважати фонд Рейхскомісаріату Україна (РКУ) № 3206. У фонді № 3206 нараховується 1209 справ, систематизовані у шести описах. Відомо, що ЗВУ фактично не підлягала цивільному управлінню і лише номінально входила до РКУ. Проте окремі відомості щодо ЗВУ все ж містяться у фонді № 3206. Зокрема, документи РКУ свідчать про наміри міністерства по Східним територіям Рейху реально приєднати п'ять північно-східних областей України до РКУ. У документах, датованих вереснем – листопадом 1941 р., області ЗВУ часто належать до адміністративного ведення РКУ. Так, у сьомій справі першого опису фонду № 3206 зберігаються документи за вересень – жовтень 1941 р., які висвітлюють розподіл повноважень територіальних органів РКУ, зокрема перелічуються окремі комісаріати з адміністративними центрами: Волинь, Житомир, Миколаїв, Дніпропетровськ [5]. Але разом з вищепереліченими комісаріатами, які входили до РКУ, до цього списку внесені Сталіно, Чернігів, Харків (генеральний округ «Чернігів» та генеральний округ «Харків»). В інших документах за осінь 1941 р. знову наводяться Харків, Чернігів, Сталіно як центри комісаріатів [6; 7]. У більш пізніх документах (за березень 1942 р.) вищеназвані міста у переліку центрів комісаріатів РКУ

вже не згадуються [7, арк. 10]. Наприкінці 1941 р. у зв'язку з успішним наступом Вермахту на більшості фронтах Східного фронту керівництво німецьких цивільних адміністрацій було впевнено у швидкому переході прифронтових територій під їх реальне управління і здійснювало ряд спроб щодо цього. Так, Київська область влітку 1941 р. входила до ЗВУ, але невдовзі (у серпні 1941 р.) була передана в управління цивільним. Призупинення наступу німецьких військ взимку 1941/1942 рр. не дозволило окупаційній владі ввести цивільну адміністрацію у п'яти північно-східних областях України. Тому у переліку областей УРСР (за весну 1942 р.), які увійшли до складу німецького РКУ, Харків, Чернігів, Сталіно вже не зустрічаються.

У фонді № 3206 РКУ зберігається також звітна документація німецьких поліцейських формувань, які діяли в областях ЗВУ. Це, по-перше, фінансові звіти поліції СС. Поліція СС в областях ЗВУ підкорялася керівнику військ СС у м. Рівно [4, арк. 13]. Тому фінансова звітність, яка спрямовувалася до Рівного, належала вже діловодству центрального управління СС. Фінансові звіти свідчать про рівень забезпечення поліцейських формувань одягом, зброєю та харчами. Документи поліцейських формувань знаходяться у ЦДАВО України, крім фонду РКУ, також у фонді штабу імперського керівника А. Розенберга № 3676. Вона носить в основному фінансовий характер [8]. Інформація про безпосередню діяльність поліції, за винятком поодиноких випадків, відсутня. У своїй більшості такі документи знищувалася під час відступу.

У цілому документи фонду Штабу А. Розенберга № 3676 цікаві більше не даними з історії областей ЗВУ (які досить поверхові), а свідченнями про стосунки між цивільними та військовими адміністративними частинами України, плани німецького керівництва щодо швидкого переведення прифронтових територій під контроль цивільної адміністрації РКУ та зрив цих планів на початку 1942 р.

Штаб був складовою структурою Імперського штабу міністра східних територій А. Розенберга для окупованих територій, який був утворений 17 липня 1940 р. [1, с. 9]. На нього покладался обов'язок «ідеологічної боротьби» проти «ворогів Рейху», зокрема вивезення культурних цінностей із захоплених територій. Штаб цієї організації знаходився у Берліні, а одна з допоміжних квартир – у Києві.

Документи українського відділу штабу А. Розенберга в архівах України зберігається лише у ЦДАВО України [1, с. 45]. Вона міститься у двох фондах: № 3676 («Штаб імперського керівника Розенберга для окупованих східних територій») та № 3674 («Штаб імперського керівника Розенберга для окупованих західних областей та Нідерландів»). Інформація щодо діяльності штабу на території ЗВУ знаходиться серед документів першого опису фонду № 3676. Дані про вивіз культурних цінностей серед областей ЗВУ зберіглися лише по Харківській області [9, арк. 20 – 25]. Зокрема, документи фонду свідчать про пограбування Харківського історичного музею, бібліотек,

архівів [див., наприклад, 10]. Ці дані наведені у формі списків вивезених експонатів.

Доповнюють картину розкрадання окупантами культурних цінностей у Харкові та інших областях ЗВУ актова документація обкомів КП(б)У щодо обліку розграбування культурних цінностей, які склалися відразу після визволення і будуть охарактеризовані нами разом з іншою актовою документацією нижче.

Документальні свідоцтва про облік вивезених окупантами культурних цінностей України містяться також у документах РКУ. Найбільш важлива інформація знаходиться у документах справи № 35 (оп. № 5), де міститься картотека з переліком архітектурних пам'яток України. На більшості карток зазначені архітектурні пам'ятки Києва, на декількох інших – архітектурні пам'ятки інших міст, наприклад Харкова [11, арк. 83]. У другій справі п'ятого опису фонду № 3206 знаходяться відомості про вцілілі фонди Чернігівського обл. держ. архіву, які потрапили до рук німецьких військових з зазначенням найбільш важливих серед них.

Ще одним важливим фондом для характеристики політики окупантів щодо закладів культури ЗВУ є фонд Харківського історичного архіву № 3636. Харківський історичний архів підкорявся київському штабу А. Розенберга та його представнику у Харкові доктору А. Вінтеру [12, арк. 4 – 5]. Більшість з 57 справ, об'єднаних в один опис, містять фінансову документацію: прибутково-видаткові відомості та кошториси витрат за різні періоди 1941 – 1943 рр. Крім того, серед документів Харківського історичного архіву знаходиться перелік фондів, які залишились в архіві на початок окупації Харкова [13], списки співробітників архіву [14]. У другій справі зберігається проект положення про Харківський історичний архів (ХІА). У проекті перелічуються архівні установи Харкова, які за рішенням Айнзацштабу увійшли до ХІА як окремі структурні одиниці. Крім того, у другій справі міститься перелік залишених після відступу РСЧА архівних фондів Харківського обл. держ. архіву. Щоквартальні звіти ХІА за 1942 р., які містяться у третій справі, надають важливу інформацію про заходи органів допоміжної влади щодо ремонту приміщень архіву, штату співробітників, умов їх праці.

Документи структур, які належали до компетенції Штабу А. Розенберга є основним свідченням так званої «культурницької», а, вірніше, грабіжницької політики окупантів в Україні. Щоправда даних про нищення культурних цінностей в областях ЗВУ не багато. Деяка інформація знаходиться у розпорядженні науковців лише по Харківському регіону (причому здебільшого лише по м. Харкову). Тому головним джерелом інформації для Сумської, Луганської, Чернігівської та Донецької областей є дані радянських слідчих комісій, документи яких будуть характеризуватися нижче. Навіть серед справ, які розкривають грабіжництво німецьких військових у Харкові, систематичні відомості відсутні. У документах містяться дані щодо окремих фактів варварського та цинічного відношення окупантів до культурних надбань міста. Тому у процесі встановлені істинної

картини пограбування Харкова також доцільно використовувати джерельну інформацію документів відповідних радянських слідчих комісій.

У цілому документацію німецької окупаційної влади у ЗВУ, яка міститься у фондах ЦДАВО України, за характером фондоутворювачів можна розділити на кілька груп:

1. Документи військових частин Вермахту, які у той чи інший час дислокувалися в областях ЗВУ. Вони зфондовані у фонди № 2453 («Німецькі військові частини») та № 2446 («Військово-польові суди»). Як правило ці документи характеризують лише побут німецьких військових, недостатньо висвітлюючи напрями окупаційної політики та життя населення окупованих територій.

2. Документи головних окупаційних структур, обласні відділи яких діяли у ЗВУ та не підпорядковувалися Вермахту: фонд штабу А. Розенберга (фонд № 3676) та ХІА, який належав до його структури (фонд № 3636). Ці фонди розкривають політику нацистів щодо вивезення культурних цінностей з ЗВУ.

3. Документи обласних відділів СС, СД, які спрямовувалися до штаб-квартири СС.

4. У фонді КМФ-8 зберігаються документи німецьких військових частин, які дислокувалися у ЗВУ, та відомості про структуру окупаційної влади і її боротьбу з партизанами.

У ЦДАГО України писемні матеріали, які залишилися після діяльності окупаційних німецьких структур, а тим більш тих, які розкривають життя окупованих областей ЗВУ, практично відсутні. Лише інколи у фондах архіву трапляються окремі трофейні документи, захоплені партизанами чи частинами РСЧА та відправлені до керівних структур партизанського руху – УШПР і ЦК КП(б)У. В основному ці документи містяться у фонді № 1 ЦК КПУ в описах № 23 (документи особливого сектору загального відділу ЦК КП(б)У) та № 70 (документи відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У). Більшість документів з історії ЗВУ становлять наказову документацію окупаційних органів влади [15; 16], відозви до населення з закликами здавати продукти на потребу військових, боротися з партизанами, ставати на облік бірж праці. Ці матеріали самостійного значення не мають, оскільки були вибірково узяті з відповідних фондів держ. архівів областей.

Схожі риси мають і трофейні німецькі документи, які можна зустріти у фонді Комісії з історії Великої Вітчизняної війни (№ 166) та колекційному фонді № 57 («Колекція документів з історії КПУ»).

Схожі за характером документи містяться і у ГДА СБУ, зокрема в архівах обласних управлінь СБУ. Трофейні документи використовувалися працівниками НКВС УРСР як речові докази.

Досить цінні у джерельному значенні матеріали зберігаються у ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного. Найбільш цікавою в інформативному плані є трофейна німецька кінохроніка, яка надійшла до архіву у 1943 – 1947 рр. від Головкинопрокату СРСР і мала гриф секретності до 1998 р. [17, с. 6]. Архівні кінодокументи ЦДКФФА України є джерелом

вивчення у першу чергу пропагандистської політики нацистів на окупованих українських землях. В архіві знаходяться на зберіганні німецькі кіножурнали «Die Deutsche Wochenschau» («Німецький тижневий огляд») та «Die Frontschau» («Фронтний огляд»), які містять повідомлення про бойові дії з фронтів, а також про інші сторони політичного життя Європи 1942 – 1943 рр. Цю кінохроніку показували в українських кінотеатрах протягом усього періоду окупації. Німецька воєнна кінохроніка ЦДКФФА України налічує 5,5 годин ефіру.

У ЦДКФФА України зберігається порівняно невелика кількість трофейних фотографій. На більшості з них зображені німецькі військові та техніка на вулицях великих міст (Харкова, Сумах) та пропагандистські фотографії з зображенням епізодів з життя окупованого українського села, життя оstarбайтерів у Німеччині тощо.

Можна констатувати факт, що документи центральних архівів України містять досить поверхову джерельну інформацію про організацію німецької адміністрації на територіях, підконтрольних Вермахту. Дані про структуру, персоналії окупаційної адміністрації відзначаються фрагментарністю. Ретроспективна джерельна інформація документів тилових підрозділів Вермахту висвітлює в основному окремі бойові сутички з РСЧА та радянським партизанами. Цих даних недостатньо, щоб зрозуміти загальний бойовий шлях тих чи інших німецьких військових підрозділів. Майже відсутні дані про стосунки німців з населенням.

Значно доповнюють картину організації окупаційної адміністрації у ЗВУ документи місцевих комендатур, які зберігаються у держ. архівах областей. Комендатури впроваджували окупаційну політику на місцях. Найбільш репрезентативними є документи Харківської міської комендатури у Держ. архіві Харківської обл. (24 справи фонду № р-3086). Щоправда у Держ. архіві Чернігівської обл. зберіглася документація більшої, ніж у Держ. архіві Харківської обл., кількості комендатур: польових (Чернігівської фельдкомендатури № 197 – фонд № р-3568), міських (Чернігівської міської комендатури – фонд № р-3570) та кількох орсткомендатур. По інших областях ЗВУ (Сумської, Донецької та Луганської) у незначній кількості збереглися документи лише орсткомендатур. Уявлення про характер та організацію внутрішньої політики німців на місцях дають лише документи Харківської міської комендатури. Зокрема, накази по комендатурі (датованих 28 листопадом 1941 р. – 9 березнем 1942 р.) висвітлюють початкову організацію окупаційної влади у місті, її структуру, завдання та мету створення, правила роботи з місцевим населенням, міськими органами «самоврядування» (у першу чергу з ХМУ) персонального складу, а також відомості про настрої населення, його ставлення до окупантів [18; 19]. Ці документи є єдиними у своєму роді де чітко окреслюється повноваження місцевих окупаційних органів влади. Вони значно конкретизують документи центральних архівів, висвітлюючи регіональний аспект німецької окупаційної політики. Документи орсткомендатур та фельдкомендатур, які зберігаються в інших держ. архівах областей, розкривають лише окремі напрями їх

діяльності. Вони містять дані про порядок організації постачання [20], здійснення військового правосуддя [21], реєстрацію населення, діяльність поліції [22], медичного обслуговування німецьких військових [23].

Два фонди Держ. архіву Чернігівської обл. мають досить цікаву джерельну інформацію. Це фонди німецьких військових частин, які розташовувалися на Чернігівщині і документи яких потрапили до частин РСЧА. У фонді № р-3406 міститься одна справа військової команди № 104 м. Чернігова з відозвою до селян здавати овочі для потреби військових. У документах фонду № р-3569 (одна справа Штабу кавалерійського дивізіону смт Короп Коропського району Чернігівської області) зберігаються списки кавалеристів дивізіону, відомості про боротьбу з партизанами. У цілому джерельна інформація цього фонду дещо нагадує відповідні постанови про боротьбу з партизанами, презентовані у справах окремих тилових частин фонду КМФ-8 ЦДАВО України. Зовнішні ознаки документів німецьких військових адміністрацій досить характерні. Більшість документів машинописні і надруковані на якісному папері з одного боку аркуша. Майже всі вони мають печатку (штамп), на якому зображувався орел Третього рейху, іноді з характерним гаслом на пошану А. Гітлера.

Характерно, що документи, які видавалися для внутрішнього користування, друкувалися без перекладів, тобто німецькою мовою. Між тим накази комендатур до управ, звернення та відозви до населення перекладалися українською й російською мовами. Документи українською мовою більш характерні для діловодства комендатур, управ та інших установ Чернігівської, Сумської та Харківської областей, документи ж російською мовою – для Луганської та Донецької областей.

Рівень актуалізації джерельної інформації документів німецьких окупаційних структур досить високий. Вони неодноразово ставали об'єктами вивчення як радянських істориків (їх використовували для численних документальних збірників та наукових праць), так і сучасних дослідників. Незначна кількість та потенційна можливість знайти у них важливу джерельну інформацію привели до того, що більшість документів комендатур (особливо Харківської міської) на сьогодні вже введені до наукового обігу. Лише деякі справи (з зовсім незначною джерельною інформацією) фондів невеликих орсткомендатур, ще не привертати увагу дослідників. Це стосується, наприклад, гарнізонної комендатури м. Мілового (Луганської області) або Сосницької районної комендатури Чернігівської області. Але подібні випадки є винятками з загальної тенденції залучення інформації документів німецьких окупаційних структур до наукового обігу.

Крім комендатур, у держ. архівах областей відклалися документи інших окупаційних німецьких структур, зокрема тих, що займалися впровадженням « нової економічної політики », у першу чергу у сільському господарстві. До таких органів влади належить Німецьке господарське командування (ВІКДО) (документи якого залишилися лише у Держ. архіві Харківської обл. у фонді № р-3080), сільськогосподарські управління при комендатурах (вони зберігаються у Держ. архіві Луганської обл. у фонді № р-1318) та Німецького

командування сільським господарством (фонд № р-2171 Держ. архіву Сумської обл.). Документи цих структур характеризують промислову та сільськогосподарську політику окупаційної влади. Зокрема, документи харківського ВІКДО свідчать про розмах мобілізації населення на роботи по відновлення промисловості Харкова [24 - 26], планування відбудови окремих підприємств міста [27]. Про це, зокрема, свідчать звіти керівників підприємств про проведену роботу щодо відновлення їх виробництва [28] та дані про заводи, які змогли це зробити [29]. Документи німецьких органів влади, які займалися сільськогосподарською політикою, містять досить одноманітну інформацію. Зокрема, висвітлені поточні господарські роботи, наприклад, посівні та уборочні кампаній, забій худоби, організація садівництва, поставки сільськогосподарської продукції (молока, м'яса, зернових, яєць) до німецької армії та оподаткування населення. Лише кілька справ харківського ВІКДО свідчать про особливості впровадження у Харківській області так званого «нового аграрного порядку», тобто заміни колгоспної системи землеволодінням різних форм власності (в основному також колективної) [30].

Характерною рисою документів органів управління сільськогосподарським виробництвом є брак у них узагальнених даних. Дослідники мають у розпорядження лише окремі факти щодо відновлення тих чи інших підприємств, трудову мобілізацію населення окремих сіл та міст. Майже зовсім не документованою є структура управління економікою окупованих територій. Джерельна інформація документів свідчать лише про намагання окупаційної адміністрації відбудувати зруйновану економіку, висновки про реальні результати нової економічної політики на її основі зробити важко. Тому репрезентативність цих документів невелика, вони не можуть бути названі повними та вірогідними джерелами інформації щодо господарської політики окупаційної адміністрації. Для отримання більш цілісних даних бажано аналізувати ці документи у комплексі з документами радянських комісій по розслідуванню економічних втрат окупованих територій.

Документи німецьких органів влади презентовані у держ. архівах областей також в архівних колекціях. Вони містяться, зокрема, у Держ. архіві Чернігівської обл. (фонд № р-2350 «Колекція листівок та об'яв німецьких установ періоду німецько-фашистської окупації Чернігівщини») та у Держ. архіві Луганської обл. (фонд № р-1717 «Колекція документальних матеріалів окупаційної влади за 1942 – 1943 рр.»). Документи архівних колекцій однотипні. Вони містять оголошення та відозви влади до населення з закликами здавати зброю та харчі, допомагати у боротьбі з партизанами, дотримуватися правил світомаскування. У багатьох випадках вони копіюють відповідні документи фондів окупаційних установ. Документи цих фондів висвітлюють ідеологічно-пропагандистську роботу окупантів з населенням, а також опосередковано – їх репресивну діяльність.

Останньою групою документів німецьких структур у держ. архівах областей є документи військових частин. Вони знаходяться лише

у Держ. архіві Чернігівської обл. у фондах №№ р-3406 (Військова команда № 104 м. Чернігова) та р-3569 (Штаб кавалерійського дивізіону смт Короп Коропського району Чернігівської області). У цілому інформація цих фондів дещо нагадує відповідні документи центральних архівів. Вони містять дані про особовий склад частин, їх постачання та бойові дії з партизанами. Але у результаті того, що фонди невеликі (по одній справі з кількома документами) ці напрямки діяльності висвітлені ними досить фрагментарно.

Документи з діловодства німецьких військових органів влади у ЗВУ у державних архівах України зберігаються у досить обмеженій кількості. Вони не дають достатньої даних про організацію німецького військового керівництва на території ЗВУ та відзначаються одноманітністю джерельної інформації, яка у більшості випадків презентує лише побутово-господарську сторону життя окупаційних адміністрацій, а також, побіжно, їх бойові дії. Інші сторони функціонування окупаційної влади, зокрема її структуру, процесуальні сторони керівництва окупованими територіями можна дізнатися лише за умов аналізу документів органів місцевого «самоврядування», які зберігаються в держ. архівах областей.

Ще однією групою документів, які висвітлюють особливості внутрішньої політики німецької окупаційної адміністрації є документи українських допоміжних органів влади. Ці управлінські структури носили назву «органи місцевого самоврядування». Вони не мали самостійного значення. Їх функції були сконцентровані на впровадження нацистського «нового порядку». Серед завдань, які покладалися на них, були «замирення» території, трудова мобілізація населення, матеріальне забезпечення німецьких військових тощо. Під контроль органів місцевого «самоврядування» віддавалась відбудова дрібних підприємств та інфраструктур міст, ідеологічна робота з населенням, впровадження нової політики на селі, тощо. У п'яти обласних центрах ЗВУ (Харків, Чернігів, Ворошиловоград, Сталіно та Сумах) були утворені міські управи, які підкорялись безпосередньо міським комендатурам та керували усім «самоврядуванням» області. Хоча структура управ різних обласних міст мала певну специфіку, але зазвичай до їх складу входили наступні відділи: адміністративний, пропаганди, персональний, фінансовий, торгівельний, промисловий, правовий, охорони здоров'я, енергетичний, праці, культури та освіти, релігійний, статистичний та земельний. Управу очолювали обербургомістр (районну управу – районний бургомістр), його заступник та відповідний секретар [1, с. 144; 244]. У більшості держ. архівів областей документи управ розподілені між кількома фондами. Як правило в окремі фонди виділялися документи земельних, фінансових, іноді медичних та шкільних відділів. Лише у Держ. архіві Харківської обл. документи всіх відділів (крім земельного) зберігаються в єдиному фонді.

У великих обласних центрах (наприклад у Харкові) міським управам підпорядковувалися районні управи, що у межах району копіювали структуру та функції міських управ. Земельний відділ міської управи мав автономний статус та займався впровадженням німецької окупаційної політики на селі.

Кожна область поділялась на райони, які в основному співпадали з кордонами районів до окупації. Безпосереднє керівництво районами здійснювали управи районних міст. На місцях вони підпорядковувалися німецьким фельдкомендатурам. Нарешті райони області поділялись на сільські старостати, які були підконтрольні місцевим орсткомендатурам. Документи усіх допоміжних органів влади, численних державних і приватних підприємств та організацій зберігається у держ. архівах областей. Ці документи у значно меншій мірі постраждали від знищення, ніж документи окупаційних адміністрацій.

За своїми зовнішніми ознаками документи органів місцевого «самоврядування» значно відрізнялися від німецьких. По-перше, папір, на якому ці документи друкувалися, був тонким та якісно гіршим. У наслідок дефіциту, управи постійно видавали накази та поради щодо економії канцтоварів.

Сфрагістичні ознаки документів невиразні. Під офіційними наказами бургомістрів, як правило, стоїть лише їх прізвище та підпис. Зрідка на офіційних паперах (в основному кінця 1941 – початку 1942 р.) ставилася ще й печатка: герб – український тризуб. Пізніше німецьке командування заборонило це робити.

Документи дрібних управ (районних, містечкових, сільських), які не містили серйозної офіційної інформації, часто виходили на аркушах книг, газет, пропагандистських німецьких плакатах, бланках радянських часів, листах із зошитів, іноді навіть на пачках від сигарет (частіше марки «Казбек»). Проте дане зауваження не стосується звітів та інших документів районних, містечкових, сільських управ, які готувалися до головних управ.

Більшість документів головних міських управ – машинописні. Другорядна ж документація, чернетки та основна маса документів районних і містечкових управ написані, як правило, синіми чорнилами, а іноді й олівцями різних кольорів: синіми, червоними, сірими.

У цілому діловодні документи управ мали наступні реквізити: найменування установи-автора документу, назва структурного підрозділу (відділу), поштова адреса, телефон (у випадку якщо документ друкувався на спеціальному бланку управи), вид документу (акт, постанова), дата, місце складання або видання, адресат (якщо був), гриф обмеження доступу до документа (при необхідності), підпис, іноді гриф погодження та печатка. Ці реквізити були обов'язковими у діловодстві ХМУ та ЧМУ. Документи Сумської міської управи (СМУ), Ворошиловградської міської управи (ВМУ) та Сталінської міської управи (СтМУ), а також більшості районних управ таких обов'язкових реквізитів не мали. Зокрема у документах ВМУ та СтМУ часто не вказувався структурний підрозділ до діловодства якого належав документ. До початку 1942 р. управи, як правило, не мали власних бланків, тому на їх документах виданих узимку 1941/1942 рр. часто не вказувалися вихідні дані (адреса, телефон). Як уже зазначалося вище, герби та емблеми на документах управ, частіше за все, відсутні. У перші місяці окупації (до весни 1942 р.) підписи чиновників інколи затверджували печаткою з зображенням

тризубу, після заборони комендатури це роботи, підписи не затверджували ні чим.

Загальний фізичний стан документів окупаційної доби, що зберігаються в українських архівах, задовільний. Згасання тексту зустрічається не часто, тому його можна прочитати.

У центральних архівах України документи органів «місцевого самоврядування» у дуже обмеженій кількості містяться у ЦДАГО України у фонді ЦК КП(б)У (№ 1, оп. № 23), у фонді Комісії з історії Великої Вітчизняної війни (№ 166) [32] та «Колекції документів з історії КПУ» (фонд № 57). Ніякого самостійного джерельного значення ці документи не мають, оскільки вони були відібрані із відповідних фондів держ. архівів областей. За характером більшість цих документів становлять звернення керівництва управ до населення про здачу теплого одягу для потреб Вермахту, заборони на самовільні переселення до села, оголошення про відкриття базарів, трудову мобілізацію.

Більшість цих документів ЦДАГО України за радянських часів неодноразово друкувалися у збірках, присвячених окупаційному режиму в Україні. Тому рівень наукової новизни їх джерельної інформації невисокий, бо вони підібрані лише з пропагандистською метою і розкривають поодинокі факти жорстокості окупаційної влади.

Більшість документів допоміжних органів влади зберігаються у держ. архівах областей. Особливо репрезентативною є архівна інформація Держ. архіву Харківської обл. та Держ. архіву Чернігівської обл. Головним джерелом вивчення історії окупаційного режиму в обласних центрах ЗВУ є документи міських управ, які представлені звітами, наказами, положеннями, розпорядженнями, інструкціями, формулярами, циркулярами, заявами, проханнями, повідомленнями, судовими та слідчими справами, стенограмами допитів, вироками. За змістом інформації документи поділяються на економічні, суспільно-політичні та культурно-побутові.

Особливості суспільно-політичного становища регіону на достатньому рівні розкривають документи адміністративного та персонального відділів ХМУ (у Держ. архіві Харківської обл. це фонд № р-2982) та секретаріату ЧМУ (у Держ. архіві Чернігівської обл. це фонд № р-3001). Найбільш розповсюдженою групою документів є списки чиновників управи та її окремих відділів. У фонді ХМУ таких списків кілька [33], у фонді ЧМУ – лише один [34]. Тому за документами ХМУ легше прослідкувати особливість кадрової політики окупаційної адміністрації. Списки чиновників допоміжних органів влади представлені або за окремі періоди окупації, або лише окремих підрозділів управи (що особливо характерно для фондів Держ. архіву Сумської обл. [35]). Така особливість джерельної інформації не дає змоги повністю прослідкувати зміни у персональному складі управ протягом окупаційного періоду. Документи СтМУ (Держ. архів Донецької обл., фонд № р-1612) та ВМУ (Держ. архів Луганської обл., фонд № р-1307) взагалі не містять списків чиновників. Тому для встановлення їх персонального складу

необхідно залучати інформацію інших архівних документів (напр., архівів УСБУ у цих областях).

Структуру управи, особливості формування допоміжних органів управління в обласних центрах розкривають накази обербургомістрів, які у деяких архівах (Держ. архіві Харківської обл. та Держ. архіві Чернігівської обл.) зустрічаються досить часто [36], а у деяких (Держ. архіві Сумської обл., Держ. архіві Луганської обл. та Держ. архіві Донецької обл.) майже взагалі відсутні. У Держ. архіві Харківської обл. розпорядчо-наказова документація міститься у діловодстві адміністративного відділу ХМУ, а у Держ. архіві Чернігівської обл. – у діловодстві секретаріату ЧМУ. Процес формування допоміжних органів влади Харкова висвітлюють документи справи № 11 (ф. № р-2982, оп. № 4), в якій знаходяться копії перших 354 наказів керівників ХМУ (обербургомістрів О. І. Крамаренка та О. П. Семененка), у тому числі й про організацію міської управи у перші місяці німецької окупації. Наказами О. І. Крамаренка затверджено структуру ХМУ, її персональний склад, кошторис на утримання штату співробітників тощо. Крім організації ХМУ, у документах справи поданий проект організації районних бургомістрів з вказівкою їх основних напрямків роботи. Крім того, наказами обербургомистра затверджені і напрямки роботи відділу, а саме: створення поліцейського управління, пошук та арешт усіх «неблагонадійних» елементів у місті. До останніх відносили євреїв, комуністів, колишніх службовців НКВС УРСР. Схожі відомості знаходяться у положенні про ХМУ [37]. Використовуючи цю джерельну інформацію можна досить детально охарактеризувати головні напрямки роботи ХМУ у перші місяці окупаційного режиму (до літа 1942 р.) Дані на більш пізні період значно менше, вони представлені у поодиноких наказах по ХМУ, які зрідка зустрічаються у діловодстві адміністративного відділу. У Держ. архіві Чернігівської обл. звітно-наказова документація в інформативному плані значно бідніша. У розпорядженні науковців є лише дані про обербургомістрів, які керували роботою ЧМУ у 1941 – 1943 рр. (І. Б. Азарова, О. О. Ребьонка та А. О. Іванова [38 - 40] їх заступників та секретарів. Характерною рисою джерельної інформації цієї групи документів є її поверховість. Більшість наказів по управам датовані початковим періодом окупації (до літа 1942 р.). Дані про інші періоди або відсутні, або дуже бідні на інформативні можливості. Поодинокі відомості про кадровий склад, структуру управ другої половини 1942 – першої половини 1943 рр. містяться у нечисельних рапортах та наказах комендатур та звітах управ до комендатур про пророблену роботу (див., наприклад, ф. № р-2982 Держ. архіву Харківської обл. спр. № 8, оп. № 1, де зібрані звіти про виконану роботу за період з 20 січня по 31 серпня 1942 рр. торгівельного, індустріального, сільськогосподарського та фінансового відділів ХМУ). Але ці дані занадто фрагментарні, щоб визначити усю специфіку розвитку місцевого самоврядування. Документи міських управ фактично не дають цілісних відомостей про особливості їх взаємовідносин з німецькими окупаційними

органами влади. Відомо лише, що управи були повністю їм підконтрольні, про що свідчать численні накази комендатур до управ та звіти останніх. З цих наказів можна довідатись і про персоналії деяких керівних службовців комендатур, але інші відомості відсутні. Найбільш інформативно цінні документи управ німці знищували під час відступу влітку-восени 1943 р. Ті документи, які зберігаються у держ. архівах областей, лише випадково врятувалися від нищення.

Документи СтМУ, ВМУ та СМУ не можуть слугувати повним та достовірним джерелом інформації для вивчення суспільно-політичного становища в областях та структуру органів місцевого «самоврядування» у 1941 – 1943 рр. Після діяльності СтМУ та ВМУ залишилося не багато документів (об'єднаних у вісім справ кожного обласного архіву), які стосують маловажливих побутово-господарчих питань. Лише одна справа СтМУ містить документальні дані про переймування міста Сталіно на Юзівку, про перехід міста на берлінський час з 2-го листопада 1942 р., про призначення цивільного обербургомистра М. Л. Петушкова та військового – А. А. Ейхмана [41, арк. 15 – 28]. Крім того, у Держ. архіві Донецької обл. зберігся список чиновників одного з відділів СтМУ станом на літо 1943 р. [42, арк.3]. Фактично це єдині дані про політичне становище Донецька протягом окупаційного періоду, які містяться у фонді № р-1612 СтМУ. Фонд СМУ р-1841 (у Держ. архіві Сумської обл.) містить в основному документи юридичного відділу управи, джерельна інформація яких також не презентує суспільно-політичний розвиток регіону.

Якщо суспільно-політичне становище ЗВУ документами управ розкрито досить фрагментарно, то її соціально-економічний розвиток висвітлений повніше. Головним джерелом інформації цього питання є документи промислових, торгівельних та кустарно-ремісничих відділів, які представлені у фондах всіх обласних управ. Винятком є діловодство ХМУ (фонд Держ. архіву Харківської обл. № р-2982), в якому соціально-економічне становище Харкова найповніше висвітлюється документами статистичного та планово-економічного відділів. Їх чиновники займалися керуванням економічного розвитку Харкова. Документи статистичного та планово-економічного відділів ХМУ дають узагальненні дані про стан економіки міста, оскільки складалися на основі звітньої документація промислового, торгівельного та кустарно-ремісничого відділів. У результаті цього, у документах Держ. архіву Харківської обл. зберіглися більш узагальнені та повні відомості про соціально-економічний розвиток Харкова, ніж в інших держ. архівах областей з соціально-економічної історії обласних центрів ЗВУ. Одним з наймасовіших документів цієї групи справ є дані демографічної статистики. Протягом окупації, німці встигли провести два переписи населення. Перший перепис проводився відразу після захоплення (восени-взимку 1941 – 1942 рр.), а другий – перед самим звільненням (навесні-влітку 1943 рр.). Дані демографічної статистики (у вигляді таблиць) містяться у багатьох документах ХМУ та ЧМУ. Серед документів СМУ та ВМУ вони не збереглись зовсім. Що стосується Донецька, то у фонді СтМУ

даних перепису немає, але вони зберіглися серед документів окремих районних управ міста (наприклад, у фонді № р-1577 Ларинської районної управи [43, арк. 75]. Узагальнені дані по Донецьку відсутні, а документи Ларинської районної управи свідчать лише про сам факт проведення перепису та дають можливість на місцевому рівні прослідкувати зміни у чисельності населення.

Натомість у Держ. архіві Харківської обл. документи демографічної статистики є досить чисельними. Під час нацистської окупації Харкова переписи населення проводилися у грудні 1941 р. та у липні 1943 р. [44]. Їх результати зберігаються у справах статистичного відділу (ф. № р-2982, оп. № 4, справи відповідно №№ 51 – 129 та №№ 852 – 1512). Вони є головним джерелом інформації для вивчення демографічних процесів у місті протягом грудня 1941 – липня 1943 рр. Ці масові джерела дають змогу прослідкувати зміни кількісного, вікового та статевого складу населення Харкова протягом окупаційного періоду. У Держ. архіві Чернігівської обл. джерельна інформація статистично-демографічного характеру міститься у документах адміністративного відділу ЧМУ (фонд № р-3001). Населення міста розділено за віковими та професійними групами [45; 46], прослідковані особливості його рухів у 1942 – 1943 рр. [47, арк. 2; 261]. Можна припустити, що ці дані широко використовувалися біржами праці під час трудової мобілізації людей, у тому числі і для вивезення до Німеччини. Демографічна статистика свідчить про різні сторони життя міста, у першу чергу про рівень життя людей, організацію медичного обслуговування. Статистичні дані по Чернігову більш повні, ніж по Харкову, оскільки її автори проводили порівняльний аналіз переписів 1941 та 1943 рр. з радянськими переписами населення 1926, 1931 та 1939 рр. Зокрема, населення порівнювалося за статевими, віковими, національними та професійними групами [47, арк. 11 – 60]. Тому динаміка демографічних змін у Чернігові є більш зрозумілою, ніж у Харкові.

Переписи населення (по Харкову та Чернігову) є повним та достатнім джерелом інформації для вивчення демографічних процесів у містах в окупаційну добу. У науковців є можливість прослідкувати особливості рухів населення, оскільки маються точні та повні дані на початковий та на кінцевий період окупації. Крім того, по Харкову демографічна статистика наведена і по кожному з районів міста (вони зберігаються у Держ. архіві Харківської обл. у 19 фондах районних управ). З початку перепис проводився у районах, а потім в статистичному відділі ХМУ складали на основі даних з районів узагальнені дані по місту.

На жаль, відомості про демографічні процеси в інших обласних центрах ЗВУ (Донецьку, а тим більш Луганську та Сумах) майже зовсім відсутні. Єдиним джерелом з вивчення даного питання є актова документація радянських комісій (УРНК), яка буде охарактеризована нижче.

З п'яти обласних центрів, які входили до ЗВУ, найбільш повні дані про економічний розвиток зберіглися знов-таки по Харкову. Вони містяться у документах планово-економічного відділу ХМУ (ф. № р-2982). Досить розповсюдженою групою документів відділу є фінансові плани та звіти про

розвиток міста, складені на різні квартали 1941 – 1943 рр. [49; 50]. Ця планова документація дає змогу прослідкувати особливості економічного розвитку Харкова протягом майже всього окупаційного періоду (за винятком перших та останніх місяців окупації). Крім того, вони надають можливість оцінити реальний вплив органів місцевого «самоврядування» на економічний розвиток Харкова, встановити, які об'єкти промисловості були підпорядковані ХМУ та наскільки ефективним було керівництво ними. Крім того, дані планово-фінансової документації дають змогу прослідкувати особливості розвитку торгівлі та кустарного виробництва, загальне керівництво якими також покладалося на ХМУ [51]. Зокрема, у чисельних статистичних довідниках, що містяться у справах статистичного відділу наведені відомості щодо калькуляції цін на продукцію ремісничого виробництва, цін на ринках та крамницях Харкова (див., наприклад, Держ. архів Харківської обл. ф. № р-2982, оп. № 5, спр. № 6). Ці відомості свідчать про загальну економічну ситуацію у місті та області [52; 53]. Статистичні довідники висвітлюють і особливості розвитку комунального господарства, заходи окупаційної адміністрації з його відбудови. Документи промислового та торговельного відділів ХМУ [54], а також фонди окремих промислових підприємств та об'єднань (як правило кооперативних) грають допоміжну роль, оскільки лише конкретизують дані планово-економічного та статистичного відділів ХМУ.

Документація соціально-економічного змісту інших держ. архівів областей значно відрізняється за своїм рівнем інформативності від Держ. архіву Харківської обл. Архівна інформація документів Держ. архіву Чернігівської обл., Держ. архіву Донецької обл., Держ. архіву Луганської обл. та Держ. архіву Сумської обл. менш повна ніж, Держ. архіву Харківської обл. Відомості про економіку міст містяться переважно або в документах промислових, торговельних та ремісничих відділів управ (у випадку з Держ. архівом Чернігівської обл. та частково з Держ. архівом Донецької обл.), або лише у документах окремих підприємств, які працювали протягом окупації (у випадку з Держ. архівом Сумської обл. та Держ. архівом Луганської обл.). У першому випадку джерельної інформації вистачає, щоб зрозуміти загальні тенденції розвитку економіки міста, у другому – ні. У випадку з Держ. архівом Чернігівської обл. головним джерелом вивчення економічного розвитку міста є звітна документація промислового відділу та промислової групи, в яку відділ був реорганізований навесні 1942 р. (ф. № р-3001, оп. № 1, спр. №№ 429 – 452) [55, арк. 15]. Зазначимо, що ці звіти належать до початкового періоду окупації (до березня 1942 р.), тому вони є джерелом вивчення перших заходів влади з організації керівництва та відбудови промисловості (на рівні ремісничого виробництва) Чернігова. Доповідні керівників окремих підприємств свідчать про відновлення роботи підприємств. Справи містять складені у листопаді 1941 – серпні 1942 р. біржею праці списки кваліфікованих робітників (див., наприклад, ф. № р-3001, оп. № 1, спр. № 443).

Промисловий відділ відправляв звіти про роботу до адміністративного відділу, у діловодстві якого такі звіти також зрідка зустрічаються [56, арк. 2]. У них вказується кількість виробленої продукції, час роботи кожної установи та підприємства. У документах адміністративного відділу ЧМУ містяться й узагальнені дані про розвиток промисловості Чернігова. Наприклад, у справі № 73 (ф. № р-3001, оп. № 1) перелічені усі підприємства міста з вказівкою їх підпорядкування та обсягів виробництва. Узагальнені дані містять серед справ фінансового відділу ЧМУ (фонд № р-3285 Держ. архіву Чернігівської обл., один опис, 192 справи). Джерельна інформація документів цього відділу висвітлює правила оподаткування населення, у тому числі і приватних підприємців. Вони свідчать про рівень ділової активності населення. У цілому ж документи ЧМУ досить однобічно розкривають економічне життя міста. Більшість даних наводиться щодо відновлення дрібного кустарного виробництва [56; 58]. Практично не документованою є політика німецьких військових щодо організації роботи більших підприємств. Також майже не залишилось даних про організацію торгівлі [59], через повну відсутність документів торговельного відділу.

На відміну від Держ. архіву Чернігівської обл., у Держ. архіві Донецької обл. рівень архівної інформації щодо економічної сфери є значно нижчим. Документи фонду р-1600 (Відділу індустрії, ремесла, та торгівлі СтМУ) містять фрагментарні дані про кількість працюючих шахт (керівництво яких звітувало перед відділом про пророблену роботу) і трудову мобілізацію населення. Наприклад, у справі № 1 (ф. № р-1600, оп. № 1) знаходиться на зберіганні наказ німецького обербургомистра А. Ейхмана про взяття на облік біржами праці безробітних міста та проведення реєстрації всього населення статистичним відділом ДМУ. Результати цієї реєстрації у Держ. архіві Донецької обл. з невідомих причин відсутні. Але у цілому треба зауважити, що документи СтМУ (а, також, СМУ та ВМУ) фактично взагалі не містять відомостей про економіку міст. У всіх трьох обласних архівах (Держ. архіві Донецької обл., Держ. архіві Луганської обл. та Держ. архіві Сумської обл.) головним джерелом вивчення економічного розвитку періоду окупації (якщо не враховувати матеріалів радянських комісій по обліку економічних збитків), є документи фондів окремих промислових підприємств та об'єднань. Характер документів цих фондів однаковий для всіх держ. архівів областей (див., наприклад, фонд Держ. архіву Сумської обл. № р-1944 Лебединський маслозавод або фонд № р-1870 цвяхового заводу м. Сум). По-перше, вони нечисельні (переважна більшість фондів містить по кілька справ), по-друге, джерельна інформація їх документів носить в основному фінансовий характер, а тому лише побіжно висвітлює становище підприємства. Ніяких узагальнених даних у цих фондах не міститься, зрозуміти на основі цієї джерельної інформації стан економіки в Донецьку, Луганську та Сумах протягом окупаційного періоду не можливо. Отже, цей бік життя окупованих територій документований слабо. Недостатній рівень повноти джерельної інформації й у документах, що містяться у Держ. архіві Чернігівської обл. Конкретні заходи окупаційної адміністрації по

відновленню промисловості та торгівлі документами ЧМУ висвітлені не достатньо (так, не є зрозумілим, порядок керування економікою міста). Збереглося мало даних про конкретні результати діяльності у цьому напрямку місцевої допоміжної адміністрації Чернігова.

Культурно-побутове життя населення великих міст північно-східної України у 1941 – 1943 рр. презентоване як документами окремих відділів міських управ (в першу чергу шкільного, правового, медичного), так і документами фондів окремих закладів культури. Причому, у випадку з Харковом, Черніговим та частково Сумами документи міських управ є головним та достатнім джерелом інформації для вивчення культури та побуту населення, у випадку Луганську та Донецьку головним джерелом є документи окремих закладів культури та медичного обслуговування, які досить поверхово висвітлюють стан відповідної галузі. Головним відділом управи, що займався впровадженням культурно-ідеологічної політики нацистів, був шкільний відділ (який часто фігурує або під назвою відділу народної освіти, або просто освітянського). Його документи широко представлені у Держ. архіві Харківської обл. (у фонді ХМУ № р-2982) та Держ. архіві Чернігівської обл. (у фонді ЧМУ № р-3004). Репрезентативність документів шкільного відділу ЧМУ, вищий, ніж у ХМУ, які висвітлюють в основному лише організацію шкільництва у Харкові (списки шкіл, вчителів, учнів, програми на різні дисципліни тощо). Усього кілька справ характеризують стан інших закладів культури (Держ. архів Харківської обл., ф. № р-2982, оп. № 2, спр. № 27) [60; 61]. Джерельна інформація документів шкільного відділу ЧМУ висвітлює не лише освітянську політику окупантів [62 – 64], а й політику у інших галузях культури: бібліотечної справи, музейництва, релігії та церкви [65; 66] тощо. Більшість документів цієї групи містять списки відновлених шкіл, музеїв, бібліотек (Держ. архів Чернігівської обл. ф. № р-3004 (відділ культури та освіти ЧМУ), оп. № 1, спр. № 12). Зазначимо, що даних про особливості їх функціонування замало, щоб скласти повну картину політики окупантів у галузі культури. Не зрозуміло, як була організована робота окремих установ культури. Майже відсутні дані про експонати музейних установ та їх долю протягом окупації. Щоправда необхідні дані можна знайти у ЦДАВО України, серед документів штабу А. Розенберга. Але у фонді Айнзацштабу містяться відомості лише по Харкову, по іншим обласним центрам ЗВУ вони практично відсутні.

Документальна ретроспективна інформація інших держ. архівів областей (Держ. архіву Донецької обл., Держ. архіву Луганської обл. та Держ. архіву Сумської обл.) взагалі не дає можливість прослідкувати особливості культурного та духовного життя населення того часу. Лише у Держ. архіві Сумської обл. зберіглися документи відділу освіти та пропаганди СМУ (фонд р-1868), які висвітлюють фінанси відділу та його кадровий склад [67]. Ніяких даних про стан шкільництва у місті документи відділу не мають. Тому єдиним джерелом вивчення політики німців у галузі культури у Сумах, Донецьку та Луганську є фонди окремих закладів культури (у першу чергу шкіл).

Але й у цих фондах (див., наприклад, фонд р-1976 Держ. архіву Сумської обл.) зберігається здебільшого фінансова документація. Більш узагальнена джерельна інформація представлена у документах Держ. архіву Сумської обл. у фонді р-1849 інспектури служби молоді при СМУ. Зокрема, у документах фонду знаходяться дані про кількість молоді, що навчається та працює. Але вони також не дають можливість встановити загальні тенденції розвитку культури. Крім того, документи держ. архівів областей не містять ніяких даних про факти пограбування німцями культурних цінностей окупованих територій. Науковцям, які бажають ознайомитися з цією стороною внутрішньої політики окупаційної адміністрації, необхідно звертатися до документів радянських комісій по розслідуванню економічних збитків завданих окупаційним режимом та документів Айнзацштабу А. Розенберга у ЦДАВО України.

Дані про побут населення міст ЗВУ у цілому містяться у всіх документах, що вище охарактеризовані. Допоміжне значення для вивчення цього питання мають документи правових відділів управ. Основна маса документів відділів становлять звіти про вирішення справ щодо окремих дрібних правопорушень, наприклад, крадіжок, бійок. До юрисдикції міських управ належали лише дрібні адміністративні злочини. Тим не менш документи правових відділів дають загальну інформацію про злочинність у регіоні та спроби влади боротися з нею. Найбільше документів залишилося після діяльності юридичного відділу СМУ, які становлять більшість документів фонду СМУ № р-1841.

Опосередковані дані про побут та рівень життя населення містять фонди медичних закладів [68]. Найбільш повно вони презентовані у Держ. архіві Харківської обл., де крім документації безпосередньо лікарень збереглися документи медичного відділу ХМУ. Основна кількість документів медичного відділу є звітами окремих медичних установ Харкова про кількість хворих та характер їх захворювання. Найбільш важлива джерельна інформація про організацію медичного обслуговування населення Харкова міститься у документах справи № 383, (ф. № р-2982, оп. № 4). У справі зберігаються звіти усіх лікарень Харкова про кількість хворих, за окремі місяці 1942 р. з вказівкою хворих на інфекційні хвороби. Крім того, у справі вказуються персональні склади цих медичних закладів, кошторис місячних витрат за третій квартал 1942 р. Схожі дані за січень 1943 р. містяться й у справі № 401, (ф. № р-2982, оп. №4). В інших держ. архівах областей дані не такі узагальнені. Фонди окремих лікарень та інших медичних закладів в основному не достатньо висвітлюють стан охорони здоров'я у регіоні, оскільки містять в основному документацію фінансового та кадрового характеру. Наприклад, справи фонду Держ. архіву Сумської обл. № р-1854 висвітлюють фізичний стан приміщення лікарні (справа № 1), кількість ліжок, хворих, список лікарів. Винятком є документація фонду Юзівської центральної поліклініки (№ р-1590 Держ. архів Донецької обл.). Більшість справ фонду містять документи з реєстраційними картками хворих мешканців Донецьку (справи №№ 4 – 357 фонду).

Отже, історія обласних центрів ЗВУ документами українських архівів висвітлена досить нерівномірно. Якщо загальні тенденції становища Харкова та Чернігова є відносно зрозумілими (це стосується і головних принципів організації окупаційної влади і, тим більше, соціально-економічного розвитку), то у випадку з Донецьком, Луганськом та Сумами вони здаються дуже туманними. Особливо це стосується організації управління містами та кадрового складу чиновників. Але в обох випадках під час вивчення особливостей внутрішньої політики окупаційної адміністрації у якості джерел бажано використовувати документи іншого походження: радянських комісій, а також підпільних партійних організацій та партизанських загонів.

Картину життя населених пунктів областей, організацію політики німців на селі висвітлюють документи міських, районних та сільських управ. У Держ. архіві Харківської обл. та Держ. архіві Чернігівської обл. до них додаються ще документи обласних земельних управ. Земельні управи підпорядковувалися міській управі обласного центру, але проводили досить автономну від нього політику. У Держ. архіві Чернігівської обл. документи обласного земельного управління зформовані у фонд № р-3006. У Держ. архіві Харківської обл. документи Харківської земельної управи (ХЗУ) зберігаються у фонді р-2985. Зміст документів обох фондів досить схожий, вони висвітлюють в основному господарські сторони ведення сільськогосподарського виробництва. Крім того, документи ХЗУ характеризують особливості впровадження так званого «нового аграрного порядку», тобто заміни колгоспної системи землеволодіннями різних форм власності (приватних колективних та державних). Ці дані містяться у наказах голови ХЗУ О. В. Ветухова про знищення колгоспів та створення на їх місці «народних господарств» [69]. Накази містять загальні правила передачі та розподілу землі між селянами, схему управління господарством землевпорядкувальними конторами, плани проведення сільськогосподарських та землевпорядкувальних робіт (в основному лише на 1943 р.) з приблизними розрахунками, яку землю передадуть до громадських господарств, а яку – до приватних власників.

Крім того, у документах ХЗУ подані списки «народних господарств» області на кінець 1942 р. та розрахунки кількості землі, яка знаходилась в їх власності. Ці відомості презентовані окремо по кожному району Харківської області (у справах №№ 75 – 77, 80 – 89, (оп. №2). Загальний земельний фонд був розділений на дві частини – орну землю та угіддя, які безпосередньо не оброблялись (ліса та луги). Крім списку «народних господарств», у документах ХЗУ зберігаються списки земельних господарств інших форм власності, зокрема приватних, які найчастіше передавалися колишнім куркулям, що втратили свої наділи на початку 1930-х рр. [70, арк. 11]. Ряд справ фонду (наприклад оп. № 2, спр. № 1) висвітлюють структуру організації влади в області.

Проте основна частина документів ХЗУ містить дані про поточні господарські питання, зокрема проведення посівних та уборочних кампаній, заготівлю продукції (у тому числі і для німецьких військових), кількість

худоби в окремих господарствах області тощо [71]. Наприклад, у справі № 10 (оп. № 1) зберігаються звіти про стан посівів на травень 1942 р. та підрахунки приблизного урожаю з гектару землі. Інформацію щодо стану посівної та виконання цих планів можна знайти у справі № 4 (оп. № 3).

Документи Чернігівського земельного управління (ЧЗУ) (та його районних відділів, яка зберігається в окремих фондах) висвітлюють ці ж аспекти ведення сільського господарства у Чернігівській області. Але документи ЧЗУ менш репрезентативні ніж документи ХЗУ. Так зовсім відсутні накази та розпорядження влади про організацію виробництва, правила передачі землі селянам, їх оподаткування тощо. З документів фонду незрозуміла кількість сільськогосподарського устаткування, яке знаходилося в окремих господарствах, кількість землі, яка знаходилися у користуванні різних власників, порядок заготівлі продукції для потреб німецьких військових тощо. Дещо доповнюють документи ЧЗУ документи фонду р-3003 (ЧРУ) (іноді ЧРУ фігурує під назвою Чернігівська керуюча райуправа). Документи свідчать, що ЧРУ мала ті ж повноваження у Чернігівській області, як ХЗУ у Харківській. Фактично на ЧРУ покладалася функція керівництва районними управами, про що свідчать звіти останніх. Щоправда, у фонді міститься в основному лише фінансова документація ЧРУ, яка свідчить, у першу чергу про оподаткування селян (див., наприклад, Держ. архів Чернігівської обл., ф. № р-3003, оп. № 1, спр. № 4) [72], мобілізацію населення на сільськогосподарські роботи [73; 74] та списки оподаткованого населення різних сіл (наприклад сс. Коти, Рогощі, Петрушино). Дані про адміністративно-політичний устрій Чернігівської області у документах ЧЗУ та ЧРУ відсутні (на відміну від документів ХЗУ у Держ. архіві Харківської обл.). Істотне джерельне значення у визначенні адміністративного поділу областей, а також німецької сільськогосподарської політики на місцях мають документи районних управ та їх земельних відділів, які виділені в окремі фонди. Зазначимо, що у випадку з Харківською та Чернігівською областями документи цих численних фондів є в основному допоміжними джерелами інформації по відношенню до документів земельних управ та міжрайонних управлінь. У випадку з Сумською, Луганською та Донецькою областями вони є головними джерелами, оскільки документів земельних управлінь цих областей не збереглося. Структура фондів районних та міських управ у цілому однотипова. Майже у всіх обласних архівах (окрім Держ. архіву Луганської обл.) вони виділені в окремі фонди. У Держ. архіві Луганської обл. документи управ області (у тому числі і ВМУ) сконцентровані у збірному фонді № р-1307. У фонді справи структуровані або за хронологічним принципом, або взагалі безсистемно (оскільки датувати справи районних управ іноді досить важко). Зрідка вони структуровані за адміністративною ознакою, по відділам до діловодства яких належали. Документи деяких відділів районних управ (освітнянського, фінансового, земельного) часто виділені в окремі невеликі фонди.

Документи фондів районних та міських управ областей дуже однотипові за формою та джерельною інформацією. У більшості випадків ці

фонди невеликі (до десяти – п'ятнадцяти справ), а дані, презентовані у них, досить фрагментарні. Документи розкривають організацію влади у районах (положення про районні управи, списки їх чиновників, листування з німецьким командуванням, в якому розкриті функції управ області [74 - 76]. Крім того, документи райуправ ілюструють соціально-економічну політику окупаційної адміністрації (правила оподаткування населення [77], бюджетну політику [78], ремонтні роботи, списки зруйнованих будівель тощо). Відомості про культурне та побутове життя районів містяться у документах шкільних (кількість працюючих шкіл, інших культурних закладів, кількість вчителів та учнів [79] тощо), медичних (кількість лікарень, хворих, характер захворювань) [80] та правових відділів. Але у результаті нечисельності документів цих відділів, вони містять досить фрагментарні дані, більшість з яких стосуються фінансів різних закладів культури. В архіві також зберігаються навчальні програми шкіл області, які в основному схожі на програми шкіл обласних центрів [81], акти вилучення радянської методичної літератури, що суперечила нацистській ідеології [82]. Пропагандистська діяльність окупантів розкривається документами фондів редакцій окремих газет, які виходили у районах та містечках області (див., наприклад, фонд Держ. архіву Сумської обл. № р-3440 Редакція газети «Вісті Остерщини»). Про стан культури часів окупації свідчать не лише джерельна інформація документів шкіл, а й інших закладів, зокрема театрів (наприклад фонд Держ. архіву Донецької обл. № р-1580 – Українського музично-драматичного театру), бібліотек (наприклад фонд Держ. архіву Сумської обл. № р-4206 Прилуцької міської бібліотеки), архівів (фонд Держ. архіву Сумської обл. № р-4393 Ніжинського історичного архіву). Більшість справ стосуються побутово-господарських питань. Так, відсутні дані про репертуари та списки акторів. Фонди церковних управлінь розкривають особливості становища православної церкви та релігійної політики окупантів (фонд Держ. архіву Сумської обл. № р-4392 Ніжинського церковного управління). У цих документах вказується кількість діючих до встановлення радянської влади в окремих районах та містах церков, факти зруйнування більшовиками церковних будівель, кількість відкритих під час окупації молитовних будинків.

Джерельна інформація цих документів дещо конкретизується документами окремих шкіл та гімназій, які діяли в областях. Проте і у цих фондах (наприклад у фонді Держ. архіву Сумської обл. № р-2156 початкової школа № 3 м. Шостки) документи мають фінансовий характер, тому і вони лише опосередковано свідчать про організацію шкільної справи на селі.

До документів місцевих органів самоврядування області належить також діловодство окремих сільських старостатів та сільських управ, яке характеризує окупаційну політику в окремих селах, зокрема кадровий склад сільських старостатів, кількість майна у кожному з них. Проте більшість документів сільських старостатів містять інформацію лише про поточні господарські роботи на селах [83; 84]. Документацію сільських старостатів та районних управ конкретизують чисельні фонди дрібних

сільськогосподарських громад (найбільша їх кількість зберігається у Держ. архіві Чернігівської обл.), збірних фондів громадських господарств (наприклад фонд Держ. архіву Луганської обл. № р-1302 – Общинні господарства Ворошиловоградської області періоду німецько-фашистської окупації). У фондах сільськогосподарських громад (наприклад у Держ. архіві Чернігівської обл. їх 320) знаходяться списки общинників (див., наприклад, Держ. архів Чернігівської обл., ф. № р-3183 Сільськогосподарської громади № 20 с. Орлівка Куліківського району Чернігівської області, оп. № 1, спр. № 1), розпорядження районних земельних управлінь про посівні та уборочні кампанії, про здачу продукції на заготівельні пункти, посадку плодово-ягідних дерев тощо. Більшість документів цих невеликих фондів висвітлюють господарювання в окремих господарствах та опосередковано – їх технічне оснащення.

Документи деяких районних управ містять дані переписів населення. Особливо багато їх зберігається у фондах райуправ Луганської області (зокрема, Алчевської, Лісічанської, Біловодської райуправи) [85 - 88] та Донецької області (зокрема, Дебальцевської міської, Старо-Ігнатіївської сільської, Бахмутської районної управ [89]. Вартість джерельної інформації райуправ збільшується у зв'язку з тим, що даних про перепис населення у самому Луганську та Донецьку майже не збереглося.

Значно більше даних міститься у фондах провінційних управ про репресії німецьких військових. У діловодстві управ обласних міст цих документів було досить небагато (мабуть через те, що перед відступом вони у першу чергу піддавалися нищенню). Лише у фондах Держ. архіву Чернігівської обл. та Держ. архіву Сумської обл. збереглися дані про реєстрацію єврейського та циганського населення Чернігова [38; 39, арк. 28] та списки мобілізованих на роботу до Німеччини [90]. В основному у розпорядженні науковців мають документарні відомості про мобілізацію населення на внутрішні роботи в областях [91; 92] та вивіз їх до Німеччини та окупованих нею країн [93; 94, арк. 7; 95]. Зрідка у документах районних управ (як правило Чернігівської області) містяться дані про боротьбу з радянськими партизанами [77]. Більш детально факти використання рабської праці підкореного населення розкривають документи бірж праці та кількох архівних колекцій (наприклад у Держ. архіві Луганської обл. це фонди р-1747 «Колекція спогадів громадян про фашистську неволю», р-1763 «Посвідчення особи та робітничі книжки, видані радянським громадянам окупаційними установами на території Ворошиловоградської області» та р-1764 («Колекція документальних матеріалів часів Великої Вітчизняної війни»). Серед докуменетів останнього фонду зберігаються робітничі картки та документи репатрійованих громадян, трудові книжки, робітничі номери, посвідчення завербованих на вивіз до Німеччини, повістки на явку до бірж праці та інші матеріали, які свідчать про застосування примусової праці мешканців Луганщини на підконтрольних Німеччині територіях.

Документарні свідчення німецьких репресій проти окупованого населення, також, знаходяться у фондах районних поліцій та управлінь

поліції, які функціонували як виконавчі органи окупаційних та місцевих допоміжних установ. Щоправда найбільш розповсюдженою групою документів цих фондів є фінансові документи та списки службовців та поліцаїв [96 - 98]. Зазначимо, що дані про факти репресій, які зберігаються у всіх вищеперелічених фондах є неповними. Документи цих архівних фондів не містять повних та систематичних відомостей про злочини нацистів, а ілюструють лише окремі факти незаконних дій окупаційної влади. Крім того, у фондах бірж праці, управлінь поліції та у вищезгаданих колекціях наведені в основному дані про відносно неважкі злочини (наприклад про конфіскацію майна до діючої армії) [99 - 101]. Більшість ж справ висвітлюють другорядні аспекти діяльності поліції: рапорти про різні події, які сталися на підконтрольних поліцейським управлінням територіях (див. фонд Держ. архіву Донецької обл. № р-1593 – Чистяківське районне управління поліцією, оп. № 1, спр. № 1), дозволи окремим громадянам виїхати з міста, села чи району тощо. Факти масових вбивств, вивіз громадян на захід містяться в основному у документах радянських комісій. Німці знищили майже всю подібну документацію.

Ще однією групою фондів, документи яких висвітлюють репресивну діяльність окупантів в областях ЗВУ, є фонди бірж праці. Документи бірж праці переважно містить списки працездатного населення різних районів (див., наприклад, справу № 2 фонду Держ. архіву Луганської обл. № р-1472 Попаснянської районої біржі праці), а також накази керівників бірж праці про вивизення людей до Німеччини (справа № 3), посвідчення осіб.

Загальний рівень актуалізації джерельної інформації документів органів місцевого самоврядування та інших установ (підприємств) створених місцевим населенням у роки окупації ще не високий. Аналіз облікових аркушів справ свідчить, що до наукового обігу залучена джерельна інформація в основному документів центральних органів самоврядування, здебільшого міських управ обласних центрів. У першу чергу це стосується документів адміністративних, персональних та статистико-економічних відділів (у випадку з ХМУ та ЧМУ). Значно менше залучали до наукових розвідок малоінформативні документи СМУ, СтМУ та ВМУ. У 1940-х – 1950-х рр. документацію управ використовували в основному в оперативно-пошуковій діяльності радянські спецслужби. На основі списків службовців управ складалися реєстри «ворогів народу», які використовували у чисельних відкритих та закритих судових процесах. З кінця 1950-х років ці документи стали досліджуватися з науковою метою. Але через їх секретність, вони використовувалися у досить обмеженому обсязі. Як правило це були накази бургомістрів, їх звернення до населення, які свідчили про злочинність окупаційного режиму. Причому аналізувалася джерельна інформація не архівних документів держ. архівів областей, а документів, які зберігалися в архівних колекцій ЦДАГО України. Лише після розсекречення «окупаційних» документів наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, їх джерельна інформація стала залучатися до написання праць з різних аспектів історії окупаційного режиму. Особливо використовуються документи

персональних відділів управ (у випадку з ХМУ), статистичних відділів, які містять узагальнюючу джерельну інформацію. Тим не менш, до сьогодні вони були, скоріше, допоміжними джерелами у порівнянні з документами центральних окупаційних установ України, що зберігаються у ЦДАВО України. Історію окупації регіонів України (у тому числі і ЗВУ) часто намагаються розглядати лише на основі документів ЦДАВО України (фондів РКУ, КМФ-8 тощо), а не держ. архівів областей, хоча саме останні зберігають найбільш інформативно цінну та часто найменш актуалізовану документацію.

Інтенсивність користування документами провінційних управ ще менша, ніж центральних. Регіональні аспекти окупаційного режиму у ЗВУ в основному не ставали об'єктом спеціального дослідження. У результаті, джерельна інформація лише поодиноких документів, яка свідчить в основному про структуру та персональний склад управ, залучалися у радянські часи до оперативно-слідчої діяльності, а у часи незалежної України в основному до невеликих краєзнавчих досліджень. В останньому випадку аналізувалися в основному нечисельні збірки наказів керівників управ, які містять узагальнені дані про різні сторони життя відповідного міста чи району. Документи сільських управ фактично не вивчалися до сьогодні, що пояснюється їх незначним інформативним рівнем.

Документи інших структур, які належать до органів «місцевого самоврядування» (бірж праці, відділів поліції), мають таку ж тенденцію до актуалізації.

Архівні документи окремих підприємств (кустарних, промислових, сільськогосподарських) здебільшого не актуалізовані, оскільки при вивченні економічних аспектів життя окупованих територій, дослідники користуються, як правило підсумковою, а не проміжною, статистично-економічною документацією.

Таким чином, комплекс документів окупаційних органів влади, який відклався у державних архівах, досить нерівномірно характеризує історію ЗВУ. Усі документи окупаційного періоду, за критерієм походження, ми поділяємо на документи німецьких військових адміністрацій та так званого місцевого «самоврядування», та інших установ, створених місцевим населенням. Кількість документів першої групи незначна. Вони компрометували окупаційну владу, а тому знищувалися під час відступу Вермахту. До нас дійшли лише ті документи, які вціліли випадково. Їх інформативність невисока. Більшість документів невеликих комендатур, які у дуже обмеженій кількості знаходяться в обласних архівах, розкривають малозначні сторони господарського життя того населеного пункту, яким вони управляли. В основному збереглися документи невеликих містечкових комендатур. Виняток становлять документи міської комендатури Харкова, які разом з економічною політикою окупаційної адміністрації, розкривають її особливості суспільно-політичного становища міста. Для вивчення німецької окупаційної політики у ЗВУ доцільно використовувати джерельну інформацію документів центральних українських архівів, у першу чергу

ЦДАВО України. Головним фондом ЦДАВО України з цієї проблематики є фонд КМФ-8. Його документи висвітлюють особливості суспільно-політичного становища українських земель окупаційного періоду, а також розміщення німецьких військових комендатур на території ЗВУ. Інші фонди ЦДАВО України – фонд РКУ, комісії А. Розенберга та деякі інші інформативно доповнюють фонд КМФ-8 даними про пограбування окупантами населення окупованих територій.

Значно у більшій кількості збереглися документи колабораціоністських органів влади. Від повного знищення їх врятувало велика кількість. Всі вони, через своє регіональне значення, зберігаються у держ. архівах областей. Найбільш інформативними фондами є фонди міських управ обласних центрів. Більше всього документів збереглося після діловодства Харківської та Чернігівської міських управ, які на достатньому рівні розкривають організацію місцевого «самоврядування», експлуатацію захоплених територій. Доповнюють джерельну інформацію документи ХМУ документи районних управ Харкова. Трохи менше залишилося документів після Сумської міської управи і зовсім мало після Донецької і Луганської, які взагалі не мають самостійного значення. Тому їх треба розглядати лише у комплексі з документами інших організацій, що діяли на окупованих територіях.

Інформація про різні сторони життя населення областей ЗВУ зберігаються також у справах земельних, міських, районних та сільських управ, які висвітлюють особливості організації обласного управління, а також діяльність сільськогосподарських громад та державних господарств.

Треба наголосити, що репрезентація життя населення областей ЗВУ документами державних архівів України різна. Якщо комплекси архівних документів Держ. архіву Харківської обл., Держ. архіву Чернігівської обл., Держ. архіву Сумської обл., разом з документами ЦДАВО України, у цілому достатньо розкривають історію окупації, то документи Держ. архіву Донецької обл., а, особливо, Держ. архіву Луганської обл., дають лише загальне уявлення про її історію.

РОЗДІЛ IV

Архівні документи як джерело вивчення історії руху Опору на українській території німецького військового управління

Рух Опору був представлений на території ЗВУ радянським підпільно-партизанським та націоналістичним рухами. Документація радянського руху Опору у кількісному вимірі значно переважає в українських архівах. Їх центральним місцем зберігання є ЦДАГО України та колишні місцеві відділи Партійного архіву ІПІ при ЦК КПУ, які у 1991 р. увійшли до складу обласних державних архівів.

Найінформативніші документи з даної тематики містяться у ЦДАГО України. Документальні комплекси в обл. держ. архівах мають у цілому допоміжне значення, бо лише конкретизують та деталізують джерельну інформацію документів ЦДАГО України. В останньому зберігаються документи центральних органів керівництва підпільно-партизанським рухом, а також великих партизанських загонів і з'єднань. Місцеві відділи Партійного архіву ІПІ, як правило, комплектували документами дрібних загонів та підпільних груп, діяльність яких мала місцеве значення та звітною документацію обкомів про організацію руху Опору в окремих областях.

Найбільш інформативними фондами з історії руху Опору в Україні, у тому числі і в областях ЗВУ, є фонд № 1 (ЦК КПУ, оп. №№ 19, 22 та 23) фонд № 130 («Партизанські загони Радянської України періоду Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.»), фонди партизанських з'єднань та фонд № 62 (УШПР) ЦДАГО України. За часом створення документи згаданих фондів можна умовно поділити на дві групи. До першої ми відносимо документи, які надходили до центральних органів керівництва рухом Опору (ЦК КП(б)У, УШПР) від окремих загонів та підпільних груп безпосередньо під час їх діяльності на окупованих територіях (це у більшості випадків звіти, заяви, протоколи засідань військових рад тощо). Хронологічно вони належать до 1941 – 1943 рр. Документи, адресатом яких був ЦК КП(б)У, зберігаються у фонді № 1 ЦДАГО України. Документи, які надходили до УШПР, після втратою ними практичного значення, передавалися на вивчення кільком установам (організаційно-інструкторському відділу ЦК КП(б)У, Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, НКВС УРСР та іншим). Згодом їх спрямовували на зберігання до Партійного архіву Української філії ІМЕЛ. Ті документи, які належали безпосередньо до діловодства УШПР, зосереджували у фонді № 58 (сьогодні він переномерований на № 62).

У ЦДАГО України зберігається в основному партизанські документи. Писемні матеріали, що характеризують діяльність радянського підпілля (зокрема підпільного ЦК КП(б)У), компактно розміщені в описі № 19 фонду № 1 (15 справ).

До другої групи документів ми відносимо складені після розформування загонів підсумкові звіти про їх діяльність. В основному вони знаходяться у справах опису № 22 фонду № 1 (ЦК КПУ). Проте деякі зі звітів продубльовані й у документах інших фондів (зокрема, фф. № 130 та № 62). У

більшості випадків вони датуються 1943 – 1945 рр. Зазначимо, що звітну документацію підпільно-партизанського руху, яка сьогодні зберігається серед діловодних матеріалів ЦК КПУ, можна поділити за хронологічною ознакою на три підгрупи. До першої належать звіти, які надходили до ЦК КП(б)У від місцевих обкомів у 1941 р. Вони стосувалися, як правило, поточних питань створення винищувальних батальйонів та партизанських груп. До другої підгрупи відносимо звіти підпільних обкомів та керівників окремих партизанських загонів і з'єднань, які надходили у вигляді радіограм або у письмовому вигляді до УШПР, ЦК КП(б)У у 1942 – 1943 рр. Нарешті, у третю підгрупу виділяємо звітну документацію, яка була створена у 1943 – 1945 рр. Це підсумкові звіти, що складалися в обкомах або безпосередньо у самих загонах після їх розформування. Секретарі обкомів складали загальні звіти про організацію підпільно-партизанської боротьби в області. Вони базувалися на звітах керівників окремих загонів і спрямовувалися до ЦК КП(б)У. Командири загонів складали звіти у кількох копіях, які надходили спочатку до УШПР, потім до ЦК КП(б)У і лише потім – до обкомів. Останні були змушені їх ще раз перевіряти, опитуючи свідків та виїжджаючи на місця бойових дій. У результаті цього загальні звіти секретарів обкомів про організацію руху Опору в областях складалися пізніше. Якщо характеристика діяльності окремих загонів видавалася УШПР через місяць-два після їх розформування (в основному у 1943 р.), то звіти секретарів обкомів стали надходити до ЦК КП(б)У лише у 1945 р. (деякі – у 1946 р.). Створену у 1941 – 1943 рр. звітну документацію фондували, як правило, разом з усіма іншими документами загону. Проте хранителі фондів з нез'ясованих причин вилучали деякі звіти, які були спрямовані до ЦК КП(б)У (ф. № 1, оп. № 22). Складену у 1943 – 1945 рр. звітну документацію зберігали в архівному фонді тієї структури, до якої вона була спрямована.

У фондах держ. архівів областей більшість документів з історії радянського руху Опору складає звітну документацію невеликих груп, які діяли на території області. Наприклад, у Держ. архіві Харківської обл. ця документація (датована в основному 1945 р.) становить абсолютну більшість всіх документів, які можемо віднести до історії руху Опору. На основі цих звітів керівництво обласного комітету складало загальний звіт до ЦК КП(б)У про підпільно-партизанську боротьбу в області. Також обласні відділення Партизанського архіву ІП при ЦК КПУ комплектували загальними звітами обкомів до ЦК КП(б)У, які створювалися завжди у двох примірниках. Ще в одну групу виділяємо документи партизан, які не була спрямована до УШПР. Це чернетки звітів, протоколи засідань рад загону, щоденники, пісні, інші матеріали особового походження, які залишалися на місцях та поступали на зберігання до місцевих підрозділів Партизанського архіву Української філії ІМЕЛ. Таким чином, документи одного й того ж загону могли зберігатися як у Партархіві (сьогодні – ЦДАГО України), так і в його обласному підрозділі. У першому випадку це ті матеріали, які надійшла до УШПР чи ЦК КП(б)У під час діяльності загону. У другому – документи, які були знайдені на

місцях дислокування загону і не відправлені до центральних органів керівництвом рухом Опору.

Серед писемних джерел підпільно-партизанської руху найбільш масовими є діловодні документи великих партизанських з'єднань, діяльність яких охоплювала, як правило, всю Україну, у тому числі і територію ЗВУ. В архівосховищах ЦДАГО України знаходяться документи партизанських з'єднань трьох областей колишнього ЗВУ: Чернігівської, Сумської та Донецької. Діловодство партизанських з'єднань Чернігівської області представлені документами Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання (фонд № 64, один опис, 108 справ). Крім того, документація з'єднання міститься в інших фондах: фонді № 1, описі № 16, справа № 26; опису № 22 – справах №№ 52, 53 та 643), Чернігівського партизанського з'єднання «За Батьківщину» (фонд № 92, один опис, 22 справи та у фонді № 1, описі № 70, справа № 895), Чернігівського партизанського з'єднання ім. М. Коцюбинського (фонд № 93, 1 опис, 9 справ та у фонді № 7, опису № 10, справі № 12), Чернігівського партизанського з'єднання ім. М. М. Попудренка (фонд № 94, 1 опис, 20 справ), Партизанського з'єднання ім. Хрущова (фонд № 78, 1 опис, 19 справ, та у фонді № 62, описі № 1, справа № 1678) та Чернігівського партизанського з'єднання ім. Боженка (фонд № 86, 1 опис, 25 справ та у фонді № 166, описі № 3, справа № 237). Документи партизанських з'єднань Сумської області презентовані матеріалами 1-ої Української партизанської дивізії ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання) (фонд № 63, а також у фонді № 1, опис № 16, справи №№ 26 – 27; опис № 22, справи №№ 50, 58 – 60, 533 та 535; у фонді № 7 описі № 10, справах №№ 49 та 144, у фонді № 62, описі № 1, справах №№ 25, 233 та 280) та з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів (фонд № 66 та у фонді № 1, описі № 16, справа № 27). Документи партизанських загонів Донецької області презентовані партизанським з'єднанням ім. І. Ф. Боровика (фонд № 72, а також фонд № 62, опис № 1, справа № 461). По Харківській та Луганській областях документальних свідчень про діяльність партизанських з'єднань у ЦДАГО України не виявлено.

Зміст документів партизанських з'єднань досить типовий. За формою вони поділяються на рапорти про бойову, диверсійну, розвідувальну й агітаційну діяльність. До них часто додається схематичне зображення сутичок з ворогом. У рапортах про агітаційну діяльність також міститься характеристика окупаційного режиму та настроїв мирного населення, морального стану самих партизан [1, арк. 15]. Крім того, у справах партизанських з'єднань зберігаються накази та радіограми, які надходили від УШПР та інших керівних структур [2, арк. 10], списки особового складу. Іноді складалися окремі списки жінок-партизанок [3], списки нагороджених, убитих, дезертирів, поранених, особові справи [4]. У фондах партизанських з'єднань зберігається також листування з іншими з'єднаннями та окремими загонами, розпорядження УШПР, протоколи зборів (як безпосередньо партизан, так і комсомольських організацій, які існували у з'єднаннях або

дивізіях) [5], їх рішення, бойові листи, спогади командирів, окремих бійців. У документах наводяться статистичні дані про кількість знищеного майна окупантів, втрати Вермахту у техніці та живій силі [1, арк. 67 – 91]. Ці дані наведені, як правило, у вигляді статистичних таблиць. Крім того, у фондах партизанських з'єднань міститься хроніка подій, історія окремих партизанських загонів, які входили до з'єднання, характеристика диверсійних рейдів тощо. Також у наказово-звітній документації презентовані дані щодо організації постачання загонів зброєю, одягом, продуктами харчування. Серед архівних документів партизанських з'єднань (у ЦДАГО України) зберігаються й щоденники та інші особові матеріали окремих визначних діячів руху Опору. Наприклад, серед документів Сумського партизанського з'єднання міститься щоденник його комісара С. В. Руднева [6]. У ньому докладно розкрита історія з'єднання, біографія автора. У справах фонду Сумського партизанського з'єднання (№ 63) зберігається записна книжка командуючого цього підрозділу С. А. Ковпака [7].

Джерельна інформація архівних документів партизанських з'єднань висвітлює їх матеріальне забезпечення. Зокрема, вказується кількість зброї, одягу, харчів, відпущених на утримання партизан. Їх агітаційну діяльність характеризують відозви та листівки до мирного населення. Щоправда у фондах з'єднань їх небагато, оскільки у більшості вони зберігаються у фонді листівок ЦДАГО України (№ 56) [8]. До писемних матеріалів, що залишилися після діяльності партизанських з'єднань, слід додати ще й бойові листки та стінні газети, які видавалися окремими загонами та групами [9].

Іноді у фондах з'єднань знаходяться документальні дані про боротьбу радянських партизан з націоналістичним підпіллям УПА. Наприклад, серед документів 1-ої Української партизанської дивізії ім. С. Ковпака (фонд № 63) у справі № 53 зберігаються звіти керівництва окремих загонів з'єднання про зіткнення з УПА, рапорти про проведені проти неї бойові дії [10]. Ці документи є цікавими тим, що вони є одним з небагатьох джерел інформації з історії УПА на території областей ЗВУ. Крім того, треба згадати й протоколи допитів полонених (бійців УПА та поліцаїв), в яких охарактеризована особливість їх діяльності на території областей ЗВУ (в основному на території Сумської області) [11].

Ще однією групою історичних джерел, які містяться у фондах партизанських з'єднань є фотодокументи, що відображають їх бойову діяльність та побут [12].

Документи фондів партизанських з'єднань є цінним джерелом первинної інформації про історію партизанського руху на території ЗВУ. У цілому вони висвітлюють усі сторони діяльності з'єднання від характеристики окремих бойових дій та диверсій до організації постачання, зв'язків із центром та побутового життя. Наявність у значній кількості документів особового походження (найбільш розповсюдженою формою яких є щоденники) гуманізують історію партизанського руху, показують людський вимір війни. Крім того, надзвичайно цінними в інформативному плані є характеристики окупаційного режиму, які містяться як правило у звітах про

агітаційну роботу з населенням. Документи окупаційних та допоміжних адміністрацій недостатньо висвітлювали її організацію та структуру, кадровий склад. У звітній документації керівників з'єднань ці сторони окупаційного режиму висвітлені дуже детально, часто вони є чи не єдиним джерелом інформації (наприклад по Сумам) про принципи організації окупаційної адміністрації. Проте до цієї інформації необхідно підходити досить критично, зважаючи на те, що достовірність джерел, які використовували розвідники, часто можна поставити під сумнів.

Головним недоліком усієї архівної інформації радянського руху Опору (у тому числі і партизанських з'єднань) є її заідеологізованість. Більшість документів, які так чи інакше висвітлювали хиби в організації підпільно-партизанської боротьби, не потрапляли на зберігання до партійних архівів. У фондах партизанських з'єднань містяться документи, які досить детально характеризують їх історію, диверсійні акції проти окупантів, дані про особовий склад, постачання, відомості про втрати Вермахту, приклади індивідуального героїзму та багато інших подробиць. У той же час майже зовсім не міститься згадок про організаційні труднощі, особливо на перших етапах діяльності, про перебої з постачанням харчів та зброї, поганий зв'язок із центром, помилки з конспірацією, які призводили до знищення багатьох загонів та партійних груп, особливо взимку 1941/1942 рр. Також досить погано документованими є відносини партизан з населенням, зокрема рівень підтримки партизанського руху зі сторони мирних мешканців.

Документи підпільно-партизанського руху висвітлюють лише офіційний бік історії боротьби у тилу Вермахту. Більш об'єктивні дані знаходяться в архівах українських спецслужб (ГДА СБУ – колишньому архіву КДБ), які займалися розслідуванням випадків зрад партизан, дивертирства, настроїв населення тощо. Документація ГДА СБУ на сьогодні ще не в повній мірі розсекречена. Між тим лише за умов комплексного вивчення документів ЦДАГО України та ГДА СБУ можна отримати цілісне уявлення про розмах підпільно-партизанської боротьби.

Ще одним фондом, в якому знаходиться на зберіганні первинні документи партизанських загонів, є фонд № 130. У ньому містяться документи 265 загонів, об'єднані у 705 справ одного опису [13]. З діловодства дрібних партизанських загонів залишилося по кілька документів, об'єднаних, зазвичай, в одну-дві справи. Найбільш характерні діловодні документи, які зустрічаються у них – звіти командирів загону про бойову діяльність та партійно-політичну роботу (під останньою мається на увазі агітація серед населення, роздача листівок тощо), списки особового складу загону з вказівкою вбитих, характеристики на окремих партизан. Документи загонів також хронологічно належить до різних періодів. У звітах певного загону, як правило, підводяться підсумки його діяльності, описується історія створення та боротьби. Особлива увага зосереджується на характеристиці окремих диверсій: підривів залізниць, убивств німецьких солдатів та офіцерів, поліцаїв, старост, кількість захопленого в окупантів майна [14, арк. 23 – 27]. У документах фонду міститься джерельна ретроспективна інформація з історії окупації окремих населених пунктів (принаймні, тих

подій, свідками яких довелося бути партизанам). На її основі можна вивчати особливості окупаційного режиму, зокрема його заходи у боротьбі з партизанським рухом. Іноді у документах загонів містяться відомості про їх сутички з військовими частинами, які співробітничали з німцями. Наприклад, у звіті командира загону ім. Леніна на Сумщині згадуються відозви партизан до бійців Російської визвольної армії (РВА), частини якої дислокувалися біля с. Стара Гута [14, арк. 47 – 48].

Таким чином, головною ознакою документів партизанських загонів та з'єднань є те, що вони характеризують бойову діяльність партизан у значній мірі заідеологізовано і неповно. Інформації про безпосереднє керівництво рухом Опору зі сторони УШПР та ЦК КП(б)У серед документів партизанських з'єднань також недостатньо. Схожі дані містяться в основному у розпорядженнях УШПР. Більш докладні відомості про керівництво рухом Опору на окупованій території України та в областях ЗВУ знаходяться у документах центральних керівних структур підпільно-партизанського руху – у фондах УШПР, ЦК КП(б)У.

Головним джерелом вивчення організації підпільно-партизанського руху на території України є фонд № 62 (УШПР) ЦДАГО України. Фонд великий за кількістю документів, які об'єднані у 4 720 справ (дев'ять описів). У справах фонду міститься не лише документи безпосередньо УШПР, а й інших управлінських структур підпільно-партизанського руху. Зокрема, 4-го управління НКВС, яке займалося керівництвом підпільно-партизанської боротьби до створення УШПР та 8-ого політуправління Південного фронту. Документи УШПР, як уже зазначалося, розподілені поміж дев'ятьма описами. Головним із них є опис № 1, що складається з 2 390 справ. У ньому зберігаються документи командування УШПР та його окремих відділів (оперативного, розвідувального, зв'язку, кадрів та інших).

У другому описі фонду № 62 (929 справ) знаходяться документи представництва УШПР при Першому, Другому, Третньому та Четвертому Українських фронтах. Ці представництва при штабах фронтів контролювало діяльність підпілля до передислокування УШПР з території РСФСР до звільнених територій УРСР.

Третій опис містить документи школи підготовки партизанських кадрів при УШПР, а четвертий – облікові справи партизанських з'єднань і груп України. У справах четвертого опису містяться дані про бойову діяльність та дислокацію загонів.

Особовий склад УШПР репрезентують документи 387 справ п'ятого опису. Картографічний матеріал УШПР зосереджений у справах шостого опису. Тут містяться, зокрема, оперативні та розвідувальні карти УШПР, представництв його штабів при військових радах фронтів. У справах сьомого опису зберігаються документи створеної ЦК КП(б)У спеціальної групи, яка проводила ліквідацію УШПР. Нарешті, в останніх двох описах (восьмому та дев'ятому) зберігаються документи четвертого управління НКВС (73 справи) та восьмого політуправління Південного фронту (13 справ).

Більшість документів, які висвітлюють особливості організації підпільно-партизанського руху на території ЗВУ, знаходяться у справах першого опису фонду № 62. Найбільш цікавими документами першого опису є розвіддонесення про особливості окупаційного режиму. За характером джерельної інформації, ці розвіддані можна поділити на:

1) донесення про німецькі злочини та матеріальні втрати в окремих областях ЗВУ (наприклад Чернігівщині) [15];

2) розвіддані про становище населення та господарства областей ЗВУ. У них міститься загальна характеристика окупаційного режиму на захоплених територіях, організація влади. Ці документи містять часто більше джерельної інформації про організацію влади на окупованих територіях, ніж документи німецьких окупаційних структур. Зокрема, списки управ, їх структуру, у деяких випадках і персональний склад чиновників. Також подається характеристика економічних перетворень окупаційної адміністрації, особливо у сільському господарстві, промисловості (кількість працюючих на підприємствах людей та умови їх праці), ідеологічні заходи нової влади, зокрема організація шкільництва, шкільні програми, спроби відновити середню (гімназійну) та вищу (інститутську) освіту. У справах опису особлива увага звертається на підтримку окупантів зі сторони церкви та окремих священиків [16, арк. 25]. Ці дані складають цінне джерело для вивчення окупаційного режиму, значно доповнюючи відповідну документацію окупаційних органів влади.

3) донесення та повідомлення про співробітництво населення з окупантами, про військові загони, які брали участь у війні проти регулярних частин РСЧА на боці Вермахту: РВА, УПА [17], поліції. У документах першого опису містяться дані про зради самих партизан (їх дезертирство або перехід на бік ворога). Такі дані наводяться щодо загону О. М. Сабурова та по Сумському партизанському з'єднанню [17, арк. 45 – 48].

Проте більшість документів першого опису висвітлюють загальну організацію підпільно-партизанського руху в Україні. Зокрема у підсумкових звітах УШПР охарактеризовані етапи організації руху Опору [18], особливості оперативного керівництва партизанськими загонами, приклади їх розвідувальної та диверсійної діяльності, організація зв'язку, розвідки та контррозвідки, структура партизанських загонів і з'єднань, робота з місцевим населенням, перелічуються друковані видання підпільників тощо.

Значно доповнюють та конкретизують інформацію про організацію руху Опору у ЗВУ документи четвертого опису, зокрема облікові справи партизанських загонів України. Хронологічно вони охоплюють період від взяття загону на облік УШПР у 1941 р. до його розформування у 1943 – 1944 рр. У документах подаються короткі відомості про всі загони, які діяли на території України (в тому числі й на території ЗВУ): час створення, списки особового складу, дані про озброєння, короткі дані про бойову діяльність та найбільш вдалі диверсії, місця дислокації тощо. Місця дислокації партизанських загонів наводяться на 154 картах дислокацій (справи шостого опису). Ці карти дислокацій, як правило, складалися по два рази на місяць. Крім того, у

справах шостого опису зберігаються карти бойових дій загонів з підрозділами Вермахту.

Джерельну інформацію про початковий етап формування підпільно-партизанського руху (до створення УШПР) містять документи восьмого опису. В описі знаходяться документи IV відділу НКВС, який керував радянським рухом Опору до травня 1942 р. У восьмому описі містяться документи, які розкривають особливості формування винищувальних батальйонів, списки їх командирів станом на червень – серпень 1941 р. [19]. По території ЗВУ схожі дані наводяться по різних районах Харківської та Сталінської областей, а також схеми бойових дій окремих загонів взимку 1941/1942 рр. та навесні 1942 р. з підрозділами Вермахту [20].

Схожа за змістом інформація наводиться й у документах 8-го політуправління Південного фронту (оп. № 9). У справах опису знаходяться документи, джерельна інформація яких висвітлює організацію руху Опору в УРСР, які доводять наявність контактів керівництва партизанських загонів з 4-м управлінням НКВС УРСР з приводу узгодження планів по їх організації та діяльності. Після утворення УШПР всі документи 4-го управління НКВС та 8-го політуправління Південного фронту була передана до штабу, а потім зформовані у фонд № 62.

Таким чином, справи фонду УШПР розкривають не лише особливості організації підпільно-партизанського руху, а й загальну історію окупованих територій.

Крім того, документи УШПР містять інформацію про місця дислокації німецьких, угорських та румунських окупаційних частин у ЗВУ. Звичайно, що розвіддонесення партизан не завжди точно характеризують особливості дислокації окупаційних частин, відомості часто наведені лише приблизно. Проте ці дані важливі для вивчення питання розташування військових на окупованій території північно-східної України.

Крім фонду УШПР, в якому знаходяться документи управлінських структур рухом Опору, особливо потрібно відмітити джерельне значення архівних документів підпільного ЦК КП(б)У, який здійснював керівництво підпільно-партизанською боротьбою в Україні. УШПР виступав у ролі оперативного органу підпільного ЦК КП(б)У. Документи підпільного ЦК КП(б)У зберігаються у справах опису № 19, у фонді № 1 (ЦК КП(б)У). Усі вони датуються 1942 – 1943 рр. і становлять протоколи засідань нелегального ЦК КП(б)У та виступи на них керівників окремих з'єднань. У протоколах занотоване обговорення кандидатур на нагородження, кадрові питання, загальні організаційні питання керівництва рухом Опору в окремих областях (обговорення можливостей виїзду представників ЦК КП(б)У на місця, контакти з обласними відділами УШПР у Чернігівській та Сумській областях тощо).

Усього в опису № 19 знаходяться протоколи десяти засідань, які містять інформацію про організацію підпільної боротьби, вирішення кадрових питань та налагодження зв'язку між ЦК КП(б)У й окремими підпільними організаціями. Таким чином, справи опису висвітлюють

загальну картину організації керівництва рухом Опору в УРСР. Крім того, ці документи важливі для вивчення історії саме підпільного (а не партизанського) руху. Звісно, що через невелику кількість документів підпільного ЦК КП(б)У рівень висвітлення його діяльності досить невисокий. Так, недостатньо джерельної інформації про кадровий склад підпільників, їх конспірації, явки, організації зв'язку підпільного ЦК КП(б)У з підпільними групами на місцях.

Для вивчення історії підпільно-партизанського руху на території ЗВУ доцільно залучати інформацію документів організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У, які розміщені у справах опису № 22 фонду № 1 ЦДАГО України. У фонді зберігаються ті документи, які надійшли до ЦК КП(б)У від окремих загонів чи УШПР безпосередньо під час війни або вже після розформування загону. У справах опису документи розподілені за окупованими областями України. Дані про діяльність підпілля та партизан у Луганській (Ворошиловградській) області містяться у фонді № 1 у справах №№ 182 – 192 (опис № 22), Донецькій (Сталінській) області – справах №№ 511 – 537, Сумській – справах №№ 542 – 570, Харківській – справах №№ 576 – 604, Чернігівській – справах №№ 626 – 657. Найбільш повна інформація про організацію підпільно-партизанського руху на місцях міститься у звітах обкомів. У них висвітлена історія руху Опору в окремих областях протягом усього окупаційного періоду. Досить повно особливості окупаційного режиму та підпільну боротьбу проти нього відображають підсумкові звіти перших секретарів обкомів, складені після визволення РА відповідних областей. Ці звіти (їх другі примірники знаходяться в держ. архівах областей) написані в публіцистичному стилі та оформлені у вигляді книг. Як правило, у них міститься характеристика економіки області перед початком війни, розвиток індустрії, містобудування, сільського господарства. Крім того, описується початок війни, мобілізація населення й мілітаризація промисловості [21, арк. 1 – 10].

Особлива увага у цих підсумкових звітах звертається на створення партизанських загонів. Так, коротко описуються труднощі боротьби на початку окупації (брак харчів та зброї, поганий зв'язок з УШПР та підпільним ЦК КП(б)У тощо) [22, арк. 8]. Крім того, висвітлена діяльність окремих загонів (час створення, командний склад). Діяльність підпільної комсомольської організації «Молода гвардія» міститься у звіті секретаря Ворошиловградського обкому КП(б)У [23, арк. 26 – 31]. Велика увага у звітах приділена характеристиці особливостей окупаційного режиму – організації німецької окупаційної влади, місцевого «самоврядування» (наводяться окремі дані про склад чиновників), репресіям [23, арк. 32]. Для вивчення підпільної боротьби у тилу Вермахту особливого значення мають відомості про найбільш вдалі вилазки партизан, окремі випадки героїзму, кількість убитих німецьких солдат та знищеного майна, особливості організації мережі підпільних організацій, списки учасників підпільного руху. Окремо у звітах вказуються секретарі обкомів та райкомів [23, арк. 8].

Також у цих підсумкових звітах наводяться дані про контакти партизан з місцевим населенням та факти непокори мирних мешканців німцям.

Проте необхідно мати на увазі, що ці звіти готувалися в обкомах для загального користування та використання для пропагандистської роботи. Тому їм властива заідеологізованість та певна необ'єктивність.

Крім цих звітів у справах опису № 22 містяться документи перевірки діяльності окремих партизанських загонів в областях. Оргінструкторський відділ ЦК КП(б)У у процесі такої перевірки вивчав звіти, які надходили від цих загонів до УШПР за час їх діяльності, а також характеристики на окремі загони уповноважених УШПР. Характеристики діяльності окремих загонів до обкомів партії надходили від міськкомів та райкомів партії, на території яких діяв партизанський загін. У них, як правило, вказувалася кількість учасників групи, дані щодо її керівників, коротка історія, наводилися найбільш вдалі диверсійні акції, кількість загиблих та дезертирів тощо. Багато уваги приділено історії створення загонів [24]. Також у звітній документації, яка надходила до ЦК КП(б)У від обкомів, містяться звіти окремих підпільних райкомів та міськкомів, характеристика їх діяльності. Списки підпільників складені у вигляді картотеки, в якій за алфавітним порядком наводяться прізвища учасників підпілля, особливо відзначаються кандидати на нагородження урядовими нагородами та медалями (див., наприклад, оп. № 22, спр. № 598– картотеки на учасників Харківського підпілля).

Дані щодо діяльності підпілля містяться у довідках оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У на секретарів підпільних партійних організацій. Ці довідки складалися на всіх підпільних керівників, особливо на перших секретарів місцевих підпільних комітетів партії. Такі довідки наводяться на перших секретарів підпільних обкомів Харківської області (І. І. Бакуліна), Сумської області (П. Ф. Куманька), Чернігівської області (М. М. Попудренко), Сталінської області (М. М. Козенко), Ворошиловградської області (С. Є. Стеценко) [25].

У справах опису № 22 фонду № 1 зберігаються, крім того, документи, які надходила від окремих загонів та груп безпосередньо у період їх діяльності. Особливо важливі дані містяться у збірках звітів секретарів підпільних обкомів, які спрямовувалися до підпільного ЦК КП(б)У протягом усього періоду їх діяльності [26]. У цих звітах наведена джерельна інформація про діяльність підпільників, їх списки, короткі біографічні відомості. Документи ілюструють особливості організації та труднощі підпільної боротьби. Крім того, у цих звітах міститься й характеристика окупаційного режиму.

Крім збірників у справах опису № 22 презентовані і поодинокі дані про підпільну боротьбу окремих груп та загонів, які надходи протягом війни до підпільного ЦК КП(б)У та до НКО СРСР у вигляді радіограм.

Таким чином, документи опису № 22 чітко поділяються на дві великі групи. До першої належать підсумкові зведення про рух Опору в різних областях ЗВУ й інших областях окупованої УРСР, складені вже після

звільнення цих областей. До другої групи ми відносимо документи, які надходила від підпільників до УШПР безпосередньо під час окупації, частіше за все у формі радіограм (у такому випадку їх стенографували).

У фонді № 1 писемні джерела з історії окупації зберігаються ще в кількох описах (оп. №№ 23, 30, 46, 70) серед документів різних відділів ЦК КП(б)У. У цілому вони висвітлюють внутрішню політику окупантів і складаються з трофейних писемних матеріалів, актів різних комісій щодо встановлення скоєних німцями злочинів. Більшість документів (насамперед трофейних) надходила від партизан. Вони зберігаються в описі № 70 (Документи відділу пропаганди та агітації ЦК КП(б)У). Ці матеріали мають доволі віддалене відношення до радянського руху Опору окупантам. У них містяться лише поодинокі дані щодо діяльності партизан: копії (часто у вигляді витягів) повідомлень відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У про бойову діяльність у різних областях УРСР, в яких коротко наводяться певні факти з історії руху Опору [27].

Джерельна інформація з історії підпільно-партизанського руху містяться серед архівних документів фонду ЦДАГО України № 166 («Комісія з історії Великої Вітчизняної війни»). Зокрема стенограми бесід з учасниками підпільно-партизанської боротьби є джерельними свідченнями злочинів окупантів [28]. Крім того, серед справ фонду представлені розвіддані та кілька копій звітів керівників партизанських загонів. Останні дублюються відповідною документацією фондів партизанських загонів та ЦК КП(б)У.

Поодинокі документи з історії радянського руху Опору в областях ЗВУ зберігаються і в інших фондах. Одним із них є колекційний фонд № 57 («Колекція документів з історії КПУ»). У четвертому опису фонду містяться справи датовані 1941 – 1945 рр. Документи цих справ були відібрані з відповідних фондів обласних відділів партійного архіву, а тому самостійного джерельного значення вони не мають.

Агітаційну роботу українських партизан та підпільників (у тому числі й в областях ЗВУ) розкривають документи фонду № 56 («Колекція листівок періоду Великої Вітчизняної війни», один опис, 1462 справи) ЦДАГО України. У фонді містяться листівки-звернення до населення, надруковані й написані підпільниками та партизанами різних областей УРСР.

Документи про діяльність комсомольського підпілля на території ЗВУ містяться (якщо не враховувати кілька справ фонду № 1 опису № 22) у фонді № 7 ЦК ЛКСМУ у справах другого, третього та десятого описів. Більшість документів з історії комсомольського підпілля знаходяться у справах опису № 10.

Документи фонду ЛКСМУ у цілому схожі за змістом на документи ЦК КП(б)У, оскільки організація комсомольського підпілля нагадувало партійне. Серед документів опису № 10 зустрічаються такі, які надійшла до ЦК ЛКСМУ від учасників підпілля безпосередньо під час їх діяльності. До цих документів, зокрема, належать стенограми засідань бюро підпільних обкомів ЛКСМУ [29] з обговорення поточних справ – кадрових (призначення або зняття секретарів райкомів чи міськкомів) та господарчих питань. У різних

повідомленнях секретарів обкомів ЛКСМУ знаходяться дані про розгортання підпільної комсомольської боротьби, кількість та місця дислокування комсомольських загонів [30]. У більшості ж випадків справи містять як ті документи, які надійшли від загонів безпосередньо під час їх діяльності, так і ті, які були складені пізніше. Узагальнені дані про діяльність комсомольського підпілля знаходяться в підсумкових звітах, які складали перші секретарі обкомів для ЦК ЛКСМУ. У них висвітлена організація комсомольського підпілля в окремих областях, подані відомості щодо особового складу підпільників, організації їх постачання тощо.

У справах опису № 10 міститься ряд документів про легендарну комсомольську підпільну організацію «Молода гвардія», яка діяла у м. Краснодарі Ворошиловградської області. Через те, що документів після діяльності організації не залишилося, в справах опису знаходиться лише складена пізніше характеристика на молодогвардійців та списки учасників організації [31].

У цілому, як уже наголошувалося, документи комсомольського підпілля схожі за формою на документи підпілля партійного, з тією лише різницею, що по комсомольському підпіл्लю збереглася в основному підсумкова звітна документація. Документів створених безпосередньо під час діяльності підпілля значно менше.

Таким чином, архівні документи ЦДАГО України містить значний масив інформації про підпільно-партизанську боротьбу як у ЗВУ, так і в усій Україні. Вона зберігається у документах окремих фондів партизанських загонів та з'єднань, фонду № 62 УШПР, ЦК КП(б)У, ЦК ЛКСМУ та деяких інших. Ця документація поділяється на ту, яка надходила до УШПР безпосередньо під час війни у формі радіограм або письмових повідомлень, та на звітну, що надходила від обкомів партії та від керівників партизанських загонів і підпільних організацій вже після закінчення війни. У цілому архівні документи ЦДАГО України містять достатню інформацію про особливості організації радянського руху Опору в областях ЗВУ.

В іншому центральному державному архіві України – ЦДАВО України – документів з історії підпільно-партизанської боротьби майже не виявлено. Усі вони концентруються виключно в архівних колекціях. Як правило, ці документи надійшли з ЦДАГО України та колишніх обласних відділів партійного архіву. Першими слід назвати матеріали колекційного фонду № 4217 («Колекція фотодокументів та негативів про партизанський рух на Україні в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. – "Партизани України"»). У ньому зберігається 560 справ (з фотодокументами), об'єднаних в одному описі. Значну частину документів складають фотокопії наказів і розпоряджень керівних структур підпільно-партизанського руху з організаційних питань. У справах фонду № 4217 зберігаються фотографії наказів УШПР, НКО до керівників окремих з'єднань, секретарів підпільних обкомів, фотокопії письмових наказів Й. В. Сталіна про організацію руху Опору в завойованих областях СРСР, фотокопії наказів керівників окремих партизанських з'єднань та підпільних груп про боротьбу з окупантами,

відозви до населення тощо. Ця документація часто дублює оригінали документів ЦДАГО України. До другої групи документів фонду можемо віднести фотографії окремих діячів руху, епізоди із життя партизан: фотографії учасників Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання, момент передачі керівникам загонів наказів із УШПР, політбесіди комісарів загону з партизанами, фотографії побутових сцен тощо.

Окремі документи руху Опору зберігаються також у колекційному фонді № 4620 («Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.», 586 справ, три описи). У цьому архівному збірнику зустрічаємо документи Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, збірки спогадів офіцерів РА, дані про економіку УРСР напередодні та під час війни тощо. З історії руху Опору документи сконцентровані здебільшого у третьому опису, де знаходяться списки винищувальних батальйонів, які діяли на території України, у тому числі й областях ЗВУ [32]. Крім того, у фонді містяться кілька справ, в яких об'єднані тематично різні документи підпільно-партизанського руху [33]. Документи про діяльність партизанських загонів та підпільників зберігаються у справах №№ 97 – 229. У них містяться свідоцтва учасників руху про опір місцевого населення окупантам, звіти про діяльність партизанських загонів, протоколи засідань підпільних організацій, характеристики окремих партизан, спогади про підпільну боротьбу. Більшість справ цієї збірки складають все ж не документи загонів, а чисельні листи партизан, щоденники, спогади, стенограми бесід з учасниками руху, монографії та колективні дослідження, дисертації та документи особового походження. Ця ретроспективна інформація доповнює картину організації боротьби у тилу ворога. Проте вона не є достатньо об'єктивною. Багато спогадів писалися на замовлення ВКП(б) та пройшли ретельну цензуру.

Діловодна документація радянського підпільно-партизанського руху (особливо центральних органів керівництва рухом – ЦК КП(б)У та УШПР) машинописна і надрукована, як правило, на якісному канцелярському папері. Підсумкові звіти обкомів зшивалися у книгу з твердою палітуркою. Вони ілюстровані, до них вклеювалися фотографії. Звіти окремих загонів оформлялися більш скромно – на м'якому папері та без ілюстрацій. Звіти про окремі бої та диверсії інколи писалися від руки, оскільки друкарські машинки були не у всіх загонах. Фізичний стан більшості документів задовільний. У незадовільному стані збереглися лише рукописні документи, текст яких через згаснення чорнила вельми важко читати.

Ще один центральний державний архів України ЦДКФФА України також містить матеріали з історії радянського руху Опору. В основному це фото та фотоматеріали. Особливим різноманіттям відзначаються перші. Найбільша кількість фотографій збереглась по Чернігівській області, де підпільно-партизанський рух здобув особливого розмаху. Так, фотоматеріали ЦДКФФА України ілюструють будні партизан Чернігівського з'єднання під командуванням М. М. Попудренка та Чернігівського партизанського з'єднання ім. М. С. Хрущова та багатьох невеликих партизанських загонів. Багато зберігається фотоматеріалів про партизанський рух на Сумщині,

більшість з них наочно ілюструють епізоди з життя Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака та 1-ої української партизанської дивізії ім. С. Ковпака (під командуванням П. П. Вершигори). Значно менше фотоматеріалів зберігається по Харківській, Луганській та Донецькій областях, в яких партизанський рух не відзначався такими масштабами, як на Сумщині та Чернігівщині. На фотографіях зображені епізоди з окремих сутичок партизан з німецькими військовими, фото найбільш відомих учасників руху Опору (найбільше – С. А. Ковпака) та фото буденного життя. Ці фотоматеріали значно доповнюють писемні матеріали, наочно ілюструючи особливості підпільно-партизанської боротьби у ЗВУ.

Ще одною групою матеріалів ЦДКФФА України є фономатеріали, зокрема спогади бійців окремих загонів про партизанські будні та про своїх командирів (наприклад спогади про С. А. Ковпака колишнього партизана П. М. Воронька). Окрему групу фономатеріалів складають виступи відомих учасників руху Опору перед своїми бійцями та на засіданнях нелегального ЦК КП(б)У (у ЦДКФФА України, наприклад, зберігаються стенограми кількох виступів О. Ф. Федорова, зокрема і на засіданнях політбюро підпільного ЦК КП(б)У).

Інтенсивність користування документами центральних архівів України з історії підпільно-партизанського руху у ЗВУ є високою. Більшість документів ЦДАГО України (особливо фондів ЦК КПУ, УШПР, Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, партизанських з'єднань) аналізувалися ще у радянські часи у чисельних роботах присвячених руху Опору. Дещо менше актуалізована джерельна інформація документи окремих партизанських загонів, які зберігаються у фонді № 130 ЦДАГО України. Але джерельна інформація переважної їх більшості вже давно залучена до наукового обігу. Писемні матеріали цієї групи належать до одних з найбільш вивчених з усього комплексу джерел з історії окупації ЗВУ.

Отже, серед комплексів документів трьох центральних архівів України (ЦДАВО України, ЦДАГО України та ЦДКФФА України) особливо місце під час вивчення історії радянського руху Опору займає ЦДАГО України. Саме тут сконцентровані документи органів керівництва рухом Опору та окремих загонів і з'єднань. Вони важливі з точки зору розуміння загальних принципів та механізмів керівництва підпільно-партизанським рухом. Головними фондами під час вивчення цього аспекту є фонди УШПР, ЦК КП(б)У та підпільного ЦК КП(б)У (у ЦДАГО України). У документах цих структур (зокрема, у підсумкових звітах обкомів) знаходяться загальні дані щодо організації підпільно-партизанської боротьби у ЗВУ. Більш детальна інформація міститься у фондах ЦДАГО України в яких зберігаються документи окремих партизанських з'єднань та загонів. Вони носять в основному звітньо-наказовий характер та розкривають різні сторони історії партизанського руху, від опису окремих сутичок з ворогом до побутового життя. Документи центральних архівів містять досить поверхову інформацію про діяльність окремих партизанських загонів на місцях. Тому

для отримання повної картини підпільно-партизанської боротьби в окремих областях треба залучати інформацію документів держ. архівів областей.

Крім того, документи центральних архівів України досить односторонньо висвітлюють картину боротьби партизан у тилу ворога. Зокрема, дуже мало даних про побут партизан, стосунки з місцевим населенням, факти зрад та мародерств. Документи, які свідчать про ці сторони історії руху Опору, як правило, направлялися на зберігання в архів НКВС УРСР.

Великий масив документів з історії радянського руху Опору зберігається в держ. архівах областей. Їх можна поділити на дві групи. До першої ми відносимо підсумкову звітну документацію окремих загонів, підпільних груп та місцевих комітетів КП(б)У. До другої групи належать документи партизан та підпільників, які залишилися на місцях їх діяльності та не були відправлені до центру. Значну частину другої групи складають документи особового походження, хоча чисельно документи першої групи переважають. У деяких держ. архівах областей (зокрема, Держ. архіві Харківської обл.) документи другої групи взагалі практично не представлені. Найбільш важливою в інформативному плані є звітна документація, особливо підсумкові звіти обкомів про організацію підпільно-партизанської боротьби в областях. Вони зберігаються в усіх обласних архівах: у Держ. архіві Харківської обл. (ф. № П-2 (Харківський обком КПУ), оп. № 31, спр. №№ 1 – 2 [34], у Держ. архіві Чернігівської обл. (ф. № П-470 (Чернігівський обком КПУ), оп. № 16, спр. №№ 19 – 20 [35], у Держ. архіві Сумської обл. (ф. № П-4 (Сумський обком КПУ), оп. № 3-П, спр. № 228 [36], у Держ. архіві Донецької обл. (ф. № П-5000 (Партизанское и подпольно-патриотическое движение в годы Великой Отечественной войны), оп. № 1, спр. № 1 [37], у Держ. архіві Луганської обл. (ф. № П-1790 (Партійне підпілля та партизанський рух на території Ворошиловоградській області в роки Великої Вітчизняної війни), оп. № 4, спр. №№ 4 – 5 [38]. У Держ. архіві Луганської обл. та Держ. архіві Донецької обл. звітна документація виділена в окремі фонди, у Держ. архіві Харківської обл., Держ. архіві Чернігівської обл. та Держ. архіві Сумської обл. зберігається у фондах обкомів. Ці звіти у Держ. архіві Чернігівської обл. складені за однаковою схемою та мають схожу структуру. Вони вже характеризувалися вище, під час аналізу документів ЦДАГО України. Ще раз зауважимо, що у звітах міститься докладний опис не лише організації боротьби в німецькому тилу, а й у цілому картини життя областей у роки війни, в тому числі в умовах окупації. Проте звітні документи не можуть претендувати на повну репрезентативність та достовірність джерельної інформації про діяльність підпілля, особливо на перших етапах його існування. Зі звітів не зрозуміло, яким чином контактували одна з одною підпільні організації, як здійснювалися їх зв'язки із УШПР у перші тижні окупації (і чи були взагалі якісь контакти), як склалися відносини з населенням окупованих територій. Крім того, окупаційний режим охарактеризований досить поверхово. Увага звертається лише на його окремі аспекти, пов'язані, як правило, зі злочинами проти населення. Більш повні та систематичні дані про особливості окупаційної

політики німців містяться у розвіддонесеннях, які містяться у ЦДАГО України.

Звітну документацію обкомів дещо конкретизують звіти, які були складені в окремих міськкомах та райкомах КП(б)У [39 - 41]. Принцип їх складання, а отже і структура, подібні звітам обкомів. Ще більш детальна інформація знаходиться у звітах окремих партизанських загонів та підпільних груп [42]. Ці матеріали дещо доповнюють результати перевірки діяльності партизан комісіями, які створювалися обкомами, а інколи і УШПР [43; 44]. Крім того у фондах держ. архівів областей містяться дозатверджені після війни списки учасників підпільно-партизанського руху. 19 грудня 1961 р. вийшла Постанова Президії КПУ «Про недоліки, допущені під час обліку учасників антифашистського підпілля та партизанської боротьби на Україні в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.» [45, арк. 1]. У ній вказувалося, що значна частина учасників руху Опору була не внесена до списків партизан. Багато з них зверталися до відповідних обласних комітетів партії з проханням визнати їх учасниками руху Опору. У відповідь на звернення секретарів обкомів Президія КПУ висунула вимогу до місцевих органів влади провести перевірку документів та поповнити списки партизан. Працівники партійних архівів почали виявлення додаткових учасників руху Опору насамперед вивчаючи документи Комісії з історії Великої Вітчизняної війни та Комісії у справах колишніх партизан. З метою цієї перевірки у кожному райкомі партії створювалася спеціальна комісія, на чолі якої стояв зазвичай перший секретар райкому. Вона займалася складанням цих списків [46, арк.1]. Дозатвердженні списки учасників підпільно-партизанського руху містяться в усіх обласних архівах.

Другою великою групою документів обласних архівів є документи партизан, створені у роки їх бойової діяльності. Ретроспективна джерельна інформація цих документів змістовно часто відрізняється від звітної документації. Документи цієї групи поділяються на декілька підгруп:

1. Робочі документи місцевого значення. До них ми відносимо директиви та протоколи засідань бюро підпільних обкомів та райкомів, на яких обговорювалися поточні моменти, службове листування між загонами. Найбільш цілісно ця підгрупа документів представлена у Держ. архіві Чернігівської обл., де зібрані директиви обкому за весь період його діяльності (з липня 1941 р., коли його було вирішено створити і до 21 вересня 1943 р.). Зокрема, наведена інформація щодо затвердження керівництва обкому (першого секретаря Ф. Орлова – Федора) [47, арк.2], списки його членів, накази підпільним райкомам щодо взяття на облік усіх комуністів, які з'явилися на реєстрацію до комендатури та ЧМУ [47, арк. 7]. Крім того, широко презентовані ці документи у фондах Держ. архіву Сумської обл. разом з документами партизанських загонів та підпільних груп. Деякі документи цієї підгрупи датовані доокупаційним періодом. Зокрема, у Держ. архіві Донецької обл., Держ. архіві Луганської обл. та Держ. архіві Харківської обл. міститься документація обкомів (датована літом-осінню 1941 р.), яка свідчить про початок організації мережі підпільних організацій

та диверсійних груп [48; 49, арк. 2 – 3]. У Держ. архіві Харківської обл. ці документи об'єднані навіть у спеціальний фонд П-193 – Колекція документів про формування партизанських загонів у Харківській області (1 опис, 101 справа). Щоправда з цих документів не зрозуміло, які ж саме загони реально розпочали свою роботу, а які не змогли цього зробити [50]. Тим не менш вони актуальні з точки зору вивчення початкового етапу історії руху Опору. У Держ. архіві Сумської обл. зберігаються ще документи опергрупи УШПР на Сумщині (ф. № П-90). Опергрупи, які були представниками УШПР на місцях, планувалося створити у всіх областях окупованої України. Проте в областях ЗВУ вони були створені лише у Чернігівській та Сумській. У справах фонду П-90 міститься листування опергрупи з УШПР щодо питань бойової діяльності загонів, різних організаційних (призначення керівників та комісарів загонів) та господарських питань. [51; 52] Документи фонду свідчать про організацію керівництва рухом Опору на місцях.

Найбільша кількість документів цієї групи зберігається у Держ. архіві Сумської обл. та Держ. архіві Чернігівської обл., значно менше у Держ. архіві Донецької обл. і майже зовсім вони відсутні у Держ. архіві Луганської обл. та Держ. архіві Харківської обл.

2. Звітно-наказова документація, створена у роки окупації. До цієї групи належать звіти підпільних партійних та комсомольських організацій [53], партизанських загонів, диверсійних груп та окремих розвідників. Вона презентована чернетками та копіями звітів, які реально були відправлені до центру. Цих матеріалів особливо багато у Держ. архіві Сумської обл. [54], у Держ. архіві Чернігівської обл. (у фонді підпільного обкому П-139). Значно менше їх у Держ. архіві Донецької обл. та Держ. архіві Луганської обл. і практично зовсім відсутні у Держ. архіві Харківської обл. Інформативна цінність цих документів не однакова. Деякі з цих звітів зберігаються у ЦДАГО України, у держ. архівах областей знаходяться лише їх копії. Але більшість з цих звітів не дублюються у ЦДАГО України. Вони мали цілком місцеве значення і тому або взагалі не потрапляли на зберігання в центральний архів та поверталися на місце, або просто знищувалися після вивчення. У цьому випадку їх джерельно-інформаційне значення зростає.

3. Агітаційні матеріали, які розповсюджувалися серед населення. Вони представлені в усіх держ. архівах областей. У деяких випадках агітаційні матеріали виділені в окремі фонди (наприклад у Держ. архіві Донецької обл. у фонд р-1895 «Листівки Ямського партизанського загону», або у Держ. архіві Чернігівської обл. вони компактно розміщені у фонді р-1429 Чернігівської обласної комісії з історії Великої Вітчизняної війни [55]. В інших архівах (Держ. архіві Луганської обл., Держ. архіві Харківської обл. та Держ. архіві Сумської обл.) агітматеріали були розміщені серед документів тих партизанських загонів, які їх випустили. Практично відсутні ці документи у Держ. архіву Харківської обл. та Держ. архіву Луганської обл. Між тим у Держ. архіву Чернігівської обл. та Держ. архіву Сумської обл. вони представлені порівняно широко.

4. Матеріали особового походження. Ці документи зберігаються у всіх держ. архівах областей і виділені, як правило, в окремі фонди. В архівах містяться особові матеріали відомих діячів підпільного руху (зокрема, у Держ. архіві Харківської обл. у фонді особового походження П-11278 документи першого секретаря підпільного Харківського обкому І. І. Бакуліна [56], у Держ. архіві Чернігівської обл. у фонді П-139 щоденник першого секретаря підпільного Чернігівського обкому М. М. Попудренка [57] тощо). У Держ. архіві Луганської обл. у фонді П-1790 знаходяться матеріали, які висвітлюють історію підпільної комсомольської організації «Молода Гвардія» [58 - 60]. Щоправда документів молодогвардійців у Держ. архіві Луганської обл. відсутні (як відсутні вони взагалі), всі особові матеріали презентовані спогадами про них зі сторони рідних та друзів. Крім того, серед документів партизанських загонів містяться і особові документи окремих діячів партизанського руху (чисельно їх менше, ніж документів підпільників). Наприклад у Держ. архіві Сумської обл. ці документи виділені в окремий колекційний фонд № р-7617 («Колекція документів та матеріалів учасників Великої Вітчизняної війни»).

У цілому документальні комплекси обласних архівів значно конкретизують та деталізують архівні документи ЦДАГО України з історії руху Опору. Вони висвітлюють місцеву специфіку підпільно-партизанської боротьби. Інформативність архівних документів кожного обласного архіву різна. Найменш репрезентативними є документи, які зберігаються у Держ. архіві Харківської обл. та Держ. архіві Луганської обл. Більшість документів цих архівів становлять підсумкові звіти командирів окремих загонів та підпільних груп, які у цілому мають офіційний характер і не представляють «живої» історії руху Опору. Значно більш різнопланові за джерельною інформацією документи зберігаються в архівних зібраннях Держ. архіву Сумської обл., Держ. архіву Чернігівської обл. та Держ. архіву Донецької обл. У Держ. архіві Сумської обл. широко презентована документація партизанських загонів та підпільних груп (зокрема, підпільного обкому, після діяльності якого в інших архівах документів майже не залишилося), яка не дублюється документами ЦДАГО України. Така ж різнопланова та різновидова документація міститься у документах Держ. архіву Чернігівської обл.

Інформація більшості документів з історії підпільно-партизанського руху, які містяться в держ. архівах областей, неоднаразово використовувалася у чисельних наукових публікаціях, здебільшого радянських часів. Сьогодні до цих документів звертаються рідше, що пояснюється надзвичайно високим рівнем їх актуалізації та однобічністю джерельної інформації, яка у них міститься.

У цілому ж документи держ. архівів областей значно доповнюють та деталізують документи центральних архівів у висвітленні картини підпільно-партизанської боротьби у тилу Вермахту. На території областей ЗВУ діяли десятки невеликих загонів та диверсійних груп, які мали суто місцеве значення і інформація про які у центральних архівах відсутня. У держ. архівах областей вона складає основну частину усіх документів з історії руху

Опору. Крім того, документи обласних архівів ілюструють організацію діловодства підпільних груп та партизанських загонів, особливості їх зносин із Центром (УШПР, ЦК КП(б)У), підведення підсумків діяльності руху Опору.

На відміну від радянського руху Опору, після якого у державних архівах України залишилася велика кількість найрізноманітніших документів, діяльність націоналістичного підпілля (ОУН – УПА) на території областей ЗВУ у державних архівах України майже не представлена архівними документами. У фондах ЦДАГО України знаходяться лише окремі документи радянських партизанських загонів, які свідчать про їх зіткнення з підрозділами УПА. Наприклад, документи фонду 1-ої української дивізії ім. С. Ковпака – Сумське партизанське з'єднання (фонд № 63) містять дані про зіткнення з частинами УПА, розвіддані про діяльність УПА (справа № 53). Діловодства ЦК КП(б)У також містить нечисельні факти про боротьбу радянських партизан та частин РА з націоналістичним рухом у 1943 – 1945 рр. Наприклад, у справі № 387 опису № 46 (ф. № 1) зберігаються документи про боротьбу з УПА у Сталінській області – опис кількох сутичок та дані про втрати радянських партизан та націоналістів. Проте цих документів у ЦДАГО України надзвичайно мало, і у будь-якому випадку вони належать, насамперед, до джерел з історії радянського руху Опору.

Усього кілька справ щодо діяльності ОУН – УПА у ЗВУ зберігаються у ЦДАВО України. У цілому документи з історії ОУН – УПА містяться у семи фондах ЦДАВО України, з яких один є колекційним: фонд № 3833 («Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях», 437 справ), фонд № 3834 («Львівський обласний провід ОУН на західноукраїнських землях», 9 справ), фонд № 3836 («З'єднання західних груп Української повстанської армії "УПА – Захід"», 76 справ), фонд № 3837 («З'єднання південних груп Української повстанської армії "УПА – Південь"», 10 справ), фонд № 3838 («З'єднання північних груп Української повстанської армії "УПА – Північ"», 145 справ), фонд № 3967 («Комендант військового району "Іскра"» УПА, 52 справи), колекційний фонд № 4268 («Колекція трофейних документів про співробітництво українських націоналістів та керівників УПА з німецько-фашистськими окупантами», 14 справ).

Документи про діяльність УПА у ЗВУ містяться у кількох з перелічених фондів. У фонді № 3833 («Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях») зберігається кілька звітів похідних загонів УПА, які здійснили рейд із західної України на схід. Фізичний стан документів надзвичайно поганий, що значно ускладнює роботу з ними. У справі № 14 зберігаються звіти груп, відправлених до Харкова та Сталіно зі Львова у червні 1941 р. У цьому звіті характеризується історія походу, списки його учасників, особливості окупаційного режиму [61, арк. 25]. Проте інформації про безпосередню діяльність загонів у справі не збереглося. У справі № 113 цього ж фонду містяться повідомлення про групи УПА у Донбасі (у Донецьку) [376]. Документи справи представляють огляд

суспільно-політичного життя населення області часів окупації [62, арк. 3], факти репресій, створення органів місцевого «самоврядування», характеристики настроїв місцевого населення, зокрема їх ставлення до окупантів, радянської влади, УПА [62, арк. 47]. Ці документи дещо схожі на донесення радянських партизан, в яких останні також описували особливості внутрішньої політики нацистів та настрої окупованих мас українського населення. Документи справи № 113 висвітлюють і конкретну діяльність УПА – пропаганду серед населення, розклеювання листівок [62, арк. 1] тощо. У цілому ж основна увага цього та інших звітів зосереджена саме на настроях населення, а окупаційний режим описується досить побіжно. Характеристика становища населення на окупованій території, окремих соціальних та, особливо, національних груп значно детальніша, ніж у донесеннях радянських партизан. У документах справи № 113, крім пропагандистської діяльності загонів УПА, міститься інформація про їх окремі сутички з підрозділами НКВС [62, арк. 46]. У цих документах згадується про небажання населення служити в РСЧА, про масове ухилення від мобілізації та страх перед радянськими військами [62, арк. 54]. Справа № 113 містить також перелік загонів УПА, які воювали в Східній Україні, коротко описуються окремі бойові дії з РСЧА. Проте в цілому документи справи № 113 містять інформацію про діяльність УПА лише в Сталінській області.

Схожа інформація міститься у справах №№ 112 та 114 фонду № 3833. У них знаходяться документи про бойові рейди УПА на Схід, до Дніпропетровської області, яка не входила до ЗВУ. У цих справах дані про якусь конкретну діяльність УПА відсутні, основна увага звертається на настрої населення.

Документи про діяльність УПА у ЗВУ зберігаються й у фонді № 3837 (З'єднання південних груп Української повстанської армії «УПА – Південь») звіт групи «Донбас» за вересень 1944 р. [63] У цих звітах висвітлюється діяльність УПА на території Донецької області. Серед основних видів діяльності згадуються проведення лекцій, зборів, розклеювання листівок-звернень до населення. Проте діячі УПА визнають індеферентне чи навіть вороже ставлення до них з боку населення Донеччини, яке вони пояснюють залякуванням радянською пропагандою [63, арк. 8].

У цілому ж у цих кількох справах знаходяться дані про діяльність бойових груп УПА майже виключно у Донецькій та Харківській областях. Документів про діяльність УПА в інших областях ЗВУ у ЦДАВО України не збереглося. Вплив націоналістичного руху на області, які входили до ЗВУ, був незначним через їх віддаленість від головних районів активності ОУН. Тому й документів, які свідчать про їх діяльність у північно-східних регіонах УРСР не багато.

Деякі дані про діяльність УПА на північно-східній Україні, у тому числі і в областях ЗВУ, зберігаються у ГДА СБУ. Майже всі вони сконцентровані у справі № 376 (тт. 4, 10 та 32), фонду № 13. Більшість документів справи містять огляд центральним керівництвом УПА ситуації у східній Україні. Лише інколи у цих оглядах містяться дані про окремі похідні

групи УПА у ЗВУ. Так, у 32-му томі справи № 376 (аркуші №№ 132 – 133) описується становище Донбасу (Донецьку та містах області) напередодні визволення його РА. Зокрема, описуються настрої мирного населення та червоноармійців. Фактично відсутні згадки про безпосередню діяльність УПА. У документах містяться поодинокі дані про ставлення населення до УПА та про агітаційну діяльність останньої. Схоже характеризується і діяльність націоналістів Харкова (арк. 63 – 70). Крім того, у справі містяться звернення крайового провід УПА Східної України з закликом до вояків укріпляти дисципліну, без усіляких роздумів виконувати накази керівництва та припинити всі внутріпартійні дискусії (арк. 71).

Треба зазначити, що характеристика східних регіонів України є вкрай неточною (особливо щодо становища напередодні окупації), оскільки до центрального керівництва УПА даних про ситуацію зі сходу майже не надходило. Навіть суто географічні кордони, під якими розуміли Східну Україну досить розпливчаті. Як правило конкретні області під час вживання терміну «Східна Україна» не називаються. Можна припустити, що у документах маються на увазі не тільки (і не стільки) землі безпосередньо Східної України, а й Наддніпрянщині, яку також відносили до східного регіону. Наприклад, у справі № 376, під час зазначення адміністративних одиниць регіонів Східної України, повсякчас фігурує назва «гебіткомісаріат», які були адміністративними одиницями РКУ.

Фізичний стан архівних документів УПА, у більшості є ветхим: папір майже зотлів та весь підклеєний, текст майже повністю згас. Задля збереження цих писемних джерел необхідно терміново провести їх реставрацію та репродуціювання.

Таким чином, документи фондів УПА у ЦДАВО України та ГДА СБУ лише підтверджують факт її присутності на території ЗВУ. Документи кількох загонів, які воювали у ЗВУ, звичайно, не розкривають історії діяльності УПА у цьому регіоні України, обмежуючись згадками про настрої населення та пропагандистську роботу з ним. У той же час справи УПА певною мірою доповнюють джерельну інформацію документів радянського руху Опору. Це стосується, у першу чергу, картини побутового життя населення на територіях областей прифронтової смуги. Так, документи радянських підпільників та партизан досить побіжно висвітлювали картину настроїв мирних мешканців. Водночас документи УПА дають змогу поглянути на цю проблему з іншого кута зору. Крім того, характеристика зіткнень УПА з частинами радянських партизан також є цінним джерелом їх діяльності, про які були відсутні відомості у фондах держ. архівах областей.

Отже, найбільша кількість документів з історії підпільно-партизанської боротьби на території ЗВУ знаходиться у ЦДАГО України та в держ. архівах областей. Центральними фондами ЦДАГО України, які містять документи з історії підпільно-партизанської боротьби є об'єданий фонд № 130. У фонді зберігаються документи окремих невеликих загонів, які діяли в областях прифронтової смуги. Також фонди великих партизанських з'єднань, чия діяльність поширювалася, як правило, на кілька областей. Джерельна

інформація цих документів схожа: вони носять наказо-звітний характер та розкривають в основному питання диверсійно-розвідувальної роботи партизан у тилу ворога, в меншій мірі – постачання, особового складу загонів, їх побуту, дані про нагороджених. Документи про роботу підпільників зберігаються в описі № 19 фонду № 1 (документи підпільного ЦК КП(б)У). Більшість справ опису становлять протоколи робочих нарад членів ЦК КП(б)У. Загальне керівництво рухом Опору на Україні здійснював УШПР, документація якого знаходиться у фонді № 62, який, окрім справ безпосередньо УШПР, містить документи усіх структур, які керували радянським рухом Опору.

Відібрані на зберігання у ЦДАГО України за єдиною схемою, ці матеріали досить однобічно ілюструють історію підпільно-партизанської боротьби, часто взагалі не вказуючи прорахунків у її організації, труднощів з конспірацією, зв'язків із центральними органами керівництва підпільно-партизанським рухом, не завжди позитивні відносини з населенням тощо. Тому джерельну інформацію документів ЦДАГО України та обласних архівів треба доповнювати документами ГДА СБУ, які ілюструють інший бік підпільно-партизанського руху.

У багатьох випадках документи держ. архівів областей дублюють документи центральних архівів. Основний масив документів обласних архівів становлять загальні звіти про організацію підпільно-партизанського руху в областях (копії звітів зустрічаються в справах опису № 22 фонду № 1 ЦК КПУ ЦДАГО України) та звіти невеликих загонів міст і районів області. Звичайно, що звітна документація дещо ідеалізовано висвітлює рух Опору, приховуючи в більшості випадків недоліки, пов'язані з його організацією. Документів підпільників в обласних та центральних архівах обмаль, бо через конспірацію підпільники не вели широкого діловодства.

У держ. архівах областей зберігаються, як правило, ті писемні матеріали, які не надсилалися до УШПР чи підпільного ЦК КП(б)У, а залишилися на місцях. Зокрема, до них належать матеріали особового походження – авторські пісні, вірші, щоденники.

Серед справ обласних архівів міститься великий комплекс документів обліку учасників підпільно-партизанського руху, який проводився як під час війни, так і в 1960-х роках.

Даних з історії націоналістичного руху ОУН - УПА на окупованих територіях ЗВУ у державних архівах майже не виявлено. Поодинокі документи зберігаються у ЦДАВО України, у фондах крайового проводу УПА на західноукраїнських землях та в справах з'єднання південних груп УПА «УПА-Південь». В основному ці документи містять відомості лише про кілька загонів спрямованих у Харківську та Донецьку області та їх агітаційну роботу на місцях.

РОЗДІЛ V

Архівні документи державних та партійних комісій з розслідування злочинів окупантів

В архівах України відклався великий пласт документів радянських і партійних комісій, що займалися розслідуванням злочинів окупантів проти населення, а також обліком заподіяних ними економічних та інших збитків. Документація комісій містить відомості про гуманітарні та економічні злочини окупаційної адміністрації. Тому її за змістом можна умовно поділити на наступні дві групи: облікова документація гуманітарних злочинів та економічних збитків.

Головною організацією, яка займалася розслідуванням злочинів окупантів в УРСР була Українська республіканська надзвичайна комісія з обліку збитків та злодіянь, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками (УРНК). Сьогодні документи УРНК зберігаються у ЦДАВО України та у держ. архівах областей. В останніх знаходяться документи обласних відділів УРНК (обласних НК). Документи УРНК містяться у фонді № 3538 ЦДАВО України (89 справ фонду об'єднані в одному описі). Більшість справ фонду складають загальні дані про злочини німецьких військових у різних областях України, у тому числі й в областях ЗВУ. Ці дані носять вторинний характер, оскільки були складені на основі чисельних актів на окремі злочини, які надійшли з обласних НК. У справах фонду № 3538 зберігаються акти про злодіяння окупантів у всіх областях ЗВУ: Ворошиловградській (справа № 51), Харківській (справа № 52), Чернігівській (справа № 54), Сумській (справа № 56), Сталінській (справа № 31). Хронологічно ці підсумкові акти належать до періоду січня - лютого 1944 р., коли обласні комісії закінчили свою роботу з встановлення масштабів німецьких злодіянь. Найбільш повна та системна джерельна інформація зберігається у підсумковому акті по Харківській області, в якому, окрім фактів масових репресій (наприклад розстрілів євреїв та червоноармійців у Дробицькому Яру, підрахунків кількості людей вивезених на роботи до Німеччини), міститься коротка історія усього окупаційного режиму [1, арк. 1 – 41], висвітлюється структура окупаційної влади, особливо її карального апарату (гестапо та поліції). Як докази жорстокості окупантів наводяться накази та звернення до населення зі сторони комендатур та управ, протоколи допитів свідків та злочинців [1, арк. 41 – 52]. По інших областях ЗВУ дані менш узагальнені та більш фрагментарні. Документи УРНК містять досить одноманітну джерельну інформацію, зокрема списки злочинців з вказівкою їх особових даних та характеру злочинів [2, арк. 4 – 37], підсумкові відомості щодо людських втрат областей [3, арк. 13]. У ЦДАВО України схожа підсумкова актова документація наведена в основному у вигляді копій (або витягів), оригінальні акти зберігаються у держ. архівах областей.

Крім актової документації серед вісімдесяти дев'яти справ фонду № 3538 знаходяться постанови РНК УРСР та ЦК КП(б)У про створення УРНК, її кадровий склад, структуру, завдання, функції її обласних

відділів, методичні рекомендації щодо обліку злочинів [4, арк. 1 – 6]. Крім того, у документах фонду № 3538 містяться директиви, вказівки та розпорядження УРНК, які спрямовувалися до її обласних відділів. Ці директиви в основному стосуються порядку проведення обліку злочинів фашистів проти населення та підрахування заподіяних ними економічних збитків.

Таким чином, більшість справ фонду № 3538 складають справи, в документах яких знаходяться підсумки роботи УРНК, а також службове листування між УРНК та її обласними відділами. У фонді зберігаються також акти обліку матеріальних втрат областей УРСР від окупації. Ці документи містять досить повну джерельну інформацію про роботу комісії, її структуру та керівництво, а також порядок і методику проведення обліку німецьких репресій (головним джерелом з цього питання є службове листування з обласними НК). Щоправда, на наш погляд, недостатньо розкриваються документами фонду особливості співпраці УРНК з партійними комісіями, які створювалися при обкомах та діяли в областях. Ці комісії звітували не перед УРНК (хоча користувалися її матеріалами), а перед відповідними відділами (секторами) ЦК КП(б)У. У цілому різниця у завданнях та повноваженнях державних та партійних комісій стає зрозумілою лише після систематичного аналізу інформації їх документів. Перші безпосередньо займалися обліком людських та економічних втрат, заподіяних окупаційним режимом, другі використовували їх здебільшого для агітаційної роботи. З документів фонду № 3538 не зовсім зрозумілий і порядок взаємовідносин УРНК і окремих наркоматів. Цю сторону процесу підрахування збитків заподіяних окупаційним режимом висвітлює в основному актова документація РНК УРСР.

Дані про злочини нацистів в областях ЗВУ у справах фонду № 3538 занадто загальні. Джерельна інформація документів не повністю висвітлює картину німецьких репресій проти мирного населення. Так, у багатьох справах наводяться дані про злочини в окремих районах областей ЗВУ. Проте згадуються не всі випадки масових вбивств, розстрілів хворих у лікарнях (особливо масові вбивства психічно хворих), мало інформації про масові страти в окремих селах та невеликих містах областей. У фонді комісії зберігалися документи, в яких містилися лише загальні дані про втрати мирного населення. Більш детальні дані представлені в актах обласних НК, які містяться в держ. архівах областей.

Документація УРНК та її обласних і районних відділів оформлялася на якісному папері, з дотриманням правил офіційного діловодства – з зазначенням дати оформлення справи, відповідальних осіб та організацій за її створення. В актових джерелах завжди зазначалася структура комісії, яка складала акт. Наприклад до складу обласних надзвичайних комісій входили представники партійної влади (зокрема, секретарі обкомів), та влади державної (як правило, голови обласних виконавчих комітетів) [5, арк. 57]. Крім того, безпосередню слідчу діяльність (виявлення фактів звірств окупантів, допити звинувачених та свідків) проводили представники НКВС

(групи по два – три чоловіка). Їх роботою керував начальник місцевого управління НКВС [5, арк. 58].

Більшість документів УРНК та її обласних відділів машинописні. Але текст не завжди добре читається. Написані від руки документи прочитати ще важче, оскільки чорнило часто вицвітали, а текст, написаний олівцями, згасає. Написані ручкою та олівцем рукописні акти сільських комісій та комісій окремих підприємств також виходили в основному на канцелярському папері, іноді на аркушах із зошитів. Інші матеріали (аркуші газет, бланки тощо) майже не використовувалися.

Актова документація (особливо результати судово-медичних експертиз) часто супроводжувалася фотографіями місць масових розстрілів, розкопаних могил тощо. Якість фотографій не завжди задовільна. Інколи взагалі не можна розглянути зображення.

Мова складених актів – російська, інколи – українська. Характерно, що в документах обласних НК та УРНК майже завжди фігурує російська. Між тим окремі акти, які надійшли з сіл та місцевих підприємств, часто написані українською мовою. У текстах актів зустрічаються граматичні та орфографічні помилки.

Первинними по відношенню до актових документів УРНК є акти обласних НК, які зберігаються у держ. архівах областей. Вони значно конкретизують підсумкові дані, наведені в облікових документах УРНК. Як правило акти обласних НК в держ. архівах областей розміщені у фондах, які носять відповідну назву («Обласна комісія з розслідування злочинів нацистських загарбників»). У Держ. архіві Чернігівської обл. це фонд № р-3013 (110 справ, три описи), у Держ. архіві Сумської обл. це фонд № р-2191 (217 справ, чотири описи), у Держ. архіві Донецької обл. це фонд № р-1838 (96 справ, один опис). Крім того, у Держ. архіву Донецької обл. в окремі фонди виділені документи деяких міських комісій, які в інших архівах, зазвичай, в окремі фонди не виділялися: Краматорська міська комісія (фонд № р-1886, 16 справ) та Артемівська міська комісія (фонд № р-2016, 7 справ). Дещо по-іншому структуровані відповідні фонди у Держ. архіві Харківської обл. та Держ. архіві Луганської обл. У Держ. архіві Харківської обл. у фонді обласної НК (№ р-3546) містяться акти економічних злочинів окупантів. Акти на репресії окупаційної влади сконцентровані у фонді Харківського обкому КП(б)У (П-2) в описі № 14 (документи, так званої, Комісії по сприянню УРНК, 134 справи). В інших держ. архівах областей документи цієї комісії, як правило, не виділялися. Комісія по сприянню УРНК проводила безпосередній пошук місць масового знищення населення та опитування свідків. Отже, вона проводила процесуальну роботу по підрахунку жертв німецької окупації і фактично була підрозділом обласної НК. Досить специфічно структурована архівна актова документація у Держ. архіві Луганської обл. Більшість статистичних документів знаходяться у двох фондах: у першу чергу у фонді р-1658 (Ворошилоградська обласна комісія сприяння Надзвичайній державній комісії зі встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників і заподіяних

ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям і державним підприємствам 1089 справ, об'єднаних у два описи). Другим фондом є фонд П-1790 (Партійне підпілля та партизанський рух на території Ворошилоградської області у роки Великої Вітчизняної війни). З невідомих причин до фонду також внесли актову документацію обласної НК, яка компактно розміщена у справах №№ 237 – 268.

Внутрішньофондова структура справ комісій є також різною. У більшості обласних архівах (Держ. архіві Харківської обл., Держ. архіві Донецької обл., Держ. архіві Чернігівської обл., Держ. архіві Луганської обл.) акти об'єднані в окремі справи по районах, де були складені [6]. Лише у Держ. архіві Сумської обл. у фонді обласної НК (р-2191) акти розміщені абсолютно безсистемно, що значно ускладнює пошук необхідної інформації. Можливо ця безсистемність пояснюється тим, що фонд комісії складався протягом 30 років: перші 103 справи поступили у 1946 р., у 1966 р. фонд поповнився справами комісії із Путивльського районного архіву, у 1977 р. – із Сумського райархіву [7]. Після цього їх, напевно, не пересистематизовували.

Найбільш інформативно цінними є підсумкові акти по областях та обласним центрам [напр. 8 - 10]. У них містяться реєстри німецьких злочинів, у тому числі й списки вивезених громадян на примусові роботи до Німеччини. Наведені акти найбільш жорстоких злочинів окупантів (наприклад, про розстріл поранених бійців і офіцерів РСЧА у Харкові у госпіталі по вулиці Трінклера, буд. 5 [8, арк. 44 – 58], або про масове вбивство мешканців Чернігова в урочищах Криволевщина та Малєєв рів тощо) [11, арк. 1]. В актах охарактеризоване місцезнаходження братських могил, вік убитих, спосіб убивства. Також наведені фотографії могил, допити свідків злочинів, висновки судово-медичних експертиз щодо характеру смерті осіб [12; 13]. Серед справ з підсумковими даними розслідування злочинів наведені статистичні таблиці з даними про кількість знищеного населення (часто вони містять поіменні списки вбитих). Іноді (переважно у документах Держ. архіву Чернігівської обл.) наведені факти масових вбивств не лише німецькими військовими, а й солдатами країн-сателітів Німеччини, зокрема Угорщини [14]. Інколи у цих справах наводяться і протоколи допитів підозрюваних у масових вбивствах (такі види документів найбільш розповсюджені серед діловодства Чернігівської та Сталінської НК [15]). Ці загальні дані склалися обласними НК на основі актової документації, яка надійшла із окремих населених пунктів. Останні складають найбільший документальний комплекс щодо розслідування німецьких злочинів проти населення.

У фондах обласних НК міститься не лише актова документація. Найбільш різнопланові та інформативні матеріали зберігаються у Держ. архіві Донецької обл. Документи фонду Сталінської НК (р-1838) розкривають процесуальну сторону роботи комісії. Тут наведені стенограми допитів свідків та підозрюваних у злочинах [16], вироки трибуналу Київського військового округу над полоненими офіцерами Вермахту, довідки

про їх злочинну діяльність та деякі речові докази (накази та оголошення). У фонді містяться документи, що висвітлюють історію депортації населення до Німеччини. Окрім списків депортованих, представлені дані про роботу бірж праці області. Головним чином це протоколи допитів їх чиновників. Крім того, у фонді містяться і спогади мешканців м. Сталіно про характер окупаційного режиму, які не зважаючи на одноманітність джерельної інформації, висвітлюють особливості сприйняття окупації простою людиною [17].

Відмітимо, що документи обласних комісій містять у цілому вичерпну інформацію як про окремі найжорстокіші злочини проти населення, так і про загальну картину німецьких репресій. У розпорядження науковців надані загальні та поіменні списки жертв масових вбивств по всіх областях та обласним центрам ЗВУ, по більшості районів та районних центрів, окремих населених пунктів. Виняток складає лише комплекс документів Держ. архіву Сумської обл., де безсистемність та фрагментарність актів Сумської обласної НК значно ускладнює роботу по узагальненню даних щодо злочинів окупантів. Гірше розкритий процесуальний бік роботи комісій. Лише у випадку з документацією Сталінської та частково Чернігівської НК наведені дані щодо її поточної роботи, зокрема стенограми допитів свідків злочинів та самих злочинців [18]. Також документи обласних комісій не дають повної картини щодо їх структури (під час вивчення цього питання бажано аналізувати фонд УРНК у ЦДАВО України), керівного складу, стосунків з обласними органами виконавчої влади. Зазначимо також, що іноді під сумнів можна поставити і цифри людських втрат окремих областей та населених пунктів. Не всі місця масових захоронь жертв німецьких репресій були знайдені на момент роботи комісії. Через це відомості щодо кількості знищеного мирного населення і до сьогодні лишаються неповними.

Документи обласних комісій є головним джерелом інформації питання злочинів німецької окупаційної адміністрації проти населення областей ЗВУ. Проте, відповідна документація презентована і в інших фондах держ. архівів областей. У першу чергу, це фонди обласних, міських, районних виконавчих комітетів [19; 20] та обласних, районних та міських комітетів партії. До цих структур дані надходили, вірогідно, із обласних НК. Іноді відомості про знищення населення окупантами містяться у діловому листуванні райкомів з обкомами, в яких перші повідомлюють про кількість знищеного населення, окремі місця масових поховань (наприклад у Лісопарку Харкова [21 арк. 1]). Самостійного джерельного значення документи виконкомів та місцевих (обласних, районних, міських) комітетів КП(б)У не має, оскільки вона повністю базується на відповідних документах обласних НК [див., наприклад, 12; 22].

У деяких держ. архівах областей поодинокі дані, які лише доповнюють картину масового знищення населення, містяться й в інших, як правило колекційних, фондах. Наприклад, на основі складених Чернігівською НК актів, були зібрані матеріали для «Книги пам'яті України» по Чернігівській області. У справах колекційного фонду р-1376 («Чернігівщина у роки

Великої Вітчизняної війни») в опису № 9 сконцентровані відібрані документи для «Книги пам'яті», подані списки цивільних громадян за районами області, вбитих у роки окупації. Усна історія німецьких репресій презентована у Держ. архіві Луганської обл. у фонді р-1658 – Опитувальні листи репатрійованих радянських громадян. Ці листи складені за єдиною формою. У них громадяни вказували особові дані, час вербування, місце праці в Німеччині, короткий виклад умов поїздки до Німеччини чи підконтрольних їй територій.

Таким чином, документи обліку злочинів окупантів проти місцевого населення зберігається як у центральних так і обласних державних архівах. Головним писемним джерелом вивчення репресій нацистів проти населення є документація радянських державних комісій, головною з яких була УРНК. На нашу думку більш інформативними є архівні документи держ. архівів областей. Документи УРНК у ЦДАВО України висвітлюють скоріш методику підрахунку жертв німецьких репресій та надає загальні відомості щодо кількості цих жертв у республіці. У той же час документи обласних архівів містять дані щодо людських втрат кожної області окремо. У держ. архівах областей основними фондами з обліковою документацією є або фонди обласних НК, або (як у випадку з Держ. архівом Харківської обл.) фонди комісій по сприянню УРНК, які безпосередньо проводили облік людських втрат.

Не зважаючи на досить високий рівень організації обліку втрат серед місцевих мешканців, все ж архівні документи УРНК не дають повної інформації про масштаби репресій окупантів. Їх підрахунки тривають і сьогодні. Тому до цифр, наведених в облікових документах другої половини 1940-х років треба ставитися досить критично, як до неповних та не достатньо верогідних у джерельному вимірі.

Розслідуванням німецьких злочинів проти окупованого населення займалися крім державних і партійні комісії. Головною з них була Комісія з історії Великої Вітчизняної війни. Комісія не проводила самостійної роботи по розслідуванню та підрахунку німецьких злочинів. Зі змісту її документів видно, що співробітники лише використовували ті дані, які зібрала та узагальнила УРНК. Співробітники Комісії з історії Великої Вітчизняної війни проводили тільки наукове опрацювання зібраних державними комісіями матеріалів, залучаючи їх до наукового обігу та агітаційної роботи. Єдиною пошуковою діяльністю, якою займалися комісія, було опитування свідків подій. Дані цих опитувань також залучалися для встановлення жертв репресій окупантів. Документи Комісії з історії Великої Вітчизняної війни знаходяться у фонді № 166 ЦДАГО України та № 4620 ЦДАВО України. У фонді № 166 містяться не лише документи про злочини нацистів та їх посібників в Україні. Більшість справ фонду належать до історії партизанського та підпільного руху. У справах фонду № 166 зберігаються окремі накази німецьких окупаційних структур злочинного характеру, стенограми бесід з учасниками радянського руху Опору, або свідками злочинів, в яких зафіксовані окремі репресивні акції окупантів. Більшість

документів, в яких зазначені людські втрати від окупації, знаходяться у справах другого та третього описів. Усі вони були взяті із діловодства УРНК чи її обласних відділів. У довідках про матеріальні та людські втрати різних областей від окупації, крім ретельно складених списків матеріальних втрат, подані дані про кількість загиблих. У цих справах, таким чином, містяться підсумкові відомості роботи УРНК в областях, які передавалися з УРНК до Комісії з історії Великої Вітчизняної війни. Серед них іноді зустрічаються актові документи щодо обліку окремих злочинів [23, арк. 136], які були охарактеризовані вище. Документи обліку німецьких злочинів зберігаються по всіх областях ЗВУ (оп. №3, спр. №№ 226, 230, 224, 235). Також у справі № 200 містяться документи про кількість громадян усіх областей УРСР, які були насильно вивезені на роботи до Німеччини [24]. Ці списки були складені в областях на основі списків окремих районних комісій УРНК. Списки спочатку були передані з районних комісій до відповідних виконкомів. Потім копії актів були відправлені до Комісії з історії Великої Вітчизняної війни. Також у справах фонду представлені акти УРНК про окремі випадки вивозу громадян до Німеччини, наприклад із Смілянського району Сумської області [25]. У кількох справах третього опису (№№ 237 – 242) зберігаються збірки копій актів і протоколів УРНК про збитки в різних областях УРСР (у тому числі в тих, які входили до ЗВУ).

Архівно-слідча документація фонду № 166 не має ніякого самостійного значення. Її ретроспективна джерельна інформація має варіантний характер по відношенню до джерельної інформації документів УРНК, які вона в основному повторює. Тому документи фонду Комісії з історії Великої Вітчизняної війни треба розглядати лише в комплексі з документами фондів УРНК у центральних та обласних архівах.

У ЦДАГО України документація про облік та актування німецьких репресій проти мирного населення зрідка зустрічається ще в кількох фондах. Головним з них є фонд № 1 ЦК КПУ. До ЦК КПУ акти надходили безпосередньо від УРНК чи від Комісії з історії Великої Вітчизняної війни. Поодинокі акти зберігаються у кількох описах фонду ЦК КПУ. У справі № 144 (опис № 46 – документи відділу організаційно-партійної роботи) містяться акти про звірства і злочини німецьких окупантів у Харківській області. Ці акти взяті, вірогідно, зі справ УРНК. Вони схожі на інші акти про злочини окупантів, які характеризувалися вище [26]).

Кілька актів, які надійшли від обласних НК, зберігаються й у колекційному фонді ЦДАГО України № 57 («Колекція документів з історії КПУ»). У справах №№ 277, 280, 265 цього фонду разом з іншою інформацією зустрічаємо дані про кількість знищеного населення у Харківській, Сумській, Луганській областях. Через свою поверховість ці справи не мають самостійного значення – вони містять лише неповні джерельні дані з окремих областей. Дані документи мають допоміжне джерельне значення під час вивчення проблем, пов'язаних зі статистикою та обліком матеріальних і демографічних втрат України протягом окупації. Вони доводять, що окрім УРНК підрахуванням займалися й партійні органи

влади, а також певною мірою висвітлюють узгодженість дій різних комісій. З цієї точки зору ці справи є важливими для дослідників.

Документи Комісії з історії Великої Вітчизняної війни зберігаються і в колекційному фонді № 4620 («Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни») ЦДАВО України. Архівна колекція укомплектована 586 справами, які поділені між трьома описами. У колекційному фонді міститься діловодна документація комісії, її листування з іншими організаціями, зі своїми обласними відділами про організацію робіт. Ніякої специфічної документації щодо обліку злочинів окупантів та їх пособників у фонді не міститься, бо вони взяті з документів Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, які знаходяться у ЦДАГО України у фонді № 166, а ті, в свою чергу, із документації УРНК. У фонді дублюються документи про матеріальні збитки населенню та втрати народного господарства, різних областей України. У них містяться дані також щодо людських втрат.

Допоміжні джерела інформації, які наочно ілюструють антилюдську політику німецьких окупантів, зберігаються у ЦДКФФА України. Серед них помітне місце займають кіноматеріали. Дані про німецькі злочини в окупованій Україні містяться як у радянських кіножурналах (зокрема, кіножурналі «Радянська Україна» випуск якого припинився у червні 1941 р і відновився у 1943 р.), так і в окремих документальних фільмах. Серед останніх особливе значення надаємо фільму «Суд идёт», знятий у грудні 1943 р. (архівний № 515). У фільмі відзнятий перший великий судовий процес над німецькими злочинцями, який проводив у Харкові трибунал IV-го Українського фронту за участі радянських письменників О. М. Толстого та І. Г. Еренбурга. В іншому фільмі «Зверства немецко-фашистских захватчиков», 1945 р. (архівний № 1544 ЦДКФФА України) наочно проілюстровані сліди нацистських злочинів – місця масових страт, поховань, умови проживання у німецьких тюрмах, гетто тощо.

Нарешті, ще одним типом документів ЦДКФФА України є фотодокументи зі спогадами мешканців окремих населених пунктів (наприклад, села Піски Бобровицького району Чернігівської області) про масові страти населення.

Крім того, дослідникам, які вивчають проблему німецьких репресій проти населення окупованих територій, доцільно звернутися до ГДА СБУ. В архіві НКВС, як вказувалося вище, зберігається документація слідчого характеру, яка висвітлює процесуальні сторони організації слідства. У ГДА СБУ (Київ) зберігається слідча документація, як правило лише по столиці, а в архівах обласних управлінь НКВС УРСР – слідча документація відповідних областей.

Документи обліку злочинів нацистів в окупованих областях ЗВУ на сьогодні вже здебільшого актуалізовані. У радянські часи їх використовували в основному під час розрахунків кількості загиблих та у числених розвідках, присвячених політиці окупаційної влади щодо місцевого населення. Особливо це стосується документів центрального відділу УРНК, які, окрім суто облікових матеріалів, містять дані про організацію підрахунків жертв

німецьких репресій. Звичайно, що документи обласних, а, тим більш, районних та сільських відділів УРНК вивчалися науковцями не так детально, але і їх джерельна інформація, про що свідчать облікові аркуші справ, в основному актуалізована.

Головною установою, яка займалася обліком економічних збитків, що завдали республіці німецькі окупанти, була УРНК. Саме вона об'єднувала та узгоджувала роботу наркоматів щодо обліку збитків відповідних галузей економіки. Встановлення економічних збитків УРНК здійснювала двома шляхами. Перший – через свої обласні відділи, які збирали дані про економічні збитки шляхом співпраці зі спеціальними комісіями, що створювалися кожним підприємством та колгоспом. До цих комісій входили профспілкові діячі підприємства, відповідальні працівники, співробітники бухгалтерії. Комісії фіксували розмір збитків двома актами. Один із актів залишався на підприємстві, другий (у двох копіях) спрямовувався до обласного представництва УРНК та відповідного наркомату. Таким чином, збитки підприємств фіксували обласні відділи УРНК, які направляли до УРНК загальні дані про втрати тих чи інших галузей областей. Осяг збитків фіксували і народні комісаріати республіки. Працівники наркоматів на основі актів, які надходили з місць, складали загальні звіти про втрати тієї чи іншої галузі народного господарства. УРНК на основі отриманих даних складали власні звіти про загальні економічні втрати республіки до НДК СРСР та Державно-планової комісії при РНК УРСР. Тому на сьогодні документи обліку економічних збитків від окупації містяться у ЦДАВО України у фондах УРНК, наркоматів, Раднаркому УРСР та Державно-планової комісії УРСР. Крім того, невеликий фонд № 5118 містить документи Управління по поверненню устаткуванню майна й коштовностей при РНК УРСР (в основному його документи стосуються південних областей УРСР). Дані про збитки в економіці УРСР також знаходяться у фондах ЦДАГО України серед діловодства Комісії з історії Великої Вітчизняної війни та різних секторів ЦК КПУ. Облікові документи знаходяться на зберіганні і у держ. архівах областей – у першу чергу у фондах обласних відділів УРНК, а також у фондах обкомів та виконкомів.

У фонді № 3538 УРНК ЦДАВО України документи містять лише загальні дані щодо втрат різних галузей економіки республіки. Всі документи обліку економічних збитків зберігаються у справах №№ 13 – 23 цього фонду. У справах міститься актова документація, яка фіксує втрати окремих галузей економіки: сільського господарства, важкої та легкої промисловості, міської інфраструктури тощо. У справі № 27 містяться відомості про збитки в народному господарстві УРСР, з узагальненими даними про стан народного господарства після визволення України від німецьких окупантів. Вони, певно, готувалися для НДК СРСР.

Крім цих даних, по економічних збитках УРСР у цілому, у документах УРНК міститься інформація про матеріальні втрати окремих областей, у тому числі і тих, які входили до ЗВУ: Сталінської [27], Ворошиловградської [28], Харківської [29], Чернігівської [30], Сумської [31]. У документах цих справ

презентовані лише загальні відомості. Так, по кожній галузі народного господарства наводяться грошові збитки в тисячах карбованців та види знищеного майна. В окремих справах фонду № 3538 містяться дані щодо втрат окремих галузей господарства областей з характеристикою стану найбільших підприємств області та міста тощо.

Більш детальні дані про економічні збитки областей, відомості про конкретні знищені об'єкти промисловості та сільського господарства не містяться у справах фонду УРНК у ЦДАВО України, а зберігаються в держ. архівах областей. Таким чином, у фонді № 3538 містяться лише загальні відомості, які вважалися важливими для глобального планування відбудови економіки.

Схожа джерельна інформація представлена у документах фонду № 2 РНК УРСР в опису № 7. Справи фонду поділені за окремими секторами РНК: культури, сільського господарства, фінансів, загального відділу тощо. У документах секторів представлена інформація про особливості евакуації підприємств та установ з території УРСР на схід у 1941 р. та їх реевакуацію у 1943 р. Крім того, у ділових документах містяться дані про стан окремих підприємств, які залишилися в Україні. Так, у документах сектора народної освіти наводяться відомості про становище шкільних приміщень та їх устаткування у визволених областях на весну 1943 р. Серед справ сектору сільського господарства містяться відомості про матеріальні втрати машинно-тракторних станцій (МТС), колгоспів з вказівкою кількості зруйнованих колгоспних будівель (корівників, амбарів тощо).

Документи загального відділу РНК УРСР стосуються в основному проблем відбудови народного господарства, обліку його втрат від окупації. У документах загального відділу містяться й відомості про стан господарства окремих областей, наприклад Харківської [32].

Схожі узагальнені дані про становище народного господарства УРСР після визволення та підведення підсумків економічних збитків містяться у діловодстві Державно-планової комісії при РМ УРСР (фонд № 337). Облікова документація міститься у справах тридцятого опису фонду. Ця інформація до Держплану УРСР надходили від УРНК. Характерними справами опису № 30 є підсумкові відомості про втрати окремих галузей народного господарства України: сільського господарства, важкої та легкої промисловості тощо [33]. Джерельна інформація документів Держплану УРСР дуже схожа на документи УРНК та РНК УРСР, зокрема у ній містяться підрахунки матеріальних втрат республіки та втрати окремих галузей народного господарства, кількість зруйнованих підприємств, приблизний кошторис витрат на відбудову тощо [32, арк. 2 – 4]. Кількість знищеного майна кожної галузі господарства наведено у статистичних таблицях. Іноді наводяться дані про стан окремих підприємств народного господарства. Так, під час характеристики стану м'ясної промисловості наводиться інформація по деяких колгоспах: кількість збереженої худоби, площі оброблюваної землі, кількість необхідного насіння для посіву. У справах Держплану УРСР зберігаються документи про злочини нацистів та їх сателітів (наприклад у

справах №№ 12 та 13 – дані про злочини угорських та румунських військових на Чернігівщині) [34].

Облік утрат окремих галузей економіки УРСР проводився відповідними відділами народних комісаріатів. На сьогодні облікова документація сконцентрована у фондах різних міністерств в описах за 1941 – 1945 рр. (див., наприклад, фонди міністерства сільського господарства (№ 27), промисловості та будівельних матеріалів (№ 4903), м'ясо-молочної промисловості (ф. №4481, оп. №1), харчової промисловості (ф. № 4491, оп. № 1), охорони здоров'я (ф. № 342, оп. № 14) та інші. Джерельна інформація документів цих міністерств значно конкретизує ті узагальнені дані, яка містилися у документах УРНК, РНК УРСР та Держплану УРСР. Зокрема, у документах цих фондів наведені відомості щодо кількості знищених підприємств, які належали до структури наркомату (наприклад, колгоспів [35] та МТС [36] у випадку з Наркоматом сільського господарства). Збитки підраховуються у грошовому та натуральному еквівалентах [37; 38]. Щоправда ця джерельна інформація не носить особливо цінного характеру, бо вона неоднаразово зустрічається у підсумкових відомостях УРНК та РНК УРСР. Облікова документація наркоматів лягла в основу відповідних документів установ, що стояли над ними (РНК УРСР).

У ЦДАВО України зберігаються документи ще однієї установи, яка проводила реєстрацію економічних збитків, заподіяних УРСР окупацією, – Управління по поверненню устаткуванню, майна та коштовностей при РМ УРСР (фонд № 5118). РНК УРСР створило це Управління у листопаді 1944 р. з метою обліку обліку та повернення вивезених під час окупації до Німеччини та Румунії культурних цінностей [39]. Один із відділів Управління розташовувався в Донецьку. Управління займалося поверненням устаткування, вивезеного в тому числі й з областей ЗВУ. Проте всі справи фонду стосуються повернення майна вивезеного до Німеччині та Румунії з південних областей України (як правило, з Одеської та Миколаївської). Даних по ЗВУ серед документів фонду не виявлено.

Таким чином, документи центральних органів виконавчої влади УРСР лише у загальних рисах характеризує матеріальні збитки республіки, які завдані окупаційним режимом. Ці дані є достатньо повними та вичерпними. Партійне й державне керівництво СРСР та УРСР приділяло велику увагу врахуванню збитків від окупації для того, щоб, по-перше, вимагати від Німеччини відповідної компенсації, по-друге, для належного планування відбудови та подальшого розвитку економіки, по-третє, з агітаційною метою. Тому відомості, наведені у фондах УРНК, наркоматів, Раднаркому, Держплану УРСР є достатньо достовірними та вичерпними. Проте для розуміння втрат саме конкретних областей (у нашому випадку п'яти північно-східних областей УРСР) доцільно використовувати також джерельну інформацію архівних документів обласних архівів, які конкретизують відомості, що містяться у фондах ЦДАВО України.

В обласних архівах документи обліку економічних втрат, як правило, знаходяться у тих же фондах, що й документи обліку злочинів окупантів

(обласних НК). Здебільшого вони структуровані по районах області та районах обласного центру. При цьому у кількох справах зібрані актові документи, які фіксували злочини німців проти життя громадян. Ряд справ об'єднують актові документи про майнові втрати мирного населення, акти про втрати підприємств, та цілих галузей економіки. Винятком з цієї схеми фондування є Держ. архів Харківської обл. та Держ. архів Сумської обл. У випадку з Держ. архівом Харківської обл. акти про втрати громадян та акти про втрати галузей господарства виділені у два окремих фонди. Фонд Харківської обласної НК (р-3546) повністю складається з актів про втрати громадян всіх районів та міст області. Актова документація про втрати підприємств та установ виокремлені у справи опису № 14 фонду П-2 (Харківського обкому КП(б)У), в якому знаходяться документи Харківської обласної комісії сприяння УРНК.

У фонді № р-2191 Сумської НК у Держ. архіві Сумської обл. актові документи знаходяться здебільшого у безсистемному вигляді. Традиційна для інших обласних архівів градація по районах відсутня. Акти про втрати наведені лише по окремих населених пунктах. Лише по Роменському та Путивльському районах наведені узагальнені дані економічних втрат.

Першою і найбільшою групою актових документів є акти, що фіксували майнові втрати громадян. Найбільш детальна джерельна інформація щодо цього питання міститься в архівних документах Держ. архіву Харківської обл., в яких наведені відомості про втрати громадян всіх районів Харкова та області. Причому збереглися акти на окремих мешканців та підсумкові акти щодо втрат всіх мешканців того чи іншого району. В інших держ. архівах областей (наприклад Держ. архіві Чернігівської обл.) відсутні детальні дані по втратам окремих осіб. Зазвичай у своєму розпорядженні науковці мають лише акти-списки у вигляді збірних таблиць [40]. Ці таблиці склалися відповідно до сіл та районів області. У них подані списки постраждалих від окупації, види та розмір утраченого майна (у натуральному та грошовому еквівалентах). Підкреслюючи меншу узагальненість джерельної інформації, вважаємо, що ці акти дають можливість об'єктивно оцінити масштаби пограбування німцями населення окупованих територій.

Більш фрагментарні дані презентовані у документах по Сумській області. У Держ. архіві Сумської обл. містяться акти лише по деяких районах області, зокрема по Путивльському, Ямпольському [41] та Роменському [42, 43], а також на кілька райцентрів, наприклад на мм. Тростянець, Шостку, Путівль. Маються узагальнені дані і на Суми.

Другим великим комплексом актових матеріалів, які зберігаються у держ. архівах областей, є акти, які фіксували втрати окремих підприємств та галузей господарства. Найбільш повна та детальна інформація міститься з цього питання у Держ. архіві Харківської обл., у документах обласної комісії сприяння УРНК. Зокрема, у справі № 2 (оп. № 14 ф. № П-2) наводяться загальні відомості про втрати Харківської області, зокрема таблиці втрат окремих галузей народного господарства, порівняльні таблиці майна, яке знаходилося у області до і після окупації [44]. У документах подані відомості

щодо втрат колгоспів, зазначається кількість знищеної худоби, ставків, садів, угідь, техніки. У документах справи перелічені знищені будівлі, в яких розміщувались культурні та освітні установи міста, знищений житловий фонд, зруйновані промислові об'єкти. Окрім того, розроблений приблизний кошторис втрат від окупації, які спрямовувалися з початку до обласної НК, а потім – до УРНК. У вищенаведеній справі № 2 представлені лише загальні дані по збиткам економіки Харківщини. Серед діловодства комісії по сприянню містяться дані про втрати окремих її галузей. Серед збитків сільського господарства визначаються втрати колгоспів Харківської області [45]. Про масштаби варварського знищення та пограбування культурних надбань Харківщини свідчать списки музейних експонатів, знищені, чи вивезені з Харкова протягом 1941 – 1943 рр. [46] Комісія по сприянню НК проводила інвентарний опис вивезеного окупантами майна з музеїв, його культурну та матеріальну вартість. У цьому їй допомагали спеціальні комісії з музейних працівників на чолі з директорами музеїв. Фактично щодо більшості музейних установ Харкова наведені акти обліку вивезеного або знищеного майна. Особлива увага зосереджена на «культурницькій» політиці окупантів (роботі освітнього відділу ХМУ) та діяльності комісії А. Розенберга по вивезенню культурних цінностей. Також серед документів комісії містяться статистичні таблиці втрат громадян всіх районів Харківської області [47, арк. 1 – 2].

Досить інформативними є документи Донецької обласної НК, які зберігаються у Держ. архіві Донецької обл. Тут наведені відомості щодо втрат всіх районів області [48; 49] (руйнування міського господарства: електротранспорту, комунікацій, водо- та електропостачання; промисловості, зокрема, вугільної), кількість виведеної з сільського господарства землі, знищеної худоби, руйнування приміщень культурних та освітніх закладів: шкіл, музеїв, театрів, бібліотек тощо. Також наведені розпорядження німецького командування (інспектора господарської інспекції групи армій «Південь») про вивіз чи знищення продуктів сільського господарства. Щоправда, на відміну від Держ. архіву Харківської обл., у Держ. архіві Донецької обл. залишилося дуже мало документів, які б висвітлювали втрати окремих промислових об'єктів і майже зовсім відсутні узагальнені дані про втрати установ освіти та культури. У Держ. архіві Луганської обл. ступінь узагальнення джерельної інформації ще більший, всього у кількох справах обласної НК містяться загальні дані про втрати сільського господарства [50; 51] та промисловості. Дані про стан окремих об'єктів народного господарства відсутні.

В інших обласних архівах зберігаються менш детальна джерельна інформація. У Держ. архіві Сумської обл. та Держ. архіві Чернігівської обл. знаходяться документальні джерела про втрати лише окремих невеликих підприємств легкої та харчової промисловості. У справах Держ. архіву Чернігівської обл. містяться узагальнені дані лише про сільське господарство, зокрема порівнюється його становище напередодні та після окупації.

Дані про економічні збитки окупованих територій містяться в архівних документах виконкомів, які склалися на основі даних документів обласних НК. У них висвітлений масштаб втрат різних галузей народного господарства. У Держ. архіві Чернігівської обл., у фонді р-5036 (виконкому депутатів трудящих Чернігівської області) містяться узагальнені дані про втрати області протягом окупаційного періоду, які фактично були відсутні серед документів обласної НК. Також у фондах місцевих комітетів партії (зокрема, у службовому листуванні між обкомами та райкомами) зберігаються документальні дані щодо втрат різних галузей промисловості та пропозицій щодо її відбудови [52]. Наприклад по Сталінській області наведені дані щодо втрат промисловості м. Маріуполя (заводів ім. Ілліча та «Азовсталі»).

Отже, обсяг економічних збитків УРСР у цілому та ЗВУ, зокрема розкриваються у документах значно більшої кількості фондів, ніж відомості про людські втрати. Підрахунки втрат народного господарства проводила не тільки УРНК, а й чисельні комісії, які створювалися на окремих підприємствах. Всі вони були підзвітні УРНК. УРНК, у свою чергу, звітувала перед Держпланом УРСР. Обліком втрат відповідних галузей народного господарства займалися й окремі наркомати, документи яких також зберігаються у фондах ЦДАВО України.

Документи обласних відділів НК та виконкомів значно деталізують та конкретизують облікову документацію центральних установ УРСР. Вони фіксують не лише безпосередньо втрати економіки (промисловості, сільського господарства), а й масштаби знищення та пограбування окупантами культурних надбань окремих областей. Результати роботи УРНК та комісій окремих наркоматів використовувалися як під час планування розвитку та відбудови господарства, так і при складанні репараційних вимог до Німеччини та її союзників. Тому документація обліку економічних втрат УРСР у роки окупації є у цілому достовірною та повною. Вона висвітлює обсяг пограбування та експлуатації Рейхом окупованої території України і є надійним джерелом під час вивчення цього питання.

Зазначимо також, що облік економічних збитків України періоду окупації фіксують документи не лише державних комісій та установ, а й партійних комісій та відділів ЦК КП(б)У (вони зберігаються у ЦДАГО України та держ. архівах областей). Самостійного джерельного значення ці матеріали не мають, оскільки базуються на документах УРНК.

У ЦДАГО України центральним фондом, в якому зберігаються найбільш важливі документи щодо економічних втрат республіки протягом окупації, є вже вищезгаданий фонд Комісії з історії Великої Вітчизняної війни (№ 166), та фонд ЦК КПУ (№ 1). У фонді Комісії війни зібрані документи, які характеризують різні сторони життя населення та стану економіки окупованої України. Комісія не займалася безпосередньою роботою по встановленню економічних втрат. Її співробітники лише систематизували та науково опрацьовували зібрані УРНК матеріали. Документи обліку економічних збитків зберігаються у справах другого та

третього описів фонду № 166. Важливі дані містяться у справі № 399 другого опису. Зокрема, тут зберігаються узагальнені дані про збитки УРСР від німецько-фашистських загарбників. У справі містяться статистичні матеріали щодо окремих видів знищеного нацистами майна (будівлі, устаткування, транспорт, сільськогосподарська техніка, худоба тощо). Підрахована приблизна сума, необхідна для відбудови народного господарства УРСР, указані витрати економіки республіки на евакуацію та реевакуацію промислових об'єктів [53]. Документи справи № 399 оформлені у вигляді виписок зі справ УРНК, які УРНК готувала для Державно-планової комісії при РНК УРСР. Крім того, фонд № 166 містить справи з актовою документацію втрат окремих областей ЗВУ. Вони є копіями, узятими з відповідних справ УРНК та її обласних відділів. Дані про економічні втрати наводяться по Ворошиловградській (справи №№ 203, 204 та 235 третього опису), Донецькій (справи №№ 224 і 225), Харківській (справа № 228), Чернігівській (справа № 232), Сумській (справа № 233) областях. Крім того, наводяться дані про збитки окремих районах та містах (наприклад м. Шостка Сумської області). Документи вищеперелічених справ містять джерельну інформацію про збитки, заподіяні важкій та легкій промисловості, комунальному господарству, будівництву, сільському господарству. Охарактеризоване становище окремих великих підприємств всесоюзного значення, наприклад Харківського авіаційного заводу, харківського заводу «Серп і молот», тощо [54, арк. 5]. Крім того, у цих справах наведені численні актові документи про злочинну політику нацистів щодо мирного населення. Крім узагальнених даних по всіх галузях господарства, у справах фонду № 166 містяться відомості про стан окремих галузей та установ: освітніх закладів, підприємств, хімічної, лісової промисловостей (див. справи №№ 155 – 201 третього опису), сільського господарства. Документи цих справ побудовані на статистичних даних, складених у відповідних наркоматах (сільського господарства, промисловості та інших). Крім актових документів Комісії певну інформацію про втрати областей від окупації містять численні спогади очевидців – мешканців окупованих територій.

Облікова документація фонду № 166 базується на статистичних документах державних комісій та установ, які характеризувалися вище. Дані про економічні збитки зустрічаються також у фонді ЦК КПУ, у першу чергу у справах різних його секторів. Ці відомості поступали у сектори також із УРНК або відповідних наркоматів. Самостійної діяльності по обліку економічних збитків партійні комісії не проводили, їх співробітники лише опрацьовували відповідні документи державних комісій. Так, наприклад, серед документації сектору транспорту (справи оп. № 77 ф. № 1) зберігаються акти збитків, заподіяних нацистами залізним дорогам республіки [55] (напр. спр. № 91), у справах шкільного сектору (оп. № 73) – акти збитків шкіл України, їх приміщень [56], у справах сільськогосподарського відділу (оп. № 80) – дані про заподіяну шкоду сільському господарству окремих областей. У документах опису № 70 відділу агітації та пропаганди ЦК КП(б)У, зокрема у справі № 869, містяться

акти комісії УРНК щодо обліку заподіяних нацистами народному господарству України збитків. У справах опису № 23 (Документи загального відділу ЦК КП(б)У) містяться окремі характеристики, які надійшли від обкомів про стан економіки визволених міст України, у тому числі і ЗВУ. В описі № 23 знаходяться дані про стан господарства деяких обласних та районних центрів (Харкова, Ворошиловграда) [57]. Джерельна інформація цих документів повторює звіти УРНК та статистичних даних окремих народних комісаріатів. Тому джерельну статистичну інформацію, яка міститься у справах фонду ЦК КП(б)У, доцільно аналізувати лише в комплексі з відповідною документацією справ фондів УРНК та народних комісаріатів.

У держ. архівах областей зберігаються документи обласних відділів Комісії з історії Великої Вітчизняної війни та обкомів КП(б)У. У фонді Харківського обкому КП(б)У у Держ. архіві Харківської обл. (фонд № П-2) джерелом вивчення економічних збитків, заподіяних окупацією регіону, є службове листування між секретарями обкому і райкомів. У цьому листуванні секретарі райкомів інформують про стан різних галузей господарства районів: сільського господарства, промисловості тощо (див., наприклад, оп. № 2, спр. №№ 59 та 301). Листи, які надходили з обласного комітету КП(б)У у райони, містять розпорядження щодо відбудови відповідних галузей економіки. Дані про втрати окремих районів області містяться у фондах окремих райкомів. Вони склалися на основі відповідної актової документації районних НК. Документи обласних відділів Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, як правило, майже не містять даних щодо економічних збитків областей від окупації. Єдиними документами, в яких містяться вказівки про зруйнування економіки, є спогади мешканців, що пережили окупацію.

У фондах Держ. архіву Чернігівської обл. джерелом вивчення становища економіки Чернігова та області, як і у Держ. архіві Харківської обл., є службове листування між секретарями обкому, міськкомів та райкомів. До райкомів надходили відомості щодо збитків окремих галузей народного господарства (як правило у формі таблиць), стану окремих об'єктів промисловості – заводів, фабрик, майстерень (див., наприклад, ф. П-470, оп. № 5, спр. № 295). Також у фонді Чернігівського обласного комітету КП(б)У зберігаються документи, які характеризують стан комунального господарства Чернігова та області. У справі № 516 п'ятого опису фонду № П-470 містяться загальні дані щодо матеріальних втрат, які були заподіяні населенню та економіці Чернігівської області протягом окупаційного періоду. Ці дані склалися в обкомі на основі відомостей, які надходили з місць. Крім того, підрахунки втрат окремих районів містяться у документації районних комітетів КП(б)У за 1943 – 1944 рр. Ці дані склалися райкомами на основі даних комісії УРНК та виконкомів.

Статистична документація державних та партійних комісій була детально вивчена ще у радянські роки, а їх дані широко використовувалися для планування відновлення зруйнованої економіки УРСР та складання репараційних вимог до Німеччини та її союзників. Тому можна стверджувати, що рівень актуалізації цієї групи джерел майже повний.

Таким чином, статистичний облік економічних злочинів окупантів, а також їх злочинів проти місцевого населення в УРСР проводили кілька комісій. Головною з них була Республіканська комісія зі встановлення збитків та зlodіянъ, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками. Її документи зберігаються у фондах ЦДАВО України та держ. архівах областей. Документи УРНК розкривають особливості організації та методикку обліку людських та економічних втрат УРСР протягом окупації та конкретні результати цих підрахунків. Документи УРНК містить цифрові дані людських втрат, факти масового знищення населення, геноциду окремих національностей, а також відбиває процесуальні сторони роботи комісії. Крім того працівники УРНК зібрали свідчення багатьох очевидців важких злочинів нацистів. Її актова документація достатньо повно висвітлює картину матеріальних збитків різних галузей промисловості, сільського господарства, а також громадян УРСР, у тому числі й тих областей, які входили до ЗВУ. У цілому документи УРНК дають вичерпну інформацію щодо економічних втрат окремих районів, областей, населених пунктів та громадян.

Зазначимо, що документація радянських надзвичайних комісій на сьогодні є вже добре вивченою та систематизованою. І якщо під час встановлення економічних втрат ці облікові документи є повним та достовірним джерелом інформації, то під час розрахунків людських втрат до її статистичних даних необхідно підходити з відповідною критичністю. Інформативні можливості документів УРНК у процесі переосмислення та перегляду масштабів людських жертв, яких завдав окупаційний режим невеликі. Для більш точних підрахунків демографічних змін в УРСР необхідно залучати інші джерела інформації, зокрема висновки останніх демографічних досліджень, результати переписів населення 1959 та 1970 рр. тощо. Підрахунки людських втрат, які проводилися у середині 1940-х років досить приблизні та неточні. Зокрема, на момент роботи УРНК не зрозумілою була доля тисяч радянських громадян, депортовані у роки окупації до Німеччини та союзних їй територій. Окрім того, не були знайдені всі місця масових поховань. Через недостатню підготовку кадрів було багато хиб у процесі підрахунку жертв нацистських репресій, деякі цифри навмісно применшувалися. Отже, дані наведені у статистичних облікових документах УРНК є актуальними лише на період середини 1940-х років. У подальшому вони уточнювалися та доповнювалися. Цей процес триває і до сьогодні.

Статистика економічних збитків республіки міститься у документах окремих наркоматів, які відправляли дані до УРНК та державно-планової комісії УРСР. Фонди цих установ у ЦДАВО України також є джерелом вивчення економічних збитків від окупації.

Крім документів УРНК джерельна інформація для вивчення втрат республіки та областей прифронтової смуги міститься у документах Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, створеній у 1943 р. при відділі агітації та пропаганди ЦК КП(б)У. Розслідуванням економічних втрат республіки займалися також інші партійні комісії (на місцях – комісії обкомів та райкомів КП(б) У), які збирали інформацію для відповідних відділів ЦК КП(б)У. Завдання, які стояли перед державними та партійними комісіями були різні. Перші проводили безпосередню роботу по встановленню матеріальних та людських втрат республіки у роки окупації. Другі самостійної розслідувально-пошукової роботи практично не вели. Партійні комісії лише проводили вивчення та узагальнення тих даних, які зібрали державні комісії, використовували їх у науковій та агітаційній діяльності.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Виявлення, дослідження та публікація архівних документів з історії німецької окупації України (1941 – 1944 рр.) сприяє науковому осмисленню життя населення впродовж цього трагічного та неоднозначного періоду.

Винятково важкі умови життєдіяльності встановилися на прифронтових територіях УРСР, які через свою стратегічну важливість були передані до управління німецькому військовому командуванню. До сфери керівництва Вермахту входили п'ять областей УРСР (у кордонах 1940 р.): Харківська, Донецька, Луганська, Сумська та Чернігівська. До останнього часу історична наука розглядала їх історію у контексті історії Рейхскомісаріату Україна, не достатньо звертаючи уваги на відмінності у принципах управління цими територіями, специфіку їх соціально-економічного розвитку, культуру та побут населення. Архівні документи з історії ЗВУ також аналізувалися, здебільшого, у контексті архівного документального комплексу РКУ.

У результаті засекречення більшості документів окупаційних років, радянська історіографія проводила аналіз досить обмеженого їх кола. У першу чергу вивчалася джерельна інформація архівних документів підпільно-партизанського руху та актова документація державних надзвичайних комісії з обліку збитків та злодіянь. Найбільш інформативно важливі документи окупаційних адміністрацій, колабораціоністських структур в основному були засекречені, і лише зрідка друкувалися у збірках документів воєнних років. Їх систематичне вивчення розпочалося лише з другої половини 1980-х років, а особливо з 1990-х років. Актуалізацію їх джерельної інформації проводили співробітники ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, НДІ архівної справи та документознавства, кафедри архівознавства і спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, а також дослідники інших навчальних та наукових закладів. Завдяки таким вченим як Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна, Н. Г. Кашеварова, О. Є. Лисенко, Н. В. Маковська, Р. Я. Пиріг, Т. М. Себта, В. І. Сергійчук до наукового обігу залучена джерельна інформація документів УПА, німецьких окупаційних структур, допоміжних органів влади. Не зважаючи на досить високий рівень актуалізації, що є беззаперечним здобутком радянської та української історіографії, специфіка фондової структури, джерельної інформації архівних документів з історії ЗВУ не виділялася і спеціально не вивчалися. Лише з кінця 1990-х років було здійснено ряд спроб розглянути їх як окремий та самодостатній джерельний комплекс. Як правило, ці документи побіжно аналізувалися у роботах, присвячених різним аспектам історії північного сходу України у 1941 – 1943 рр.

У монографії за допомогою загальноісторичних та спеціальних джерелознавчих методів був проведений комплексний аналіз документальної спадщини з історії ЗВУ, яка відклалася в українських архівах. Так, розглянуті особливості формування цього джерельного комплексу та його

археографічне опрацювання, проведена класифікація, встановлений рівень загальної актуалізації. Крім того, з'ясовані інформативні ресурси документів окупаційних органів влади, органів місцевого «самоврядування», підпільно-партизанського та націоналістичного руху, а також радянських комісій, які проводили розслідування німецьких злочинів проти населення та встановлювали обсяг збитків від окупації. Тобто, було досліджено тематично широке коло архівних документів, які розкривають різні сторони історії п'яти північно-східних областей УРСР у 1941 – 1943 рр. Вони сконцентровані у фондах трьох центральних державних архівів України, двох галузевих та п'яти держ. архівах областей.

У ході опрацювання комплексу архівних документів ЗВУ, автор дійшов наступних висновків:

1. Комплектування державних архівів документами з історії ЗВУ відбувається починаючи з 1942 р. Найбільш активна робота у цьому напрямі проводилася у період 1943 – 1945 рр. У 1942 р. мали місце лише поодинокі випадки виявлення документів (здебільшого у Харківській та Луганській областях). Після 1945 року державні архіви (окрім Сталінського обл. держ. архіву) поповнювалися тільки поодинокими документами, здебільшого особового характеру. Нині джерельний документальний комплекс ЗВУ вже майже остаточно завершив своє формування, нові документи надходять на зберігання до архівів надзвичайно рідко.

Умовно можна виділити три етапи складання архівної документальної бази з історії ЗВУ. У воєнні роки (1942 – 1945 рр.) проводилося виявлення та комплектування здебільшого документів окупаційних органів влади. Ця робота була покладена на УДА УРСР. Документи німецьких військових адміністрацій та органів місцевого «самоврядування» приймалася на зберігання у ЦДАЖР УРСР та в обл. держ. архіви. Сьогодні вони зберігаються відповідно у ЦДАВО України (34 фонди), ЦДАГО України (представлені у кількох архівних колекціях), ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, Держ. архіві Харківської обл. (402 фонди), Держ. архіві Донецької обл. (327 фонди), Держ. архіві Луганської обл. (85 фонди), Держ. архіві Сумської обл. (355 фонди), Держ. архіві Чернігівської обл. (874 фонди). Важкі умови роботи призвели до втрат великої частини документів, які залишилися на звільнених територіях після діяльності окупаційної влади. Крім того, вони зазнали систематичного нищення з боку німецьких військових під час їх загального відступу у 1943 р.

Другий період тривав з 1945 р. до середини 1950-х років. У ці роки приймалися на державне зберігання в основному документи з історії підпільно-партизанського руху та актова облікова документація. Цю роботу проводив Партійний архів та ЦДАЖР УРСР. У Партійному архіві на 1958 р. було сконцентровано близько 11 тисяч справ з документами партизанського руху та 915 справ з історії підпілля. Деякі документи, які компрометували радянський підпільний та партизанський рух, поступали на зберігання в архів НКВС УРСР. Документи УРНК передавалися у ЦДАЖР УРСР, а її обласних відділів – в обласні державні архіви.

У 1950-х роках архівна документальна база з історії ЗВУ в основному закінчила своє формування. Її значне поповнення відбулося лише один раз, у 1965 р., коли на державне зберігання поступили фотокопії німецьких документів часів Рейху, придбані радянським урядом у США.

2. Архівні документи з історії ЗВУ представлені, головним чином, трьома типами: словесними, зображальними та звуковими. Зі словесних джерел особливо репрезентативними є писемні, серед яких виділимо документальні писемні. Вони презентовані актовою та діловодною документацією розпорядчого, звітнього, планового, статистичного, агітаційного характеру, яка належить до діловодства допоміжних органів влади (управ), партизанських загонів, партійних підпільних груп та державних надзвичайних комісій. Зрідка в архівах України зустрічаються наративні джерела з історії ЗВУ, зокрема мемуари та епістолярій діячів радянського руху Опору. Зображальні (кіно, фотоматеріали) та фоно документи зберігаються, в основному, у ЦДКФФА України. Це фотографії німецьких військових діячів, діячів радянського руху Опору, німецькі кінострічки воєнних років, номери кіножурналу «Радянська Україна», аудіо записи допитів свідків тощо.

3. Актуалізація джерельної інформації окремих груп архівних документів ЗВУ різна. До найбільш вивчених належать документи радянського підпільно-партизанського руху та комісій, які проводили облік людських та матеріальних втрат УРСР у роки окупації. Значно менше актуалізована джерельна інформація документів окупаційних та допоміжних органів влади. Найбільш вивченими (та опублікованими) є документи німецьких окупаційних органів влади та центральних органів місцевого самоврядування (управ обласних центрів). У меншому обсязі до наукового обігу залучена інформація документів районних та міських управ, а, також окремих установ та підприємств, що діяли на окупованих територіях. Низький рівень актуалізації документів цих фондоутворювачів можна пояснити як їх великою кількістю, так і відносно низьким рівнем інформативного навантаження.

4. Дослідження документів центральних, галузевих та місцевих архівів дає підстави зробити наступні висновки щодо репрезентативності, цінності та повноти їх джерельної інформації:

а) архівні документи містять неповну джерельну інформацію про організацію окупаційного керівництва територіями ЗВУ. Під час відступу, німецькі військові знищували майже всі документи своїх керівних структур (комендатур), у результаті чого на сьогодні залишилась досить незначна їх кількість. Уцілілі писемні матеріали містять маловажливу інформацію, яка в основному стосується побутово-господарських сторін життя німецьких військових. Досить опосередковано висвітлені репресії гітлерівців проти місцевого населення. Обмежена джерельна інформація, яка міститься в документах українських архівів, не дає можливості належно дослідити організацію німецької військової влади на території ЗВУ. Під час дослідження цього питання, бажано користуватися іншими джерелами,

наприклад мемуарами, або залучати інформацію документів інших архівів, насамперед Німеччини.

На значно вищому рівні задокументована організація так званого місцевого «самоврядування» – мережі міських та районних управ. З їх участю запроваджувалася і здійснювалася окупаційна політика. Документи органів місцевого «самоврядування» є мало не єдиним джерелом вивчення організації влади на окупованих територіях. Вони відображають основні принципи формування допоміжної влади, її персональний склад, офіційні повноваження, контакти з окупаційною адміністрацією. Найбільш детально ці сторони організації керівництва відбиті у документах Держ. архіву Харківської обл. та Держ. архіві Чернігівської обл., які сконцентровані загалом у 402 та 874 фондах відповідно. Це у першу чергу документи управ обласних центрів (ХМУ та ЧМУ), земельних, районних та містечкових управ. Документи фондів Держ. архіву Сумської обл., Держ. архіву Донецької обл. та Держ. архіві Луганської обл. у порівнянні з Держ. архівом Харківської обл. та Держ. архівом Чернігівської обл. фактично не розкривають організацію окупаційної влади у відповідних областях, оскільки до наших часів вціліла досить незначна кількість документів місцевих органів влади (наприклад, документи ВМУ сконцентровані лише у восьми справах);

б) відомості про соціально-економічне становище ЗВУ містять значно більше документів НАФ України. Основним джерелом вивчення цього питання слугують документи управ, окремих промислових підприємств, сільськогосподарських громад, а також радянських комісій, які проводили облік економічних втрат республіки (у першу чергу УРНК). Найбільш цінні у джерельному вимірі документи щодо соціально-економічної політики нацистів містяться в обласних державних архівах, зокрема у Держ. архіві Харківської обл. та Держ. архіві Чернігівської обл. Архівні зібрання Держ. архіву Сумської обл., Держ. архіву Донецької обл. та Держ. архіву Луганської обл. гірше висвітлюють особливості «нової економічної політики» окупантів. Більшість джерел «економічної сфери» становлять документи окремих промислових підприємств та сільськогосподарських громад, які містять досить фрагментарну джерельну інформацію. Отже, головним джерелом вивчення економічної політики гітлерівців на Сумщині, Луганщині та Донеччині є документи УРНК.

Цілісне уявлення про нову «економічну політику» окупантів можна отримати лише за умов комплексного вивчення документів органів місцевого «самоврядування» та радянських комісій. Перші дадуть відомості про організацію виробництва, систему оподаткування, фінанси, становище окремих підприємств. Документи радянських комісій допоможуть зрозуміти загальні тенденції господарювання окупантів в Україні;

в) головними джерелами інформації для вивчення політики гітлерівців у галузі культури та духовного життя є документи відповідних німецьких установ (зокрема, комісії А. Розенберга), а також місцевих органів влади, окремих шкіл, музеїв, бібліотек та радянських комісій. Причому останні є одним з головних груп джерел, які дають уявлення про варварське

відношення нацистів до культурних надбань населення окупованих територій. Документи місцевих органів «самоврядування» та установ освіти і культури, як правило, містять недостатній обсяг джерельної інформації про духовне життя населення, відображаючи, здебільшого, фінансування закладів культури та їх кадровий склад;

г) важливим джерелом вивчення масштабів репресій окупаційної адміністрації на території ЗВУ служать документи УРНК та її обласних відділів. Однак, треба мати на увазі, що підрахунки жертв репресій часто носять досить приблизний характер. У монографії встановлено, що документи окупаційних органів влади не дають об'єктивного уявлення про злочини нацистів на території ЗВУ, оскільки майже всі письмові матеріали, які могли скомпрометувати військову адміністрацію, знищувалися під час відступу Вермахту;

д) значний обсяг інформації про організацію радянського руху Опору містять документи центральних керівних структур (ЦК КП(б)У та УШПР), підсумкові звіти обкомів та райкомів КП(б)У про підпільно-партизанську боротьбу на місцях, документи окремих загонів та підпільних груп, які зберігаються як у ЦДАГО України (колишньому партійному архіві), так і в обласних державних архівах. У них досить повно зафіксована організація руху Опору, керівництво ним, діяльність окремих загонів, їх кількість тощо. Разом з тим, документи підпільників та партизан нерідко однобічно трактують створення відповідних структур, їх реальний внесок у боротьбу з гітлерівцями. Проблема стосунків партизан з місцевим населенням документована недостатньо. Крім того, за межами офіційних звітів часто залишалася інформація про негативні сторони руху Опору – випадки мародерств, насилля, зрад тощо. Формування фондів партійного архіву (ЦДАГО України) та обласних державних архівів відбувалося з таким розрахунком, щоб документальна джерельна інформація не суперечила радянській офіційній версії історії підпільно-партизанського руху. Найбільш повний (в інформативному значенні) комплекс архівних документів з історії руху Опору міститься у Держ. архіві Чернігівської обл. та Держ. архіві Сумської обл. Він представлений як підсумковою звітною документацією, так і документами, що залишилися на місцях дислокування партизанських загонів та підпільних груп. Документи фондів Держ. архіву Донецької обл., Держ. архіву Харківської обл. та Держ. архіву Луганської обл. менш інформаційно насичені, більшість з них становлять підсумкову звітну документацію окремих загонів та груп.

Документів з історії діяльності УПА на території ЗВУ порівняно не багато. Лише у ЦДАВО України та ГДА СБУ виявлено кілька розвіддонесень похідних груп УПА, які висвітлюють їх діяльність на території ЗВУ (здебільшого у Харківській та Донецькій областях).

Дане дослідження дозволило виявити особливості формування архівної джерельної бази з історії ЗВУ та з'ясувати її інформативний рівень. Воно може сприяти активізації археографічної роботи щодо цієї групи документів. На його базі можна розпочати написання загальної історії ЗВУ, яка б

охоплювала різні сторони життя цих територій: організацію політичної влади, соціально-економічну політику, культурно-побутове життя, різні прояви руху Опору окупаційному режиму тощо. Це дозволить створити історію ЗВУ як окремого специфічного регіону окупованої України, надати гуманістично орієнтовану картину війни та окупації.

Для активізації роботи дослідників над творенням загальної історії північно-східних земель України у роки окупації, можна порекомендувати деяким архівним установам закінчити роботу по створенню сучасного довідкового апарату (зокрема підготувати нові путівники, удосконалити та доповнити архівні довідники та каталоги). Особливо це стосується ЦДАВО України, де відклався значний пласт джерел з історії окупації. Крім того, у деяких випадках бажано провести пересистематизацію фондів, зокрема об'єднати фонди, документи яких належать до одних і тих самих фондоутворювачів (наприклад, ліквідувати окремі фонди відділів управ у Держ. архіві Чернігівської обл., Держ. архіву Сумської обл., Держ. архіві Луганської обл. та Держ. архіві Донецької обл.). З метою полегшення орієнтації дослідників, бажано розділити збірні фонди, наприклад збірний фонд Держ. архіву Луганської обл. № р-1307 («Управи Ворошиловградської області»). Також треба забезпечити збереження та репродуціювання деяких груп архівних документів, чий фізичний стан є незадовільний. Це особливо стосується документів з історії УПА у ЦДАВО України. Існує ризик втратити ці важливі джерела інформації. Архівним установам (у першу чергу Держ. архіву Чернігівської обл.) доцільно переглянути умови доступу дослідників до документів, особливо з історії радянського підпільно-партизанського руху. Більшість документів, які в інших архівах перебувають у вільному доступі, у Держ. архіві Чернігівської обл. з незрозумілих причин засекречені.

На сьогоднішньому етапі розвитку історіографії Другої світової та Великої Вітчизняної воєн існує нагальна необхідність активізувати складання узагальнюючої збірки документів, яка б охоплювала всі аспекти життя областей ЗВУ у роки окупації. Сучасна едиційна археографія сфокусувала свою увагу на виданні суто тематичних збірок, які висвітлюють або окремі сторони життя окупованих територій, або обмежуються виданням документів лише певних архівних установ. Універсальні збірки документів сприятимуть формуванню комплексного підходу до історії ЗВУ. Вони активізують роботу науковців щодо створення розвідок, присвячених історії ЗВУ як окремої території з досить специфічною структурою управління. З іншого боку, існує потреба підготувати комплексну збірку документів у цілому з історії України у роки війни. Ці збірки дозволять, з одного боку, встановити специфіку життя окремих регіонів України у важкі роки окупації, а з іншого боку, прослідкувати органічну єдність суспільно-політичних, соціально-економічних та духовних процесів, які відбувалися в Україні у 1941 – 1944 рр.

Комплексний аналіз документів, які належать до німецького окупаційного періоду історії України, дозволить виробити гуманістично орієнтовану історію Другої світової війни, яка є не тільки, а може і не стільки історією бойових дій, скільки історією людей, які опинилися у полум'ї цього

найжахливішого збройного конфлікту. Протягом кількох десятиліть, вітчизняна історіографія викреслювала рядову людину з війни, зробивши саму війну безособовою. Пробудити історичну пам'ять народу, усвідомити те, що війна має не лише чорні та білі кольори, а є значно складнішим явищем, можливо тільки за умов системного аналізу якомога ширшого джерельного комплексу, у першу чергу архівного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

1. Скоробогатов А. В. Харків у часи німецької окупації / А. В. Скоробогатов – Х. : Прапор, 2004. – 368 с.
2. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2448 (Державний архів Сумської області). – Оп. 1. – Спр. 830. Приказы и распоряжения для служебного пользования, переписка с ГАУ УССР. 10 лютого – 12 грудня 1988 р. (36 арк.)
3. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2448 (Державний архів Сумської області). – Оп. 1. – Спр. 886. Материалы о расширении доступа исследователей к документам ГАФ СССР. 26 червня – 15 грудня 1989 р. (42 арк.)
4. Архіви окупації, 1941 – 1944 рр. / [упорядк. Н. В. Маковська]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. академія», 2006. – 871 с.
5. Нестеренко В. А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941 – 1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. А. Нестеренко – К., 2005. – 307 с.
6. Себта Т. М. Архівні джерела про українські культурні цінності, вивезені нацистами в роки II світової війни : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Т. М. Себта – К., 2000. – 225 с.
7. Богдашина О. М. Система освіти Харківщини у роки німецько-фашистської окупації (1941 – 1943 рр.) / О. М. Богдашина, В. В. Жигло // Історія та географія : зб. наук. пр. / ХНПУ. – 2005. – Вип. 19 – 20. – С. 216-224.
8. Богдашина О. М. Архівні джерела з історії окупаційного режиму у Харкові (за матеріалами фондів Державного архіву Харківської області) / О. М. Богдашина, В. В. Жигло // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. – 2006. – Чис. 13, ч. 2. – С. 260-270.
9. Жигло В. В. Документація Харківської міської управи як історичне джерело по вивченню окупаційного режиму у Харкові (1941 – 1943 рр.) / В. В. Жигло // Історія та географія : зб. наук. пр. / ХНПУ. – 2007. – Вип. 25 – 26. – С. 183-185.
10. Жигло В. В. Документація центральних державних архівів України про рух Опору у зоні військового управління під час німецько-фашистської окупації (1941 – 1943 рр.) / В. В. Жигло // Сумська старовина. – 2007. – № 21 – 22. – С. 195-201.

11. Жигло В. В. Дослідження джерел та видання документів з історії зони військового управління вермахту в Україні (1941 – 1944 рр.) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. / ХНУ. – 2008. – Вип. 11. – С. 267-277.

12. Жигло В. В. Джерелознавче дослідження та видання документів з історії зони військового управління вермахту у період 1942 – 1991 рр. // Наук. записки : зб. пр. молодих вчених та аспірантів Ін-ту укр. археографії та джерелознавства. – 2008. – Т. 16. – С. 449-461.

РОЗДІЛ І

1. Зверства немецко-фашистских захватчиков : сб. док. – М. : Изд-во НКО СССР, 1942. – Вып. 1. – 119 с.

2. Судебный процесс о зверствах немецко-фашистских захватчиков на территории Харькова и Харьковской области в период их временной оккупации. – М. : Госполитиздат, 1943. – 334 с.

3. Звірства і злочини німецько-фашистських загарбників на Харківщині. – Х. : Б. в., 1944. – 112 с.

4. Сліди фашистських звірів. – К. ; Х. : Вид-во НКО СРСР, 1944. – 111 с.

5. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України). – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2355. Переписка с опергруппой УГА в г. Ворошиловограде о выявлении и концентрации документальных материалов Великой Отечественной войны в районах Ворошиловоградской, Харьковской и Сталинской областей. 6 січня – 30 грудня 1942 р. (265 арк.).

6. Повідомлення Державної Комісії по встановленню та розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників державним підприємствам України. – К. : УРНК, 1945. – 213 с.

7. Документы обвиняют : сб. док. и материалов. – М. : Госполитиздат, 1943. – Вип. 1 – 15.

8. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2410. Постанова УРНК УРСР про створення опергрупи УДА УРСР, листування з відділами та опергрупою про організацію виявлення документів окупаційного періоду. 22 листопада – 29 грудня 1943 р. (37 арк.).

9. Калинин М. И. Смерть немецким преступникам / М. И. Калинин – М. : Политиздат, 1943. – 166 с.

10. Дубина К. К. Варвары двадцатого века / К. К. Дубина – Саратов. : Б. и., 1942. – 16 с.

11. Герои Краснодона : мат. и док. о работе в тылу врага подпольной комсомольской организации «Молодая Гвардия». – М. : Госполитиздат, 1943. – 123 с.

12. По обе стороны фронта. Письма советских и немецких солдат 1941 – 1945 гг. – М. : Госполитиздат, 1945. – 101 с.

13. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2778. Обіжники, оголошення наркоматів, УДА, місцевих Рад про збирання документів окупаційного періоду. 27 лютого – 21 листопада 1944 р. (118 арк.).

14. Вовк А. А. З історії партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників на території Чернігівської області у роки Великої Вітчизняної війни (осінь – весна 1942 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. / А. А. Вовк; Ін-т історії АН УРСР. – К., 1947. – 172 с.

15. Новоплянська Р. Й. Боротьба трудящихся з німецькими окупантами на території Харківської області : дис. ... канд. іст. наук. / Р. Й. Новоплянська; Ін-т історії АН УРСР. – К., 1949. – 202 с.

16. Шиловост П. С. Більшовицьке підпілля і партизанський рух на Чернігівщині проти німецько-фашистських загарбників (липень – грудень 1941 р.) : дис. ... канд. іст. наук. / П. С. Шиловост; Ін-т історії АН УРСР. – К., 1949. – 234 с.

17. В боях за Донбасс : сб. док. и мат. – Донецк : Б. и., 1949. – 37 с.

18. Партизани України проти німецько-фашистських загарбників : сб. док. и мат. – К. : Держполітвидав УРСР, 1947. – 56 с.

19. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: зб. док. та мат. – К. : Держполітвидав УРСР, 1951. – 567 с.

20. Основные правила публикации документов государственного фонда Союза ССР / УГА СССР. – М. : УГА СССР, 1945. – 36 с.

21. Прилепішева Ю. А. Археографічна діяльність архівних установ України (1946 – 1991) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Ю. А. Прилепішева – К., 2003. – 344 с.

22. История Великой Отечественной войны Советского Союза : в 6 т. / [ред. комис. : П. Н. Поспелов (пред.)]. – М. : Ин – т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, отд. Великой Отечественной войны, 1960 – 1965. – Т. 1 – 6.

23. История Второй мировой войны : в 12 т. / [ред. комис. А. А. Гречко (пред.)]. – М. : Военное изд-во Мин-ва обороны СССР, 1973 – 1982. – Т. 1 – 12.

24. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941 – 1945) / [ред. кол. В. І. Клоков (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1977. – 535 с.

25. История Украинской ССР: в 10 т. – Т. 8 : Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941 – 1945) / [редкол. тома : В. И. Клоков (отв. ред.) и др.; Ю. Ю. Кондуфор (гл. ред.) и др.]. – К. : Наук. думка, 1984. – 640 с.

26. История городов и сёл УССР : в 26 т. / [гл. ред. коллег. П. Т. Тронько (пред.) и др.]. – К. : Ин – т истории АН УССР, 1976. – Т. 1 – 26.

27. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: збірник док. і матеріалів. / [за ред. П. М. Костриби та ін.]. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – 488 с.

28. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. : док. и материалы : в 3 т. / [сост. Д. Ф. Григорович и др.]. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 1 – 3.

29. Донецкая область в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.) : сб. док. и мат. – Донецк : Донбасс, 1982. – 312 с.
30. Луганщина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. : сб. мат. и док. – Донецк : Донбасс, 1969. – 375 с.
31. Сумская область в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. : сб. док. и мат. – Х. : Харьк. кн. изд-во, 1963. – 289 с.
32. Черниговщина в период Великой Отечественной войны. 1941 – 1945. : сб. док. и мат. – К. : Наук. думка, 1978. – 417 с.
33. Харьковщина в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.) : сб. док. и мат. – Х. : Прапор, 1965. – 423 с.
34. Дубина К. К. Радянська Україна у Великій Вітчизняній війні / Дубина К. К. – К. : Наук. думка, 1967. – 364 с.
35. Григорович Д. П. Подвигом уславлені. Герої Радянського Союзу – партизани і підпільники України в роки Великої Вітчизняної війни / Д. П. Григорович – К. : Вид-во політ. літ-ри, 1978. – 351 с.
36. Замлинський В. О. Боротьба трудящих Західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу / В. О. Замлинський – К. : Наук. думка, 1984. – 238 с.
37. Клоков В. І. Всенародная боротьба в тылу немецко-фашистских оккупантов на Украине в 1941 – 1944 гг. / В. І. Клоков – К. : Наук. думка, 1978. – 121 с.
38. Григорович Д. Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны / Д. Григорович, П. Денисенко, В. Немятый – К. : Политиздат Украины, 1976. – 224 с.
39. Кучер В. І. Партизанські краї та зони на Україні / В. І. Кучер – К. : Наук. думка, 1974. – 192 с.
40. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны : сб. док. и материалов. – М. : Госполитиздат, 1969. – 324 с.
41. Листівки партійного підпілля та партизанських загонів України в роки Великої Вітчизняної війни. – К. : Держполітвидав, 1969. – 299 с.
42. Огненные годы. Молодёжь в годы Великой Отечественной войны СССР 1941 – 1945 гг. – М. : Госполитиздат, 1965. – 567 с.
43. Пламенні рядки : зб. док. та мат. про агітаційно-пропагандистську діяльність підпільних партійних та комсомольських організацій та партизан Харківщини у 1941 – 1943 рр. – Х. : Прапор, 1975. – 377 с.
44. Бессмертие юных : сб. док. и воспоминания о героической борьбе подпольщиков Краснодона в дни временной фашистской оккупации (июль 1942 – февраль 1943 гг.). – Донецк : Донбас, 1983. – 311 с.
45. Першина Т. С. Фашистський геноцид на Україні 1941 – 1944 рр. / Т. С. Першина – К. : Наук. думка, 1985. – 170 с.
46. Коваль М. В. За ґратами «нового порядку» / Коваль М. В. // Укр. іст. журн. – 1981. – № 5. – С. 119 – 129.

47. Преступные цели – преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941 – 1944 гг.) / [под общ. ред. Е. А. Болтина]. – М. : Экономика, 1985. – 325 с.
48. Історія застерігає. Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни / Упоряд. В. М. Нем'ятий та ін. – К. : Наук. думка, 1986. – 255 с.
49. Немятый В. Н. Всенародная борьба против экономических мероприятий фашистских оккупантов на Украине 1941 – 1944 гг. / В. Н. Немятый К. : Наук. думка, 1980. – 62 с.
50. Коваль В. С. В роки фашистської неволі: Україна в міжнародних відносинах у період Великої Вітчизняної війни / В. С. Коваль – К. : Політвидав УРСР, 1963. – 70 с.
51. Коваль В. С. Подвиг народний. Україна у Великої Вітчизняної війни / В. С. Коваль – К. : Наук. думка, 1980. – 62 с.
52. Коваль М. В. Історія пам'ятає. Кривавий шлях фашистів на Україні / М. В. Коваль – К. : Наук. думка, 1965. – 333 с.
53. Круглов О. Й. Знищення фашистами іноземних громадян України (1941 – 1944 рр.) / О. Й. Круглов // Укр. іст. журн. – 1989. – № 5. – С. 82-87.
54. Коваль М. В. Нацистський геноцид щодо євреїв та українського населення (1941 – 1944 рр.) / М. В. Коваль // Укр. іст. журн. – 1992. – № 2. – С. 25-32.
55. Коваль М. В. За ґратами «нового порядку» / М. В. Коваль // Укр. іст. журн. – 1981. – №5. – С. 119-129.
56. Кудрявцева И. И. Некоторые вопросы археографической подготовки документальных сборников по истории Великой Отечественной войны / Кудрявцева И. И. // Сов. архивы. – 1983. – № 4. – С. 65-71.
57. Ларин Г. Д. Публикации по истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. / Г. Д. Ларин, Л. И. Шеханова // Вопр. архивоведения. – 1965. – № 2. – С. 105-113.
58. Эпштейн Д. М. Обзор документальных публикаций за 1941 – 1944 гг. / Д. М. Эпштейн // Тр. ист. – архив. ин-та. – Т. 31. – Вып. 1. – С. 66-76.
59. Арапова Л. И. Публикации документов по Великой Отечественной войне / Л. И. Арапова // История СССР. – 1965. – № 3. – С. 66-76.
60. Буцько М. О. Документальні видання архівних установ Української РСР про Велику Вітчизняну війну / М. О. Буцько, Ю. І. Елесін // Архіви України. – 1976. – № 3. – С. 59-65.
61. Першина Т. С. Викриття у документальних публікаціях терору фашистських загарбників на тимчасово окупованій території УРСР / Т. С. Першина // Архіви України. – 1985. – № 1. – С. 50-53.
62. Шмельов В. Г. Документальні видання архівних установ Української РСР з історії Великої Вітчизняної війни / В. Г. Шмельов // Архіви України. – 1985. – № 3. – С. 13-18.

63. Нем`ятий В. М. Огляд Колекції мікрофотодокументів німецько-фашистської окупаційної адміністрації і командування частин Вермахту, що діяли на тимчасово захопленій гітлерівцями території України у роки Великої Вітчизняної війни / В. М. Нем`ятий, О. І. Штиволок // Архіви України. – 1985. – № 1. – С. 44-69.

64. Ткач Р. І. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. : (покажчик документів, виявлених у держ. архівах республіки) / Р. І. Ткач, Л. Ю. Портнова // Архіви України. – 1984. – № 5. – С. 5-16.

65. Крепишена Н. О. Колекція документів ЦДАЖР УРСР з історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. / Н. О. Крепишена // Архіви України. – 1981. – № 2. – С. 55-59.

66. Цаплин В. В. Восстановления архивных фондов в период войны / В. В. Цаплин // Сов. архивы. – 1969. – № 3. – С. 24-33.

67. Цаплин В. В. Вопросы комплектования ГАФ СССР в годы Великой Отечественной войны / В. В. Цаплин // Сов. архивы. – 1971. – № 1. – С. 32-39.

68. Цаплин В. В. Теоретические и практические вопросы экспертизы документов / В. В. Цаплин // Сов. архивы. – 1966. – № 3 – С. 17-25.

69. Цаплин В. В. Научно-справочная деятельность ЦГАНХ СССР и вопросы совершенствования научно-справочного аппарата / В. В. Цаплин // Сов. архивы. – 1980. – № 2. – С. 44-53.

70. Шумейко М. Ф. Деятельность комиссии по истории Великой Отечественной войны при ЦК КП(б) Беларуси 1942 – 1946 гг. / М. Ф. Шумейко // Сов. архивы. – 1985. – № 2. – С. 36-42.

71. Максаков В. В. История и организация архивного дела в СССР 1917 – 1945 гг. / В. В. Максаков – М. : Наука, 1969. – 431 с.

72. Максаков В. В. Организация архивов КПСС / В. В. Максаков – М. : МГИАИ, 1968. – 108 с.

73. Максаков В. В. Архивы и архивное дело в СССР в годы Великой Отечественной войны / В. В. Максаков // Вопр. архивоведения. – 1961. – № 2. – С. 23-34.

74. Максаков В. В. 35 лет советской централизации архивного дела / В. В. Максаков // Тр. МГИАИ. - М., 1954. – Т. 5. – С. 5-37.

75. Альтман И. А. О методе выявления и учёте документов личного происхождения периода Великой Отечественной войны / И. А. Альтман – М. : Наука, 1987. – 134 с.

76. Бутько О. В. Мемуары участников Великой Отечественннй войны / О. В. Бутько – К. : Наук. думка, 1986. – 287 с.

77. Автократов В. Н. Проблемы комплектования государственных архивов современными документами: источниковед. аспект / В. Н. Автократов, Елпатьевский А. В. // Источниковедение отечественной истории : сб. ст. – М., 1976. – С. 5-40.

78. Автократов В. Н. Фондирование и учёт документов: о двух частных теориях архивоведения / В. Н. Автократов // Тр. ВНИИДАД. – М., 1978. – Т. 7., ч. 1. – С. 8-70.

79. Пушкарёв Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории / Л. Н. Пушкарёв – М. : Наука, 1975. – 284 с.
80. Варшавчик М. А. Историко-партийное источниковедение: теория, методология, методика / М. А. Варшавчик – К. : Высшая школа, 1984 – 320 с.
81. Шмидт С. О. Путь историка: Избранные труды по источниковедению и историографии / С. О. Шмидт – М. : Изд-во РГГУ, 1997. – 612 с.
82. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 1945 рр.) / М. В. Коваль – К. : Ін-т історії НАН України, 1999. – 336 с.
83. Коваль М. В. Політика проти історії: українська історична наука в Другій світовій війні й у перші повоєнні роки / М. В. Коваль // Укр. іст. журн. – 2002. – №1. – С. 3 – 26.
84. Політична історія України. XX ст. : у 6 т. – Т. 4 : Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945) / [автор. колектив: В. І. Кучер, В. А. Гриневич, В. С. Коваль; редкол. : І. Ф. Курас (голова), Ю. І. Шаповал та ін.]. – К. : Генеза, 2003. – 584 с.
85. Кучер В. І. Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945) / В. І. Кучер, П. М. Чернега – К. : Генеза. – 2004. – 272 с.
86. Кучер В. І. 50-річчя перемоги над фашизмом : Україна і Друга світова війна / В. І. Кучер, П. М. Чернега – К. : Віпол, 1995. – 68 с.
87. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні / В. Косик – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 743 с.
88. Україна у роки Другої світової війни в документах : зб. нім. архів. матеріалів : у 4 т. / упоряд. В. Косик. – Львів : Б. в., 1997. – Т. 1 – 4.
89. Рокотов П. В. Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні 1941 – 1944 рр. : дис. ...канд. іст. наук. : 07.00.06 / П. В. Рокотов – Х., 1997. – 234 с.
90. Тарнавський І. С. Німецько-фашистський окупаційний режим в Донбасі (1941 – 1943 рр.). дис. ... канд. іст. наук. : 07.00.01 / І. С. Тарнавський – Донецьк, 1999. – 220 с.
91. Волинь, Полісся, Поділля : УПА та запілля 1944 - 1946. Док. і мат. / [ред. рада : С. Богунов та ін.]. – К. – Торонто : Вид-во «Літопис УПА», 2005. – 1334 с.
92. Сергійчук В. І. ОУН – УПА в роки війни. Нові док. і мат. / В. І. Сергійчук – К. : Дніпро, 1996. – 496 с.
93. Сергійчук В. І. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові док. і мат. / В. І. Сергійчук. – К. : Дніпро, 1998. – 944 с.
94. Кентій А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів у 1941 – 1942 рр. / А. В. Кентій – К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. – 201 с.
95. Українська Повстанська армія. Історія нескорених / [В. В'ятрович, Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, та ін.]. – Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2007. – 349 с.
96. Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України (1941 – 1957) / [упор. Г. Папакін та ін.]. – К. : Вид. Ін-ту історії України НАН України, 2000. – 48 с.
97. Демченко Т. Український національно-визвольний рух на Чернігівщині (40-і роки XX ст.) / Т. Демченко, С. Бутко – Чернігів : Б. в., 2001. – 168 с.

98. Скоробогатов А. В. ОУН у Харкові за часів німецько-фашистської окупації (1941 – 1943 рр.) / А. В. Скоробогатов // Укр. іст. журн. – 1999. – № 6. – С. 81-89.

99. Поліщук В. В. Гірка правда (злочинність ОУН – УПА). Сповідь українця / В. В. Поліщук – Донецьк : Донеччина, 1996. – 453 с.

100. Пиріг Р. Я. Партизанський рух в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. : анот. покажч. фондів ЦДАГО України / Р. Я. Пиріг, Н. В. Маковська, О. С. Ткач // Архіви України. – 1995. – № 4/6. – С. 109 – 121.

101. Друга світова війна в документах ЦДАГО України (1939 – 1945 рр.) : темат. покажч. / [упоряд. : Т. Т. Гриценко та ін.]. – К. : ЦДАГО України, 1998. – 54 с.

102. Іваненко Б. В. Антифашистський рух Опору в Україні в 1941 – 1943 рр. у світлі нових документів / Б. В. Іваненко, А. В. Кентій // Архіви України. – 1995. – № 1/3. – С. 10-19.

103. Кентій А. В. Війна без пощади та мілосердя / А. В. Кентій – К. : Генеза, 2005. – 408 с.

104. Україна партизанська. 1941 – 1945 : Партизанські формування та органи керівництва ними : наук.-довід. вид. / [автор – упоряд. : В. С. Лозицький та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 2001. – 320 с.

105. Чайковський А. С. Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941 – 1944 рр. мовою документів, очима історика) / А. С. Чайковський – К. : Україна, 1994. – 376 с.

106. Лисенко О. Є. Джерелознавчі аспекти дослідження партизанського руху в Україні / О. Є. Лисенко // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. – 2001. – Чис. 6, ч. 2. – С. 79 – 93.

107. Тронько П. Т. Згадаємо всіх поіменно... З історії боротьби комсомольців і молоді України проти німецько-фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. / П. Т. Тронько – К. : Молодь, 2001. – 224 с.

108. Абакумова В. І. Окупаційний режим та антифашистський рух опору на Луганщині (1941 – 1943 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. І. Абакумова – Луганськ, 2004. – 214 с.

109. Бровар О. В. Партизанський та підпільний рух у Донбасі в роки Великої Вітчизняної війни (серпень 1941 – вересень 1943 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. В. Бровар – Донецьк, 2003. – 235 с.

110. Боряк Г. В. «Нацистське золото» в Україні : у пошуках архівних свідчень / Г. Боряк, М. Дубик, Н. Маковська – К. : Б. в., 1998. – 134 с.

111. Боряк Г. В. Дослідження історії переміщення книжкової культурної спадщини України в період Другої світової війни / Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К. : Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2004 – С. 23 – 35.

112. Боряк Г. В. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни : винищення архівів, бібліотек, музеїв / Г. В. Боряк, Грімстед Кеннеді. – К. : Б. в., 1991. – 107 с.

113. Боряк Г. В. «Нацистське золото» в Україні : у пошуках архівних свідчень / Г. Боряк, М. Дубик, Н. Маковська – К. : Б. в., 1998. – 134 с.

114. Дубровіна Л. Звіти про діяльність Крайової бібліотеки Рейхскомісаріату України як джерело з історії бібліотек і долі бібліотечних фондів у період нацистської окупації Києва (1941 – 1943 рр.) / Л. Дубровіна, Н. Малолетова // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. – 2001. – Чис. 6 (7). – С. 6 – 16.

115. Кашеварова Н. Г. Деятельность Оперштаба рейхсляйтера Розенберга в оккупированной Европе в период Второй Мировой войны : справочник – указатель архивных документов из Киевских собраний / Н. Г. Кашеварова, Н. И. Малолетов – К. : Б. в. 2006. – 577 с.

116. Кашеварова Н. Г. Архів оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга в Києві : структура документальних комплексів / Н. Кашеварова, І. Войцехівська // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2007. – Чис. 14. – С. 14 – 33.

117. Кашеварова Н. Г. Документи колекції мікрофільмів нацистської окупаційної адміністрації на Східній території, як джерело вивчення діяльності оперштаба А. Розенберга з вивезення бібліотечних фондів України / Н. Г. Кашеварова // Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики. – 2003. – Чис. 10. – С. 277 – 286.

118. Меляков А. В. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941 – 1943 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / А. В. Меляков – Х., 2003. – 205 с.

119. Невигадане : Усні історії оstarбайтерів / [авт. – упоряд., ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко]. – Х. : Вид. дім „Райдер”, 2004. – 236 с.

120. Король В. Ю. Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941 – 1944 роках / В. Ю. Король – К. : Акад., 2002. – 128 с.

121. Лисенко О. Є. Радянські документи про релігію та церкву в Україні у період Другої Світової війни: джерелознавчий аспект проблеми / О. Є. Лисенко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 2000. – Чис. 5. – С. 347 – 362.

122. Лисенко О. Є. Релігійна ситуація України в 1941 – 1946 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Є. Лисенко. – К., 1999. – 35 с.

123. Лисенко О. Є. Особливості організації управління та зв'язку в роки Великої Вітчизняної війни / О. Є. Лисенко, О. І. Гуржій, С. В. Сидоров – К. : Вид-ня Ін-ту історії України, 2004. – 149 с.

124. Муковський І. Т. Звитяга і жертвність : українці на фронтах Другої світової війни / І. Т. Муковський, О. Є. Лисенко – К. : Книга пам'яті України, 1996. – 568 с.

125. Мищак І. М. Діяльність оперативних груп Архівного управління України по збиранню документальних матеріалів (1941 – 1944 рр.) / І. М. Мищак // Історія України : Маловідомі імена, події, факти. – Вип. 6. – С. 12-23.

126. Руденко Н. М. Діяльність Комісії по Великій Вітчизняній війни АН УРСР по створенню документальної бази / Н. М. Руденко // Сторінки воєнної історії України. – 1998. – № 2. – С. 29-42.

127. Максимчук Є. С. Діяльність державних комісій з розслідування злочинів нацистів на території України (1941 – 1951 рр.): типологічний склад та інформаційний потенціал джерельного комплексу : дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Є. С. Максимчук – К., 2007. – 224 с.

128. Макарчук С. С. Документальні публікації в Україні з історії Другої світової війни : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02, 07.00.09 / С. С. Макарчук – К., 1994. – 220 с.

129. Маковська Н. В. Актуальні джерела ЦДАВО України з історії Другої Світової війни / Н. В. Маковська // Архіви України. – 2005. – № 1/3. – С. 63-85.

130. Пиріг Р. Я. Партизанський рух в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. : анот. покажч. фондів ЦДАГО України / Р. Я. Пиріг, Н. В. Маковська, О. С. Ткач // Архіви України. – 1995. – № 4/6. – С. 109-121.

131. Марченко В. В. Огляд документів часів окупації Сумської області / В. В. Марченко // Архіви України. – 2005. – № 1/3. – С. 317-331.

132. Власенко Л. І. Документи про підпілля та партизанський рух на Сумщині під час Другої світової війни (1941-1943 рр.) / Л. І. Власенко // Архіви України. – 2005. – № 1/3. – С. 546 – 551.

133. Потильчак О. В. Фонд Управління у справах військовополонених та інтернованих Державного архіву МВС України : історія формування, інформаційні ресурси / О. В. Потильчак, Н. Платонова // Архіви України. – 2005. – № 1/3. – С. 383 -389.

134. Центральний державний архів громадських об'єднань України : путівник / [авт. – упоряд. : Б. Іваненко (кер.) та ін.]. – К. : ЦДАГО України, 2001. – 496 с.

135. Державний архів Чернігівської області : путівник / [редкол. : Р. Я. Пиріг (голова) та ін.]. – Чернігів : Деснян. правда, 2001. – 600 с.

136. Реєстр розсекречених архівних фондів України : Міжархів. довідник. Т. 1. : Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 1. : Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний історичний архів України, м. Київ, Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України / [упоряд. С. Зворський]. – К. : Держкомархів України, Укр. наук.-досл. ін-т архів, справи та документознавства, 2009. – 244 с.

137. Кінолітопис : анот. кат. кіножурн. док. фільмів і кіносюжетів (черв. 1945 – 1955 рр.) / [упоряд. : О. І. Селіфонов, Н. М. Слончак, Н. О. Топішко]. – К. : Держкомархів України, 2002. – 486 с.

138. Архівні установи України : Довідник. – Т. 1 : Державні архіви / [редкол. : Г. В. Боряк (голова) та ін.]. – К. : Б. в., 2005. – 692 с.

139. Архівознавство: Підручник для студентів іст. факультетів вищих навчальних закладів України / [за заг. ред. Я. С. Калакури, та І. Б. Матяш]. – К. : Видавн. дім «КМ Академія», 2002. – 356 с.
140. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство. Підручник. / Я. С. Калакура – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
141. Калакура Я. С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів : науково-методичні аспекти використання / Я. С. Калакура // Архівно-слідчі справи репресованих. К., 1998.
142. Нариси історії архівної справи в Україні: Посібник / [за заг. ред. І. Б. Матяш та К. І. Климової]. – К. : КМ Академія, 2002. – 609 с.
143. Українська архівна енциклопедія / [редкол. : І. Б. Матяш (голова) та ін.]. – К. : Держкомархів України, УНДІАСД, 2008. – 680 с.
144. Мищак І. М. Архівна справа в Україні середини 1940-х – середини 1960-х років (історичний нарис) / І. М. Мищак – К. : НБУ ім. В. Вернадського, 2006. – 188 с.
145. Боряк Г. В. Проблеми подальшого реформування документно-інформаційної сфери / Г. В. Боряк // Архіви України. – 2005. – № 1/3. – С. 9-31.
146. Боряк Г. В. Модерне архівне законодавство України: від тоталітарної спадщини до демократичних стандартів / Г. В. Боряк, К. Новохатський // Архіви України – 2003. – №№ 4/6. – С. 5-10.
147. Боряк Г. В. Архівні документи на аукціонах світу як нова загроза національній архівній спадщині : матеріали повідомлення на 7-й Європейській конференції архівів. (Варшава, 18 – 20 травня 2006 р.) / Державний ком-т архівів України. – Київ : Державний ком-т архівів України, 2006. – 60 с.
148. Боряк Г. В. Електронні архівні публікації в Інтернеті: проблеми репрезентації інформаційних ресурсів / Г. В. Боряк // Архіви України. – 2002. – № 4/6. – С. 163-182.
149. Автократов В. Н. Теоретические проблемы отечественного архивоведения / В. Н. Автократов – М. : РПУ, 2001. – 396 с.
150. Медушевская О. М. Источниковедение: теория, история, метод / О. М. Медушевская – М. : РГГУ, 1996. – 79 с.
151. Шмидт С. О. Путь историка: Избранные труды по источниковедению и историографии / С. О. Шмидт – М. : РГГУ, 1997. – 612 с.
152. Макарчук С. А. Писемні джерела з історії України / С. Макарчук – Львів : Світ, 1998. – 351 с.
153. Богдашина О. М. Джерелознавство історії України : питання теорії, методики, історії : навч.-метод. посіб. / О. М. Богдашина – Харків : Сага, 2008. – 214 с.
154. Войцехівська І. Н. Структура історичного джерелознавства: традиції та сучасні проблеми / І. Н. Войцехівська // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип. 3 : Джерелознавчі дисципліни. – 2001. – С. 255 – 270.

155. Гудзенко П. П. Історики-архівісти в дні Великої Вітчизняної війни / П. П. Гудзенко // Науково-інформ. бюлетень Архівного управління УРСР. – 1958. – № 2. – С. 30-42.

156. Пантелеймон Петрович Гудзенко (1907 – 1994 рр.): історик, архівіст, археограф і організатор науки (Збірник на пошану вченого з нагоди 100-річчя від дня народження і 90-річчя архівної справи в Україні) / [відпов. ред. В. А. Смолій, упоряд. В. Г. Берковський та ін.]. – К. : Держкомархів України, Ін-т історії України НАН України, 2009. – 312 с.

РОЗДІЛ II

1. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2381. Листування з Управлінням державними архівами УРСР, особим відділом армії Донського фронту, архівними установами, редакціями газет щодо виявлення, збереження і використання документів Великої Вітчизняної війни. 16 лютого 1942 р. – 4 січня 1943 р. (136 арк.).

2. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2336. Обіжники, розпорядження НКВС УРСР, УДА про виявлення, концентрацію і охорону документів Великої Вітчизняної війни. 7 лютого – 7 жовтня 1942 р. (27 арк.).

3. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2355. Переписка с опергруппой УГА в г. Ворошиловограде о выявлении и концентрации документальных материалов Великой Отечественной войны в районах Ворошиловоградской, Харьковской и Сталинской областей. 6 січня – 30 грудня 1942 р. (265 арк.).

4. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2356. Переписка с группой УГА УССР, с УГА СССР о печатных материалах Великой Отечественной войны. 2 травня 1942 р. – 22 червня 1943 р. (84 арк.).

5. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2379. Отчёты отдела госархивов по Ворошиловоградской области за 1942 г. 7 липня 1942 – 2 серпня 1942 р. (12 арк.).

6. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2408. Постанови, положення, інструкції РНК СРСР і УРСР, НКВС СРСР і УРСР, УДА про роботу Республіканської надзвичайної комісії. 16 березня – 30 червня 1943 р. (76 арк.).

7. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2409. Постанови РНК УРСР, листи заступника наркома внутрішніх справ до голови Раднаркому УРСР про міроприємства по створенню документальної бази по історії України та історії Великої Вітчизняної війни. 5 грудня 1943 р. – травень 1944 р. (18 арк.).

8. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2424. Копии докладных, спецсообщений и секретных писем посланных начальнику УГА СССР о ходе работ по восстановлению архивных органов в Украине, о сборе документов оккупационного периода. 26 квітня – 23 грудня 1943 р. (91 арк.).

9. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2562. Обіжники, розпорядження НКВС СРСР, ДАУ СРСР і листування з ними про збір документів для відділів фондів Великої Вітчизняної війни. 12 січня – 6 жовтня 1944 р. (62 арк.).

10. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2563. Обіжники УДА НКВС УРСР про налагодження архівної справи, збирання і зосередження документів по Великій Вітчизняній війні. 4 лютого – 26 червня 1944 р. (35 арк.).

11. ЦДАВО України. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 2433. Переписка УГА НКВД УССР о выявлении, сохранности и пересылке в г. Златоуст для обработки документальных материалов обнаруженных в районах Украины, освобождённых от оккупантов. 22 січня – 6 березня 1944 р. (15 арк.).

12. ЦДАВО України. – Ф. 14. – Оп. 7. – Спр. 3. Инструкция по сбору и использованию документальных материалов органами НКВД и НКГБ и примерный перечень политокрасок (1943 – 1944 гг.). 20 серпня 1943 р. – 4 березня 1944 р. (22 арк.).

13. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2556. Постанови, розпорядження, обіжники РНК СРСР і УРСР, ЦК КП(б)У, УДА НКВС УРСР про стан архівної справи в УРСР. Січень – грудень 1944 р. (43 арк.).

14. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2444. Докладные записки и информации о работе по сбору сотрудниками документальных материалов в районах Украины освобождённых от немецко-фашистских захватчиков. 7 березня – 30 червня 1943 р. (60 арк.).

15. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-1932 (Фонд Державного архіву Харківської області). – Оп. 1. – Спр. 99. Справка о работе архива в годы Великой Отечественной войны. 1945 р. (10 арк.).

16. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2470. Планы работы и отчёты о работе Отдела Госархивов УНКВД Ворошиловградской области за 1943 г. 3 серпня 1943 р. – 13 січня 1944 р. (25 арк.).

17. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2484. Отчёт о работе архивных органов УНКВД Черниговской области за период с 27 сентября по 31 декабря 1943 г. 19 січня 1944 р. (22 арк.).

18. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2449. Отчётный доклад ГАУ о работе над секретными фондами государственных архивов. 4 серпня 1943 р. (12 арк.).

19. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2695. Правила комплектування документами державних архівів УРСР, відомості про склад фондів ЦДАЖР. 26 червня 1944 – 22 травня 1945 р. (23 арк.).

20. ЦДАВО України. – Ф. 14. – Оп. 7. – Спр. 98. Отчёты УГА НКВД СССР (за первое полугодие 1945 г.). 1 вересня– 20 жовтня 1945 р. (90 арк.).

21. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2499. Переписка с Государственным архивом Сумской области УНКВД о восстановлении архивных органов, о сборе и сохранности документальных материалов периода Отечественной войны. 2 вересня – 10 листопада 1943 р. (6 арк.).

22. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2479. Сталинская область. Планы работы и отчёты о работе Отдела Госархива УНКВД и облгосархива. Переписка по вопросам архивной работы в области. 17 липня 1943 р. – 2 березня 1944 р. (26 арк.).

23. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 7. – Спр. 39. Квартальные планы и годовой отчёт о работе архивного отдела УНКВД, Сталинской области, годовой план и годовой отчёт Сталинского облгосархива и его отдела секретных фондов за 1945 г. 27 березня 1945 – 30 березня 1946 г. (59 арк.).

24. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2644. Сталинская область. Отчёты о работе отдела государственных архивов и областного госархива с докладами по заключению по ним за 1944 г. 17 січня 1945 р. (27 арк.).

25. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-1932 (Фонд Державного архіву Харківської області). – Оп. 3. – Спр. 16. Циркуляры и распоряжения УГА УССР. 14 листопада – 1 грудня 1945 р. (37 арк.).

26. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-1932 (Фонд Державного архіву Харківської області). – Оп. 1. – Спр. 71. Отчёт о работе архива за 1945 р. 1946 р. (27 арк.).

27. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2661. Отчёты о работе отдела госархивов и его филиалов по Черниговской области. 24 січня – 13 березня 1945 р. (39 арк.).

28. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2649. Доклад о работе архивного отдела УНКВД и отчёты о работе Облгосархива и его филиалов по Сумской области. 12 – 18 січня 1945 р. (28 арк.).

29. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8 (Коллекция микрофотокопий документов немецко-фашистских административных учреждений, армейских групп и их тыловых охранных подразделений на оккупированных Восточных территориях). – Оп. 1. (Предисловие к описи).

30. Центральний Державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 1338. Справка и микрокопии немецких документов периода Великой Отечественной войны закупленных в США. 3 січня – 17 листопада 1967 р. (107 арк.).

31. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3013 (Чернігівська обласна комісія з розслідування злочинів німецьких загарбників). – Оп. 1. (Передмова до опису).

32. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 1. Постановления ЦК КП(б)У о составе республиканской комиссии. 27 квітня 1943 – 1 вересня 1944 рр. (12 арк.).

33. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2410. Постанова РНК УРСР про створення опергрупи УДА УРСР, листування з відділами та опергрупою про організацію виявлення документів окупаційного періоду. 22 листопада – 29 грудня 1943 р. (37 арк.).

34. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2417. Обіжники ГАУ СРСР про виявлення і використання документів в цілях відбудови господарства в визволених від ворога районах, інструкція про роботу республіканської і обласної комісії по збору документів з історії Великої Вітчизняної війни. 25 грудня 1943 р. – 8 січня 1944 р. (5 арк.).

35. Руденко Н. М. Діяльність комісії з Великої Вітчизняної війни АН УРСР по створенню документальної бази / Н. М. Руденко // Сторінки воєнної історії України. – 1999. – Вип. 3. – С. 29 – 42.

36. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 608. Докладная сотрудников партархива на имя зам. директора Украинского ИМЭЛ о документах Комиссии по Великой Отечественной войне. 12 квітня – 28 вересня 1949 р. (18 арк.).

37. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 800. Письмо Института истории партии в ЦК КПУ о необходимости передачи документов по истории Великой Отечественной войны из Института истории АН УССР на хранения в партаархив Института. 4 березня – 24 грудня 1954 р. (27 арк.).

38. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 646. Отчёт о работе партархива ИМЭЛ за 1950 г. Січень – березень 1951 р. (38 арк.).

39. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 473. Информации партархивов обкомов КП(б)У в Украинский ИМЭЛ о наличии фондов находящихся у них на хранении. 11 травня – 10 листопада 1945 р. (154 арк.).

40. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 496. План и отчёт работы партархива Сумской области в 1945 г. 5 вересня 1945 р. (4 арк.).

41. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 514. Отчёт о работе Ворошиловоградского партархива за 1946 р. 20 січня 1946 р. – 18 січня 1947 р. (37 арк.).

42. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 506. Отчёт о работе партархива ИМЭЛ за 1946 г. Лютий – квітень 1947 р. (13 арк.).

43. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 607. Отчёт о работе партархива ИМЭЛ за 1949 г. Січень – квітень 1950 р. (25 арк.).

44. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 964. Справка партархива о наличии на хранении документов партийного и партизанского движения периода Великой Отечественной войны. 13 травня 1958 р. (6 арк.)

45. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 683. Отчёт о работе партархива ИМЭЛ за 1951 г. Б. д. (44 арк.).

46. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 1045. Переписка с ЦК КПУ, Комиссией по делам бывших партизан, Главархивом СССР. 3 січня – 30 грудня 1960 р. (65 арк.).

47. ЦДАГО України. – Ф. 39 (Інститут історії партії). – Оп. 3 (Партійний архів). – Спр. 727. Отчёт о работе партархива ИМЭЛ за 1952 г. 1953 р. (44 арк.).

РОЗДІЛ III

1. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8 (Коллекция микрофотокопий документов немецко-фашистских административных учреждений, армейских групп и их тыловых охранных подразделений на оккупированных Восточных территориях). – Оп. 2. – Передмова до опису.

2. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8 (Коллекция микрофотокопий документов немецко-фашистских административных учреждений, армейских групп и их тыловых охранных подразделений на оккупированных Восточных территориях). – Оп. 1. – Спр. 274. Главная рабочая группа Айзенштаба Розенберга на Украине. Б. д. (37 арк.).

3. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8 (Коллекция микрофотокопий документов немецко-фашистских административных учреждений, армейских групп и их тыловых охранных подразделений на оккупированных Восточных территориях). – Оп. 2. – Спр. 163. Сводки о военном положении и боевых действиях частей группы армий «Юг» в районе Курск – Харьков – Полтава. Березень – травень 1942 г. (43 арк.).

4. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8 (Коллекция микрофотокопий документов немецко-фашистских административных учреждений, армейских групп и их тыловых охранных подразделений на оккупированных Восточных территориях). – Оп. 2. – Спр. 199. О деятельности партизан, о порядке подчинения полевых комендатур и других тыловых частей. Серпень-грудень 1942 г. (23 арк.).

5. ЦДАВО України. – Ф. 3206 (Рейхскомісаріат Україна). – Оп. 1. – Спр. 7. Административное деление РКУ. 23 вересня – 24 жовтня 1941 р. (39 арк.).

6. ЦДАВО України. – Ф. 3206 (Рейхскомісаріат Україна). – Оп. 1. – Спр. 23. Перечень областных комиссариатов РКУ. Сообщение генерального комиссариата Юзовка об организации связного пункта Сталино. 1941 – 1942 рр. (16 арк.).

7. ЦДАВО України. – Ф. 3206 (Рейхскомісаріат Україна). – Оп. 2. – Спр. 232. Административное деление округов РКУ. 1941 – 1942 рр. (21 арк.).

8. ЦДАВО України. – Ф. 3676 (Штаб імперського керівника Розенберга для окупованих східних областей. м. Берлін та Київ). – Оп. 4. – Спр. 106. Материали немецко-фашистской полиции СД Чернигова за 1942 г. на лиц, сбежавших из немецких рабочих команд. Б. д. (52 арк.).

9. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2424. Копии докладных, спецсообщений и секретных писем посланных начальнику УГА СССР о ходе работ по восстановлению архивных органов в Украине, о сборе документов оккупационного периода. 26 квітня – 23 грудня 1943 р. (91 арк.).

10. ЦДАВО України. – Ф. 3676 (Штаб імперського керівника Розенберга для окупованих східних областей. м. Берлін та Київ). – Оп. 1. – Спр. 10. Перевод статей из американских газет, переписка о деятельности представителей штаба по вывозу книг по древней истории и экспонатов из Харьковского исторического музея. 1943 – 1944 рр. (74 арк.).

11. ЦДАВО України. – Ф. 3206 (Рейхскомісаріат Україна). – Оп. 5. – Спр. 35. Картотеки с архитектурными памятниками Украины. Структура местных органов власти на Украине. Серпень 1942 р. (173 арк.).

12. ЦДАВО України. – Ф. 3636 (Харківський історичний архів). – Оп. 1. – Спр. 2. Проект положення про Харківський історичний архів. 13 січня – 27 липня 1942 рр. (10 арк.).

13. ЦДАВО України. – Ф. 3636 (Харківський історичний архів). – Оп. 1. – Спр. 52. Відомості про документацію, які залишилися у Харкові та області. 4 грудня 1941 р. – 30 січня 1942 р. (4 арк.).

14. ЦДАВО України. – Ф. 3636 (Харківський історичний архів). – Оп. 1. – Спр. 55. Списки співробітників архіву. Січень – лютий 1943 р. (2 арк.).

15. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 23. – Спр. 548. Обзор материалов о положении Харькова за время немецкой оккупации. 25 травня 1944 р. (85 арк.).

16. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 70. – Спр. 114. Объявления и приказы, издававшиеся фашистскими оккупантами на Украине. 1943 р. (67 арк.).

17. Україна і Друга світова війна. Кінолітопис. Анований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів, спецвипусків (1939 – 1945 рр.). / [упоряд. Т. Ємельянова та ін.]. – К. : Держ. К – т Архівів України, 2005. – 178 с.

18. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3086 (Міська комендатура м. Харкова). – Оп.1. – Спр. 1. Приказы по немецко-фашистской городской комендатуры г. Харькова. 28 листопада – 9 березня 1942 р. (70 арк.).

19. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3086 (Міська комендатура м. Харкова). – Оп.1. – Спр.3. Приказы по немецко-фашистской городской комендатуры г. Харькова. 6 грудня 1941 – 9 серпня 1942 рр. (30 арк.).

20. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3086 (Міська комендатура м. Харкова). – Оп.1. – Спр.5. Инструкция немецко-фашистского верховного командования "О мерах обеспечения земель". 21 грудня 1941 р. (8 арк.).

21. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3086 (Міська комендатура м. Харкова). – Оп.1. – Спр. 14. Удостоверения и анкеты русских, работавших в оккупационных учреждениях. 30 грудня 1942 – 25 травня 1943 рр. (76 арк.).

22. Держ. архів Сумської обл. – Ф.р-2228 (Орсткомендатура м. Кролевець, Кролевецького району). – Оп.1. – Спр. 1. Забав`язання поступаючих на службу в районну поліцію, карти про проїздну здатність шляхів району. 1942 р. (45 арк.).

23. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1843 (Местная комендатура №1/449, пос. Куйбешева). – Оп. 1. – Спр. 1. Приказы и распоряжения комендатуры, списки больных, находящихся в лазарете Сенегорского Сталинского полка, списко личного состава штата комендатуры. 1943 р. (12 арк.).

24. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3080 (Харківське обласне німецьке господарське командування «ВІКДО»). – Оп.1. – Спр. 1. Директивы и распоряжения хозяйственной инспекции Юг-Дон-Донецк о запрещение повышать нормы питания для гражданского населения, о ставках служащих в колхозах, совхозах, МТС. 30 жовтня 1941 – 14 квітня 1943 рр. (17 арк.).

25. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3080 (Харківське обласне німецьке господарське командування «ВІКДО»). – Оп.2. – Спр. 3. Инструкция руководителей ВИКДО о транспартировки русских рабочих в Германию. 9 липня – 29 грудня 1942 р. (60 арк.).

26. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3080 (Харківське обласне німецьке господарське командування «ВІКДО»). – Оп.2. – Спр. 37. Удостоверения русских, работающих на предприятиях. 13 січня – 16 квітня 1943 рр. (171 арк.).

27. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3080 (Харківське обласне німецьке господарське командування «ВІКДО»). – Оп.2. – Спр. 8. Материалы о состоянии предприятий г. Харькова. 9 квітня 1942 р. – січень 1943 р. (72 арк.).

28. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3080 (Харківське обласне німецьке господарське командування «ВІКДО»). – Оп.1. – Спр. 34. Перечень фабрик заводов и артелей, находящихся в введении ВИКДО. 10 лютого – 22 січня 1942 р. (28 арк.).

29. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3080 (Харківське обласне німецьке господарське командування «ВІКДО»). – Оп.1. – Спр. 45. Переписка хозяйственной инспекции с ВИКДО, о частичном восстановлении некоторых фабрик и заводов. 16 січня 1942 – 10 квітня 1943 рр. (20 арк.).

30. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-3080 (Харківське обласне німецьке господарське командування «ВІКДО»). – Оп.2. – Спр. 7. Материалы о состоянии МТС Харьковской области. 30 квітня 1942 – 1 квітня 1943 рр. (89 арк.).

31. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1949 (Лебидинська міська управа). – Оп.1. (Передмова до опису).
32. ЦДАГО України. – Ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР). – Оп. 2. – Спр. 117. Копії постановлений, приказов немецких властей на временно оккупированной территории Сумской области. Серпень 1944 р. (13 арк.).
33. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп.1. – Спр. 8. Отчёты о работе отделов ХГУ. 20 січня – 31 серпня 1942 р. (25 арк.).
34. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1 – Спр. 10. Список служащих ЧГУ. Грудень 1941 р. (2 арк.).
35. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1868 (Відділ освіти та пропаганди Сумської міської управи). – Оп. 1. – Спр.22. Список робітників та службовців відділу, баланси відділу. 1942 р. (147 арк.).
36. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 6. (Приказы и объявления немецкого командования и ЧГУ. 23 жовтня 1941 р. – грудень 1941 г. (13 арк.)
37. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп.1. – Спр. 5. Положение о ХГУ, районных управах, отделах городских управ. 2 січня – 31 серпня 1942 р. (195 арк.).
38. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 1. Приказы, распоряжения и объявления местной комендатуры и городской управы. 16 жовтня 1941 – 23 жовтня 1942 р. (33 арк.).
39. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 22. Печатные приказы, распоряжения, объявления германского командования и ЧГУ. Січень – грудень 1942 р. (67 арк.).
40. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1 – Спр. 19. Приказы ЧГУ по кадровым вопросам. 2 січня – 17 грудня 1942 р. (38 арк.).
41. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1612 (Юзівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 1. Накази, розпорядження, обяви, о размере податків з заробітної платні чиновників, про реєстрацію безробітних, про покращення бухгалтерського обліку, списки співробітників курсів німецької мови та відділу народго виховання. 27 грудня – 31 серпня 1943 р. (27 арк.).
42. Держ. архів Донецької обл. – Ф.р-1612 (Юзівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 3. Списки робітників відділу міського господарства. 16 грудня – 27 серпня 1943 р. (61 арк.).
43. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1577 (Ларинська районна управа). – Оп. 1. – Спр. 75. Перепис населення на 25 серпня 1943 р. 25 серпня 1943 р. (232 арк.).
44. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп.4. – Спр. 51. Докладная записка о задачах статистического отдела, список руководящих работников районного бюро по регистрации населения Харькова. 28 листопада – 19 грудня 1941 р. (32 арк.).

45. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп.1. – Спр. 65. Список научных работников, работников искусств, врачей г. Чернигова. Липень 1942 р. (9 арк.).

46. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1 – Спр. 63. Список сотрудников учреждений ЧГУ. Березень – жовтень 1942 р. (11 арк.).

47. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 1163. Данные о численности населения г. Чернигова за 1941 – 1943 гг. 1 грудня 1941 – 1 вересня 1943 рр. (71 арк.).

48. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1 – Спр. 40. Статистические сведения о движении населения по Чернигову). Грудень 1941 – вересень 1943 рр. (38 арк.).

49. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп.7. – Спр. 20. Сводный план развития хозяйства Харькова на четвёртый квартал 1942 р. Вересень 1942 р.

50. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 32. Циркуляры и переписка о составлении производственного плана на третий квартал 1942 р. 10 грудня 1941 – 3 грудня 1942 рр. (55 арк.).

51. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп. 5. – Спр. 6. м. Харків. Короткий статистично-економічний довідник. Лютий 1942 р. (55 арк.).

52. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 7. Инструкция о выдаче паспортов населению. 10 грудня 1942 р. (19 арк.).

53. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп. 4. – Спр. 150. Калькуляция себестоимости и отпускных цен на изделия кустарно-ремесленной промышленности на первый квартал 1943 р. 16 січня – 19 лютого 1943 рр. (45 арк.).

54. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп. 4. – Спр. 735. Список торговых и ремесленно-кустарных предприятий, о состоянии помещений, занимаемых ими. 1 листопада – 25 листопада 1941 р. (54 арк.).

55. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1 – Спр. 454. Отчёт о работе промышленного отдела. 28 березня 1942 р. (76 арк.).

56. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 73. Ведомости про работу промышленных предприятий г. Чернигова. Січень – лютий 1942 р. (6 арк.).

57. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3285 (Фінансовий відділ ЧМУ). – Оп. 1. – Спр. 4. Бюджет ЧМУ на квітень 1942 р. Квітень 1942 р. (17 арк.).

58. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 83. Донесення про роботу промислових підприємств. Січень – грудень 1942 р. (7 арк.).

59. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 136. Базарні ціни на продукти. 1942 р. (3 арк.).

60. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп. 2. – Спр. 27. Список сотрудников кукольного театра, ансамбля украинских народных инструментов. 10 лютого – 31 жовтня 1942 р. (52 арк.).

61. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2982 (Харківська міська управа). – Оп. 3. – Спр. 43. Список сотрудников библиотеки. 10 листопада – 15 грудня 1941 р. (38 арк.).

62. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3004 (Відділ культури та освіти ЧМУ). – Оп. 1. – Спр. 15. Учебні плани та програми для гімназій та початкових шкіл. 1942 р. (18 арк.).

63. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3004 (Відділ культури та освіти ЧМУ). – Оп. 1. – Спр. 101. Накази ЧМУ про складання нових підручників для початкових шкіл. 1941 р. (11 арк.)

64. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3004 (Відділ культури та освіти ЧМУ). – Оп. 1. – Спр. 4. Протокили нарад вчителів Чернігова по перегляду підручників. Серпень 1942 р. (30 арк.).

65. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3004 (Відділ культури та освіти ЧМУ). – Оп. 1. – Спр. 59. Протоколи засідання релігійних общин. Вересень 1942 р. (2 арк.).

66. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3004 (Відділ культури та освіти ЧМУ). – Оп. 1. – Спр. 14. Список членів церковної ради та молитовних домів. 1942 р. (12 арк.).

67. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1868 (Відділ освіти та пропаганди Сумської міської управи). – Оп. 1. – Спр. 22. Список робітників та службовців відділу, баланси відділу. 1942 р. (147 арк.).

68. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3001 (Чернігівська міська управа). – Оп. 1 – Спр. 105. Переписка с отделом охраны здоровья, ремонтно-строительной конторой и другими отделами. Січень – серпень 1943 р. (19 арк.).

69. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2985 (Харківська обласна земельна управа сільськогосподарського бюро Харківського обласного господарства німецького командування (ВІКДО). – Оп. 2. – Спр. 51. Объявления о проведении нового аграрного порядка. 1 травня 1942 – 13 липня 1943 рр. (44 арк.).

70. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2985 (Харківська обласна земельна управа сільськогосподарського бюро Харківського обласного господарства німецького командування (ВІКДО). – Оп. 2. – Спр. 27. Список общинных хозяйств, земледельческих союзов Харьковской области. 8 серпня – 21 жовтня 1942 р. (33 арк.).

71. Держ. архів Харківської обл. – Ф. р-2985 (Харківська обласна земельна управа сільськогосподарського бюро Харківського обласного господарства німецького командування (ВІКДО). – Оп. 1. – Спр. 3. Докладные записки председателя обласной земельной управы немецкому командованию о проведении нового аграрного порядка. 5 січня – травень 1942 р. (34 арк.).

72. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3003 (Чернігівська районна управа) – Оп. 1. – Спр. 4. Приказы районной управы о взимании местных налогов с населения Чернигова и Черниговского района. 10 – 16 квітня 1942 р. (21 арк.).

73. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3003 (Чернігівська районна управа) – Оп. 1. – Спр. 22. Приказы и распоряжения немецкого командования и ЧРУ. 4 січня – 10 липня 1943 р. (20 арк.).

74. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3003 (Чернігівська районна управа) – Оп. 1. – Спр. 23. Постановления немецкого командования и ЧРУ. 11 травня – 21 серпня 1943 р. (234 арк.).

75. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1971 (Луциківська сільська управа, с. Луціківка Штепівського району). – Оп. 2. – Спр. 10. Розпорядження орсткоменданта про функцію районних управ. 1942 р. (3 арк.).

76. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1608 (Маріупольській міський відділ охорони здоров'я). – Оп. 1. – Спр. 1. Розпорядження міської управи Маріуполя про новий порядок роботи управи та її відділів, про структуру міських та районних управ. 20 жовтня – 21 грудня 1941 р. (129 арк.).

77. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3071 (Козелецька района управа). – Оп. 1. – Спр. 1. Накази, розпорядження та відозви німецького командування, орскоменднта, Чернігівської міжрайуправи, Козелецької райуправи про боротьбу з партизанами, про оподаткування населення. Жовтень 1941 – серпень 1943 р. (15 арк.).

78. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1948 (Лебидинська района управа). – Оп. 1. – Спр. 1. Відомості на отримання заробітньої платні службовців шкіл. Списки членів суспільних господарств району. 1942 р. (66 арк.).

79. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1625 (Бахмутська районна управа). – Оп. 1. – Спр. 1. Списки учнів шкіл. Вересень 1942 р. (18 арк.).

80. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1608 (Маріупольській міський відділ охорони здоров'я). – Оп. 2. – Спр. 12. Дані про інфекційні захворювання у 1942 – 1943 рр. (17 арк.).

81. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1925 (Охтирська районна управа). – Оп. 3. – Спр. 1. Учбові плани та програми початкових та семерічних шкіл на 1942 – 1943 рр. 1943 р. (36 арк.).

82. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1955 (Путівльський районний відділ пропаганди та агітації, м. Путівль). – Оп. 1. – Спр. 15. Звіт про роботу відділу пропаганди та освіти, списки радянської літератури, вилученої з бібліотек. Червень 1942 р. (40 арк.).

83. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1626 (Бахмутська міська земельна управа). – Оп. 1. – Спр. 1. Листування з агрономічним управлінням про апробацію посівів, дані про кількість худоби у селянських господарствах. 1942 р. (90 арк.).

84. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1855 (Волчанівська сільськогосподарська община Івановської сільуправи Гришинського району). – Оп. 1. – Спр. 2. Звіти про хід весіннього сіву. Березень 1942 р. (22 арк.).

85. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-2032 (Міська інфекційна лікарня м. Ворошиловограда). – Оп. 1. – Спр. 5. Реєстраційна книга хворих. Серпень 1942 р. – лютий 1943 р. (10 арк.).

86. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-1307 (Управи Ворошиловоградської області окупаційного періоду). – Оп. 1. – Спр. 1 – 2. Списки населення м. Алчевськ. Жовтень - листопад 1942 р. (11 арк.).

87. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-1307 (Управи Ворошиловоградської області окупаційного періоду). – Оп. 1. – Спр. 29. Відомості про облік населення. Жовтень 1942 р. (56 арк.).

88. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-1307 (Управи Ворошиловоградської області окупаційного періоду). – Оп. 1. – Спр. 29. Відомості про облік населення. Жовтень 1942 р. (56 арк.).

89. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1625 (Бахмутська районна управа). – Оп. 1. – Спр. 7 – 13. Дані перепису населення м. Бахмута. 1942 р. (9 арк.).

90. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1841 (Сумська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 3. Список громадян, яких необхідно відправити на роботи. 1942 р. (23 арк.).

91. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-4550 (Колекція облікових карток бірж праці Юзівської області та особистих документів громадян, вигнаних у період окупації). – Оп. 1. – Спр. 6. Повістки біржи праці м. Артемівська про явку громадян на біржу праці. 1942 р. (28 арк.).

92. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1949 (Лебидинська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 31. Список громадян, що виїхали до Німеччини. Червень 1942 р. (11 арк.).

93. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1615 (Стретенська сільська управа Волновахського району). – Оп. 1. – Спр. 1. Накази Волновахського райземуправління про мобілізацію жінок 1924 – 1925 рр. у Німеччину, списки жінок цього року народження. 3 квітня – 2 вересня 1943 р. (24 арк.).

94. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-1472 (Папаснянська районна біржа праці, районної управи, м. Попасна). – Оп. 1. – Спр. 16. Дані про проведення реєстрації працездатного населення. 1942 р. (19 арк.).

95. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3071 (Козелецька району управа). – Оп. 1. – Спр. 2. Донесення сільських старост про діяльність партизан, довідки на осіб, що виїхали до Німеччини. 1941 – 1943 рр. (8 арк.).

96. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1949 (Лебидинська міська управа). – Оп. 1. – Спр. 17. Список поліцейських Лебидинського району. Січень 1942 р. (8 арк.).

97. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2212 (Путівльська поліція «Гема», м. Путівль). – Оп. 1. – Спр. 1. Список охоронників поліції «Гема», список заарештованих. Вересень 1942 р. (22 арк.).

98. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1593 (Чистяковське районне управління поліції). – Оп. 1. – Спр. 3. Списки робітників управління поліції та пожежної охорони, листування с райуправою про дозвіл евакуйованим проживати на території Південної групи. 3 лютого – 25 травня 1943 р. (154 арк.).

99. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1971 (Луциківська сільська управа, с. Луціківка Штепівського району). – Оп. 1. – Спр. 1. Розпорядження районної управи про сдачу сільськогосподарської продукції для німецької армії. 1942 р. (23 арк.).

100. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-1829 (Нижньо-Сироватська сільська управа, Краснопольського району). – Оп. 1. – Спр. 3. Накази ВІКДО про розстріл громадян, що не здали речі на користь німецьких військових, про використання коров як тяглової сили, заготівлі продуктів для німців, заборону вирубати фруктові дерева. 1942 р. (367 арк.).

101. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2049 (Конотопська контора «Заготзерно»). – Оп. 1. – Спр. 3. Дані про наявність сільськогосподарської продукції. Звіти про заготівлю та закупівлю зернових. 1942 р. (101 арк.).

РОЗДІЛ IV

1. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-а Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання). – Оп. 1. – Спр. 1. Отчёт командования соединения о боевой деятельности и партийно-политической работе отрядов соединения за период с 6 сентября 1941 г. по 1 января 1944 г и приложения к нему. 1944 р. (90 арк.).

2. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-а Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання). – Оп. 1. – Спр. 32. Входящие радиограммі УШПД в штаб соединения. 7 березня 1942 р. – 31 грудня 1942 р. (82 арк.).

3. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-а Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання). – Оп. 1. – Спр. 118. Список женщин-партизанок соединения. 15 червня 1942 р. – 4 вересня 1944 р. (46 арк.).

4. ЦДАГО України. – Ф. 92 (Чернігівське партизанське з'єднання «За Батьківщину») – Оп. 1. – Спр. 19. Списки личного состава полка, партизан, представлених к правительственным наградам наградам, раненіх и погибших. Список дезиртировавших из полка. 1943 р. (83 арк.).

5. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-а Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання). – Оп. 1. – Спр. 149. Протоколи комсомольских собраний и заседаний бюро первичных организаций подразделения дивизии 1943 – 1944 рр. (86 арк.).

6. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-а Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання). – Оп. 1. – Спр. 84. Щоденник комісара з'єднання Руднева. 7 травня – 25 червня 1943 р. (62 арк.).

7. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-а Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання). – Оп. 1. – Спр. 83. Записная книжки командира

соединения С. А. Ковпака и помощника начальника штаба Путивльского отряда П.Е.Брайко. 1 травня 1942 – 31 липня 1942 р. (208 арк.).

8. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-а Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського Союзу генерал-майора С. А. Ковпака (Сумське партизанське з'єднання). – Оп. 1. – Спр. 161. Приказы, распоряжения, листовки, воззвания и другие документі оккупационні войск, полицейских управ. 1941 – 1944 рр. (250 арк.).

9. ЦДАГО України. – Ф. 64 (Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання) – Оп. 1 – Спр. 49. Стенные газеты и боевые листки – органы первичных партийных и комсомольских организаций отрядов им. К. Е. Ворошилова, М. И. Калинина, И. В. Сталина, В. И. Чапаева. Б.д. (47 арк.).

10. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-я украинская партизанская дивизия им. С. А. Ковпака (Сумское партизанское соединение). – Оп. 1 – Спр. 53. Сведения, отчёты командования дивизии о борьбе с украинскими буржуазными националистами. Рапорты о проведении боевых действий против них. 5 січня – 5 листопада 1944 р. (118 арк.).

11. ЦДАГО України. – Ф. 63 (1-я украинская партизанская дивизия им. С. А. Ковпака (Сумское партизанское соединение). – Оп. 1 – Спр. 100. Протоколы допросов, следственные дела лиц, служивших в полиции, вражеских формирований и постановленбья по их делам. 17 травня 1942 р. – 23 вересня 1944 р. (126 арк.).

12. ЦДАГО України. – Ф. 64 (Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання) – Оп. 1. – Спр. 51. Фотодокументі о боевой деятельности партизан соединения. 1942 – 1944 рр. (14 арк.).

13. ЦДАГО України. – Ф. 130 (Партизанські загони України періоду Великої Вітчизняної війни). – Оп. 1 (Передмова до опису).

14. ЦДАГО України. – Ф. 130 (Партизанські загони України періоду Великої Вітчизняної війни). – Оп. 1. – Спр. 80. Отряд им. Ленина Шалыгинского района Сумской области. Отчёт командования отряда о боевой деятельности и партийно-политической работе за период с июня 1942 г. по сентябрь 1943 г. 8 жовтня 1943 р. (48 арк.).

15. ЦДАГО України. – Ф.62 (Украинский штаб партизанского движения). – Оп. 1. – Спр. 222. Докладные записки УШПД в НКО СССР о форме и тактике борьбы противника с партизанами, положение в Киеве, Чернигове, Полтаве. 11 січня – 13 жовтня 1943 р. (143 арк.).

16. ЦДАГО України. – Ф. 62 (Украинский штаб партизанского движения). - Оп. 1. – Спр. 183. Докладные записки и разведывательные сводки ЦШПД, УШПД, НКВД УССР о гитлеровском режиме в Сталинской и Харьковской областях. 6 вересня – 31 грудня 1942 р. (245 арк.).

17. ЦДАГО України. – Ф.62 (Украинский штаб партизанского движения). – Оп. 1. – Спр. 271. Списки УШПД, партизанских соединений и отрядов, списки предателей, дезертиров, националистов. В деле имеется копии переводов трофейных документов, содержащих сведения о полицейских и других лицах, сотрудничавших с гитлеровцами, а также

составленный предателями список на партийных, советских и комсомольских активистов Ново-Басанского района Черниговской области. 19 лютого – 18 грудня 1943 р. (185 арк.).

18. ЦДАГО України. – Ф. 62 (Украинский штаб партизанского движения). – Оп. 1. – Спр. 1733. Планы работ по подведению итогов партизанского движения в тылу врага на Украине в период 1941 – 1945 гг. Отчёты о деятельности УШПД, работы группы ЦК КП(б)У по ликвидации дел УШПД и расчётам с партизанами и общесекретного отделения группы; справки о выполнении плана работы общесекретного отделения. Акт сдачи дел УШПД при смене руководства. Січень 1945 – січня 1946 рр. (21 арк.).

19. ЦДАГО України. – Ф. 62 (Украинский штаб партизанского движения). – Оп. 8. – Спр. 29. Списки командиров истребительных батальонов по Сумской, Сталинской, Харьковской, Ворошиловградской и Черниговской областях. 28 червня 1942 р. (65 арк.).

20. ЦДАГО України. – Ф. 62 (Украинский штаб партизанского движения). – Оп. 8. – Спр. 48. Схема и карты дислокаций взводов истребительных батальонов по районам Днепропетровской области. 30 червня – 4 серпня 1941 р. (42 арк.).

21. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 22. – Спр. 576. Отчёт Харьковского обкома о деятельности подпольной партийной организации и о партизанском движении в области в период Великой Отечественной войны. Жовтень 1941 – серпень 1943 рр. (90 арк.).

22. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 22. – Спр. 146. Итоговые ведомости Ворошиловградского, Сталинского, Сумского, Харьковского и Черниговского обкомов КП(б)У о деятельности подпольных большевистских организаций и партизанских отрядов на территории областей Украины во время оккупации. 1945 – 1946 рр. (110 арк.).

23. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 22. – Спр. 182. Отчёт Ворошиловградского обкома КП(б)У о подпольной борьбе партийных организаций и трудящихся области в тылу немецко-фашистских захватчиков в период Великой Отечественной войны. 1950 р. (46 арк.).

24. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 22. – Спр. 525. Выписка из протокола заседания бюро Артёмовского горкома о деятельности подпольно-патриотической группы под руководством А. А. Колпаковой. Отчёт членов этой группы о деятельности. 5 листопада – 8 грудня 1944 р. (168 арк.).

25. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 22. – Спр. 107. Справки оргинструкторского отдела на секретарей подпольных обкомов, горкомов райкомов КП(б)У, связных. 16 листопада 1941 р. – квітень 1944 р. (46 арк.).

26. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 22. – Спр. 10. Сборник отчётов, докладных секретарей подпольных обкомов Ворошиловградской, Сталинской, Харьковской, Черниговской областей о составе и деятельности подпольно-партизанских организаций, о немецко-фашистском оккупационном режиме. Характеристика отдельных диверсий. 17 листопада 1941 – 18 січня 1944 рр. (196 арк.).

27. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 70. – Спр. 901. Копии сводок о боевых действиях украинских партизан. 31 січня – 28 травня 1944 р. (67 арк.).

28. ЦДАГОУ України. – Ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР). – Оп. 2. – Спр. 9. Стенограммы и записи бесед участников партизанской борьбы Ворошиловоградской области. 31 грудня 1942 р. (11 арк.).

29. ЦДАГО України. – Ф. 7 (ЦК ЛКСМУ). – Оп. 10. – Спр. 206. Стенограмма заседания бюро Ворошиловоградского обкома ЛКСМУ по вопросам о работе подпольной комсомольской группе г. Кадеевки. 26 жовтня 1946 р. (14 арк.).

30. ЦДАГО України. – Ф. 7 (ЦК ЛКСМУ). – Оп. 10. – Спр. 5. Сведения Ворошиловоградского обкома ЛКСМУ о сети и составе подпольных комсомольских организаций, подготовленных для работы в тылу врага. 1941 р. (62 арк.).

31. ЦДАГО України. – Ф. 7 (ЦК ЛКСМУ). – Оп. 10. – Спр. 85. Постановления ЦК КП(б)У, ЦК ВЛКСМ, Ворошиловоградского обкома комсомола, справки секретарей ЦК ЛКСМУ и обкома комсомола, спецсообщения НКВД СССР о деятельности подпольной комсомольской организации «Молдая Гвардия». 28 липня – 5 вересня 1945 р. (222 арк.).

32. ЦДАВО України. – Ф. 4620 (Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни). – Оп. 3. – Спр. 21 – 32. Винищувальні батальйони України. Липень - вересень 1941 р. (11 арк.).

33. ЦДАВО України. – Ф. 4620 (Колекція документів з історії Великої Вітчизняної війни). – Оп. 3. – Спр. 97 – 229. Документи про діяльність партизанських загонів та підпільників. 1941 – 1943 рр.

34. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2. (Харківський обком КПУ) – Оп. 31. – Спр. 1 – 2. Отчёт о деятельности подпольных партийных организаций ЦК КП(б)У и о партизанском движении в Харьковской области. 1945 р.

35. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. П-470 (Чернігівський обком КП(б)У). – Оп. 16. – Спр. 20. Справки, докладные о составлении отчёта Черниговского подпольного обкома о деятельности партийных организаций и партизанских отрядов Черниговской области. 3 лютого 1945 – 27 лютого 1950 рр. (98 арк.).

36. Держ. архів Сумської обл. – Ф. П-4 (Сумской обласной комитет КП(б)У). – Оп. 3-П. – Спр. 228. Отчёт обкома о подпольно-партизанском движении в Сумской области в годы Великой Отечественной войны. 1946 р. (156 арк.).

37. Держ. архів Донецької обл. – Ф. П-5000 (Партизанское и подпольно-патриотическое движение в годы Великой Отечественной войны). – Оп. 1. – Спр. 75. Докладная члена ВКП(б) Крамаренко, оставленного по спецзаданию обкома в тылу врага. 1942 – 1943 рр. (67 арк.).

38. Держ. архів Луганської обл. – Ф. П-1790 (Партійне підпілля та партизанський рух на території Ворошиловоградській області в роки Великої

Вітчизняної війни). – Оп. 1. – Спр. 1. Докладная записка Ворошиловоградского обкома в ЦК о создании подпольных организаций в связи с угрозой оккупации территории немцами. 1942 р. (11 арк.).

39. Держ. архів Сумської обл. – Ф. П-4 (Сумской обласной комитет КП(б)У). – Оп. 3-П. – Спр. 167. Отчёты, переписка о движении Сопротивления по Миропольскому району. 2 травня 1944 – 14 червня 1946 рр. (115 арк.).

40. Держ. архів Донецької обл. – Ф. П-5000 (Партизанское и подпольно-патриотическое движение в годы Великой Отечественной войны). – Оп. 1. – Спр. 28. Постановления Горловского горкома по отчёту деятельности горловской подпольной партийной организации. 1943 – 1944 рр. (12 арк.).

41. Держ. архів Донецької обл. – Ф. П-5000 (Партизанское и подпольно-патриотическое движение в годы Великой Отечественной войны). – Оп. 1. – Спр. 68. Отчёт Мариупольского горкома о деятельности подпольной партийной организации. 1943 – 1944 рр. (17 арк.).

42. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2. (Харківський обком КПУ) – Оп. 31. – Спр. 20. Отчёт о деятельности партизанского отряда Балаклеевского района с 10 мая 1942 по 15 февраля 1943 рр. 5 квітня 1944 р. – 30 травня 1946 р. (87 арк.).

43. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2. (Харківський обком КПУ) – Оп. 31. – Спр. 63. Матеріали перевірки діяльності партизанської диверсійної групи Богодухівського району. 22 квітня – 15 червня 1949 р. (89 арк.).

44. Держ. архів Сумської обл. – Ф. П-90 (Опергруппа УШПР в Сумской области). – Оп. 1. – Спр. 3. Личные дела агентов УШПД в Сумской области. 1943 р. (14 арк.).

45. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2. – Оп. 122. – Спр. 1. Списки участников партизанского движения и других форм борьбы против немецко-фашистских захватчиков в городах области. 1962 р. (172 арк.).

46. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2. – Оп. 122. – Спр. 4. Сведения по Алексеевскому району о гражданах, принимавших участие в партизанском и антифашистском движении. Квітень – листопад 1962 р. (18 арк.).

47. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. П-139 (Чернігівський підпільний обком КП(б)У). – Оп. 1. – Спр. 31. Директивы и протокол заседаний бюро подпольного обкома КП(б)У. 21 жовтня 1941 – 20 серпня 1943 рр. (33 арк.).

48. Держ. архів Донецької обл. – Ф. П-5000 (Партизанское и подпольно-патриотическое движение в годы Великой Отечественной войны). – Оп. 1. – Спр. 27. Отчёты, информации, записки секретарей горкомов, райкомов о движении Сопротивления. 22 грудня 1941 р. – 9 березня 1945 р. (110 арк.).

49. Держ. архів Донецької обл. – Ф. П-5000 (Партизанское и подпольно-патриотическое движение в годы Великой Отечественной войны). – Оп. 1. – Спр. 15. Списки бойцов и командиров партизанских отрядов и диверсионных групп. 20 серпня – 13 листопада 1941 р. (236 арк.).

50. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-193 (Колекція документів по формуванню партизанських загонів у Харківській області). – Оп. 1. – Спр. 1.

Документи про формування Харківського партизанського загону «П-7» (командир – Г. О. Жихарьов). Липень 1941 р. – лютий 1942 р. (11 арк.).

51. Держ. архів Сумської обл. – Ф. П-4 (Сумской обласной комитет КП(б)У). – Оп. 3-П. – Спр. 235. Документы о подпольной деятельности в годы войны в Лебидинском районе и действии отряда им .Кирова. Лютий 1946 р. – липень 1962 р. (82 арк.).

52. Держ. архів Сумської обл. – Ф. П-90 (Опергруппа УШПР в Сумской области). – Оп. 1. – Спр. 5. Переписка с УШПД. Вересень 1942 р. – лютий 1943 р. (45 арк.).

53. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. П-470 (Чернігівський обком КП(б)У). – Оп. 16. – Спр. 73. Отчёт о работе областной комсомольской организации в период Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Б.д. (87 арк.).

54. Держ. архів Сумської обл. – Ф. П-91 (Загін Старо-Будського району). – Оп. 1. – Спр. 3. Заключение о боевой деятельности отряда. 18 липня 1943 р. (6 арк.).

55. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-1429 (Черниговская областная комиссия по Великой Отечественной войне). – Оп. 1. – Спр. 43. Листовки подпольных обкомов КП(б)У и ЛКСМУ. 1945 р. (2 арк.).

56. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-11278 (Особистий фонд І.І. Бакуліна). – Оп. 1. – Спр. 1. Автобіографія І. І. Бакуліна. 1941 р. (43 арк.).

57. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. П-139 (Чернігівський підпільний обком КП(б)У). – Оп. 1. – Спр. 8. Дневник Н. Н. Попудренка Б. д. (190 арк.).

58. Держ. архів Луганської обл. – Ф. П-1790 (Партійне підпілля та партизанський рух на території Ворошиловоградській області в роки Великої Вітчизняної війни). – Оп. 1. – Спр. 47. – 53 Материалы о деятельности Ворошиловоградского партизанского отряда И. М. Яковенко 1942 – 1943 рр.

59. Держ. архів Луганської обл. – Ф. П-1790 (Партійне підпілля та партизанський рух на території Ворошиловоградській області в роки Великої Вітчизняної війни). – Оп. 1. – Спр. 77. Копии материалов о деятельности «Молодой Гвардии» (воспоминания родных, близких, биографии, письма. 1948 р. (30 арк.).

60. Держ. архів Луганської обл. – Ф. П-1790 (Партійне підпілля та партизанський рух на території Ворошиловоградській області в роки Великої Вітчизняної війни). – Оп. 1. – Спр. 73. – 74 Справки комиссии Ворошиловоградского обкома о партийном руководстве «Молодой Гвардией». 1949 р.

61. ЦДАВО України. – Ф. 3833 (Крайове керівництво ОУН на західноукраїнських землях). – Оп.1. – Спр. 14. Звіти про діяльність банд ОУН направлених у Східні області України у травні – червні 1941 р. 1944 р. (123 арк.).

62. ЦДАВО України. – Ф. 3833 (Крайове керівництво ОУН на західноукраїнських землях). – Оп. 1. – Спр. 113. Інформація та повідомлення з Східних областей України. 1944 р. (54 арк.)

63. ЦДАВО України. – Ф. 3837 (З'єднання південних груп УПА «УПА – Південь», групи Богуна, Бистрого). – Оп. 1. – Спр. 4. Група «Донбас». Копії звітів роботи групи та огляд бойових дій. 1 – 30 вересня 1944 р. (11 арк.).

РОЗДІЛ V

1. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 31. Копии материалов о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков в Сталинской области. 28 січня 1944 р. (13 арк.).

2. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 52. Копии материалов о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков в Харькове и области. 6 січня 1944 р. (24 арк.).

3. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 54. Копии акта и зверствах по Черниговской области. 2 грудня 1944 р. (37 арк.).

4. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1 – Спр. 1. Постановления ЦК КП(б)У о составе республиканской комиссии. 27 квітня 1943 – 1 вересня 1944 рр. (11 арк.).

5. ЦДАВО України. – Ф. 14 (Головне архівне управління МВС УРСР). – Оп. 1. – Спр. 2408. Постанови, положення, інструкції УРНК СРСР і УРСР, НКВС СРСР і УРСР, УДА про роботу Республіканської надзвичайної комісії. 16 березня – 30 червня 1943 р. (76 арк.).

6. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3013 (Чернігівська обласна комісія з розслідування злочинів німецьких загарбників). – Оп. 1. – Спр. 5. Акты-списки убитых и угнанных в рабство граждан Бобровицкого района. 1944 р. (89 арк.).

7. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2191 (Обласная чрезвычайная комиссия по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причинённого ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям г. Сум). – Оп. 1. (Передмова до опису).

8. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2 (Харківський обком КП(б)У). – Оп. 14. – Спр. 1. Сводная ведомость по учёту злодеяний и по угону советских граждан в немецкое рабство, копии актов по г. Харькову. Вересень 1943 – червень 1944 рр. (13 арк.).

9. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3013 (Чернігівська обласна комісія з розслідування злочинів німецьких загарбників). – Оп.1. – Спр.100. Доклад Чрезвычайной Государственной комиссии о совершённых немецко-фашистскими захватчиками злодеяний в Черниговской области. 1944 р. (115 арк.).

10. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2191 (Обласная чрезвычайная комиссия по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причинённого ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям г. Сум). – Оп. 1. – Спр.101. Акты и обобщённые сведения о злодеяниях немцев и причинённого ими ущерба народному хозяйству в Сумской области. Грудень 1943 р. (234 арк.)

11. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3013 (Чернігівська обласна комісія з розслідування злочинів німецьких загарбників). – Оп. 1. – Спр. 92. Акты на убитых и угнанных в рабство в Германию жителей Чернигова. 1944 р. (38 арк.).

12. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2 (Харківський обком КП(б)У). – Оп. 14. – Спр. 129 – 139. Материалы и фотодокументы чрезвычайной комиссии. Вересень 1943 р.

13. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1838 (Сталінська обласна комісія зі встановлення звирств і зlodіянн німецько-фашистських загарбників у Сталінській області). – Оп. 1. – Спр. 40. Альбом фотоснимков, отражающих зверства в г. Сталино и районах области. 1943 р. (19 арк.).

14. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3013 (Чернігівська обласна комісія з розслідування злочинів німецьких загарбників). – Оп. 1. – Спр. 102. Сообщение ЧК о злодеяниях венгров в 12-ти районах области. 1944 р. (13 арк.).

15. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1838 (Сталінська обласна комісія зі встановлення звирств і зlodіянн німецько-фашистських загарбників у Сталінській області). – Оп. 1. – Спр. 52. Копии материалов РЧК, протоколы допросов обвиняемых и свидетелей. 1943 р. (524 арк.).

16. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1838 (Сталінська обласна комісія зі встановлення звирств і зlodіянн німецько-фашистських загарбників у Сталінській області). – Оп. 1. – Спр. 13. Материалы о биржи труда и публичных домах, организованных немцами в период оккупации Сталинской области. 1943 р. (48 арк.).

17. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1838 (Сталінська обласна комісія зі встановлення звирств і зlodіянн німецько-фашистських загарбників у Сталінській області). – Оп. 1. – Спр. 54. Воспоминания о жизни под немцами в г. Дружкове. 1943 р. (10 арк.).

18. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1838 (Сталінська обласна комісія зі встановлення звирств і зlodіянн німецько-фашистських загарбників у Сталінській області). – Оп. 1. – Спр. 52. Копии материалов РЧК, протоколы допросов обвиняемых и свидетелей. 1943 р. (524 арк.).

19. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-6 (Виконком Сумської міської ради депутатів трудящих). – Оп. 6. – Спр. 2. Акти зlodіянн гітлерівських окупантів. Списки осіб угнаних у Німеччину та вбитих. Вересень – листопад 1943 р. (101 арк.).

20. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-693 (Луганський міський виконавчий комітет депутатів трудящих). – Оп. 5. – Спр. 1. Информация,

акты, справки, переписка о злодеяниях и ущербе, нанесённых г. Ворошиловграду немецко-итальянскими фашистами. Список угнанных в Германию. 20 травня 1943 р. – 17 травня 1944 р. (178 арк.).

21. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-69 (Харківський міськком КП(б)У). – Оп. 1. – Спр. 428. Переписка горкома с НКВД и НКГБ по вопросам выявления лиц служивших в немецкой армии, о фактах зверств над населением г. Харькова, поведении коммунистов. 25 лютого – 5 грудня 1943 рр. (11 арк.).

22. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2 (Харківський обком КП(б)У). – Оп.1. – Спр. 1434. Информации, акты райкомов о зверствах, учинённых в Балаклеевском, Барвенковском, Волчанском, Изюмском, Лозовском районах области. 1943 р. (98 арк.).

23. ЦДАГО України. – Ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР). – Оп. 3 – Спр. 226. Копия доклада, справки об итогах работы по учёту ущерба, сообщения Чрезвычайной государственной комиссии об ущербе, злодеяниях в Сумской области, акты о расследовании злодеяний. 1943 р. (202 арк.).

24. ЦДАГО. України – Ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР). – Оп. 3 – Спр. 200. Сведения о количестве граждан, угнанных в Германию и репатриированных по отдельным областям Украины, протоколы, акты, справки и копии о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков. 1943 – 1948 рр. (223 арк.).

25. ЦДАГО України. – Ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР). – Оп. 2. – Спр. 112. Акт по насильницькому вивозу громадян у Німеччину із Смілянського району Сумської області. Січень 1944 р. (5 арк.).

26. ЦДАГО. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 46. – Спр. 144. Акт, справка о зверствах и чудовищных преступлениях немецко-фашистских оккупантов в Харьковской и Волынской областях. 9 березня 1943 р. – 2 вересня 1944 р. (13 арк.).

27. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 33. Обобщённые сведения об ущербе нанесённом немецко-фашистскими оккупантами в Сталинской области. 4 квітня – 24 травня 1944 р. (42 арк.).

28. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 51. Обобщённые сведения об ущербе нанесённом немецко-фашистскими оккупантами в Ворошиловградской области. Лютий 1944 р. (12 арк.).

29. ЦДАВО. України – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 52. Обобщённые сведения об ущербе нанесённом немецко-фашистскими оккупантами в Харьковской области. Січень – лютий 1944 р. (13 арк.).

30. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 54. Обобщённые сведения об ущербе нанесённом немецко-фашистскими оккупантами в Черниговской области. Січень – лютий 1944 р. (50 арк.).

31. ЦДАВО України. – Ф. 3538 (Украинская республиканская комиссия по учёту убытков и злодеяний причинённых немецко-фашистскими захватчиками). – Оп. 1. – Спр. 56. Обобщённые сведения об ущербе нанесённом немецко-фашистскими оккупантами в Сумской области. Січень – лютий 1944 р. (9 арк.).

32. ЦДАВО України. – Ф. 2 (Раднарком УССР). – Оп. 7. – Спр. 658. Матеріали про стан та відновлення народного господарства у Харкові. 16 січня – 30 грудня 1943 р. (163 арк.).

33. ЦДАВО України – Ф. 337 (Державно-планова комісія при УРНК УРСР). – Оп. 30. – Спр. 14. Учёт ущерба, причинённого немецко-фашистскими захватчиками предприятиям мясной и молочной промышленности УССР. 9 лютого 1945 р. (345 арк.).

34. ЦДАВО України. – Ф. 337 (Державно-планова комісія при УРНК УРСР). – Оп. 30. – Спр. 9. Акт ущерба причинённого румынскими захватчиками по Черниговской области. 1944 р. (33 арк.).

35. ЦДАВО України. – Ф. 27 (Министерство сельского хозяйства). – Оп. 17. – Спр. 3293. Учёт колхозов Украины уничтоженных немецко-фашистским захватчиками. Жовтень 1944 г. (36 арк.).

36. ЦДАВО України. – Ф. 27 (Министерство сельского хозяйства). – Оп. 17. – Спр. 1663. Ведомости о наличии и состоянии сельскохозяйственных машин по МТС Запорожской, Полтавской, Сталинской, Сумской и Харьковской областях. 1943 р. (11 арк.).

37. ЦДАВО України. – Ф. 4903 (Министерство промышленности и строительных материалов УССР). – Оп. 1 – Спр. 524. Сводная ведомость по Украине имущества Наркомата вывезенного румынскими оккупантами. 1 січня – 3 жовтня 1944 р. (73 арк.).

38. ЦДАВО України. – Ф. 4903 (Министерство промышленности и строительных материалов УССР). – Оп. 1. – Спр. 1263. Сводный по Украине итоговый отчёт об ущербе, причинённом предприятиям Наркомата немецко-фашистскими захватчиками и их сообщниками. Акты, справки главков, трестов и областных управлений по учёту ущерба. Липень 1943 р. – травень 1945 р. (33 арк.).

39. ЦДАВО України. – Ф. 5118 (Управление по возврату оборудования и имущества при СМ УССР). – Оп. 1. (Передмова до опису).

40. Держ. архів Чернігівської обл. – Ф. р-3013 (Чернігівська обласна комісія з розслідування злочинів німецьких загарбників). – Оп. 1 – Спр. 94. Акты учета материального ущерба по г. Чернигову. 1944 р. (376 арк.).

41. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2191 (Обласная чрезвычайная комиссия по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причинённого ими ущерба гражданам,

колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям г. Сум). – Оп. 1. – Спр. 1. Акты причинённого ущерба в Путивльском районе. 19 – 30 липня 1943 р. (117 арк.).

42. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2191 (Областная чрезвычайная комиссия по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причинённого ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям г. Сум). – Оп. 2. – Спр. 4. Акты по утратам колхозов и совхозов Роменского района Сумской области. 1943 р. (230 арк.).

43. Держ. архів Сумської обл. – Ф. р-2191 (Областная чрезвычайная комиссия по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причинённого ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям г. Сум). – Оп. 2. – Спр. 6. Акты по утратам граждан Роменского района Сумской области. 1944 р. (118 арк.).

44. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2 (Харківський обком КП(б)У). – Оп. 14. – Спр. 2. Сводные материалы и документы обласной комиссии. Вересень 1943 р. – червень 1944 р. (117 арк.).

45. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2 (Харківський обком КП(б)У). – Оп. 14. – Спр. 4. Сводные реестры о нанесённом ущербе колхозам Харьковской области. (165 арк.).

46. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2 (Харківський обком КП(б)У). – Оп. 14. – Спр. 8. Материалы о причинённом ущербе музеям, культурным учреждениям. (66 арк.).

47. Держ. архів Харківської обл. – Ф. П-2 (Харківський обком КП(б)У). – Оп. 14. – Спр. 27. Сводная ведомость ущерба, причинённого гражданам Харьковской области. (2 арк.).

48. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1838 (Сталінська обласна комісія зі встановлення звірств і злочинів німецько-фашистських загарбників у Сталінській області). – Оп. 1. – Спр. 41. Сообщения УРНК по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и причинённый ими ущерб гражданам, колхозам, госпредприятиям и учреждениям СССР. 1943 р. (190 арк.).

49. Держ. архів Донецької обл. – Ф. р-1838 (Сталінська обласна комісія зі встановлення звірств і злочинів німецько-фашистських загарбників у Сталінській області). – Оп. 1. – Спр. 59. Ущерб по Авдеевскому району и г. Краматорску. 1943 г. (74 арк.).

50. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-1658 (Ворошиловоградская обласная комиссия содействия чрезвычайной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских оккупантов). – Оп. 1. – Спр. 2. Сводная ведомость учёта ущерба колхозам области. 1943 р. (98 арк.).

51. Держ. архів Луганської обл. – Ф. р-1658 (Ворошиловоградская обласная комиссия содействия чрезвычайной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских оккупантов). – Оп. 1. – Спр. 3. Сводная ведомость учёта ущерба совхозам области. 1943 р. (187 арк.).

52. Держ. архів Донецької обл. – Ф. П-326 (Сталинский (Донецкий) обком КП(б)У. – Оп. 2. – Спр. 61. Справки секретарей горкомов и райкомов КП(б)У, руководителей промышленных предприятий обкому КП(б)У о разрушениях в промышленности. 12 – 25 вересня 1943 р. (47 арк.).

53. ЦДАГО України. – Ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР). – Оп. 2. – Спр. 399. Копия выписки из обобщённых сведений об ущербе причинённом немецко-фашистскими захватчиками Украине. Б. д. (62 арк.).

54. ЦДАГО України. – Ф. 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР). – Оп. 3. – Спр. 228. Копии сообщений, справки областной комиссии о совершённых злодеяниях и причинённом ущербе немецко-фашистскими захватчиками в Харьковской области. 1943 р. (116 арк.).

55. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 77. – Спр. 91. Акты об ущербе и убытках, причинённых немецко-фашистскими захватчиками и их сообщниками Северо-Донецкой железной дороги. 1944 р. (47 арк.).

56. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 73. – Спр. 98. Неполный доклад о разрушениях причинённых немецкими захватчиками школам Украины. Травень 1945. (41 арк.).

57. ЦДАГО України. – Ф. 1 (ЦК КП(б)У). – Оп. 23. – Спр. 547. Информации, справки о состоянии Харькова и области после освобождения от немецко-фашистских захватчиков 25 серпня – 22 жовтня 1943 рр. (61 арк.).

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

В. І. Абакумова 32
В. М. Автократов 25, 41, 53
І. Б. Азаров 107
А. В. Альтман 24
Л. І. Арапова 21

Б

І. І. Бакулін 59, 139, 150
О. М. Богдашина 42, 43, 53
Бок Ф. фон 87
Г. В. Боряк 33, 40, 41, 53, 181
О. В. Бровар 32
С. І. Бутко 31
О. В. Бутько 24
М. О. Буцько 21

В

М. А. Варшавчик 25
О. М. Василевський 63, 66
М. Ф. Ватутін 45, 65
О. В. Вєтухов 117
А. Вінтер 95
Р. Г. Вишневський 35
А. А. Вовк 13
І. Н. Войцехівська 42
П. М. Воронько 144
В. М. В`ятрович 31

Г

П. Л. Гасанова 77
І. О. Герасимов 35
А. Гітлер 23, 28, 100
Д. Ф. Григорович 17, 18
В. А. Гриневич 27
Г. Г. Грінченко 35
П. П. Гудзенко 13, 50, 53, 62, 66, 67, 68

Д

Т. С. Демченко 31
Г. В. Дубик 33, 41
К. К. Дубина 12, 18
Л. А. Дубровіна 33, 34, 181

Е

А. А. Ейхман 108, 112
Д. М. Епштейн 21
І. Г. Еренбург 167

Є

Ю. І. Єлесін 21

З

В. О. Замлинський 18

І

А. О. Іванов 107
П. І Івашутін. 65

К

Я. С. Калакура 41, 44, 53
М. І. Калінін 12
І. К. Карпов 18
Н. О. Кашеварова 34, 181
Грімстед Кеннеді 33
А. В. Кентій 31, 32, 41
К. І. Клімова 41
В. І. Клоков 16, 18, 19
В. С. Коваль 18, 19, 27
М. В. Коваль 19, 20, 27
С. А. Ковпак 130, 145
М. М. Козенко 139
І. С. Конєв 65
Л. Р. Корнієць 74
В. Ю. Король 35
Д. С. Коротченко 82
В. Косик 28
П. М. Костриба 17
Е. Кох 23, 59
О. І. Крамаренко 106
Н. О. Крепишева 23
О. Й. Круглов 20
І. І. Кудрявцева 24, 25, 27
М. Г. Кузнєцов 65
П. Ф. Куманько 59, 139
В. І. Кучер 18, 27, 28

Л

Г. Д. Ларин 21

В. Ліст 87

О. Є. Лисенко 32, 36, 181

В. С. Лозицький 32

М

С. С. Макарчук 37, 42

Н. І. Малолєтова 34

Є. С. Максимчук 37

Н. В. Маковська 32, 33, 37, 38, 39, 181

В. В. Максаков 22, 24, 53

І. Б. Матяш 41, 53

А. В. Меляков 35

І. М. Мищак 36, 41

І. Т. Муковський 35, 36

Н

В. М. Нем`ятий 18, 19, 22, 23, 27

В. А. Нестеренко 29

Р. Й. Новоплянська 13

О

Ф. Орлов (Федор) 59, 148

П

Г. С. Павлюк 70

П. П. Панченко 35

Г. В. Папакин 31

Ф. Паулюс 91

Т. С. Першина 19, 22

М. Л. Петушков 108

Р. Я. Пирог 32, 38, 41, 181

В. В. Поліщук 31

М. М. Попудренко 59, 81, 139, 144, 150

Л. Ю. Порткова 23

П. М. Поспєлов 16

Ю. А. Прилепішева 37, 41

Л. М. Пушкарьов 25, 43, 53

Р

О. О. Ребьонок 107

Рейхенау В. фон 91

А. Розенберг 34, 58, 71, 72, 88, 94, 95, 96, 97, 114, 115, 124, 174, 186

П. В. Рокотов 29

Н. М. Руденко 18, 37

С. В. Руднєв 130

С

О. М. Сабуров 135

Т. М. Себта 34, 181

О. І. Селіфонов 40

О. П. Семененко 106

В. Г. Сергієнко 65, 74

В. І. Сергійчук 31, 181

А. В. Скоробогатов 29, 31

Н. М. Слончак 40

Й. В. Сталін 142

С. Є. Стеценко 139

Т

І. С. Тарнавський 30

О. С. Тимофеїва 74, 83

О. С. Ткач 38

Р. І. Ткач 23

О. М. Толстой 167

Н. О. Топішко 40

П. Т. Тронько 32

Ф

Фабер М. фон 89, 91

О. Ф. Федоров 59, 144

Х

М. С. Хрущов 74

Ц

В. В. Цаплін 22, 24, 53

Ч

А. С. Чайковський 32

П. М. Чернега 28

Ш

М. М. Шверник 74

Л. І. Шеханова 21

П. С. Шилохвост 13

М. І. Шкляров 12, 50, 62, 64, 67

В. Г. Шмельов 22, 23

І. - В. Шмідт 90

С. О. Шмідт 25, 42

О. І. Штиволок 22, 23, 27

М. Ф. Шумейко 24

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЖИГЛО Володимир Валентинович

**ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ
З ІСТОРІЇ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ
У ЗОНІ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ
(1941 – 1943 рр.)**

Монографія

Відповідальний за випуск *О. Л. Рябченко*

За авторською редакцією

Комп'ютерний набір *В. В. Жигло*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

Дизайн обкладинки *І. П. Шелехов*

Підп. до друку 31.10.2012

Друк на ризографі.

Зам. №

Формат 60x84/16

Ум. друк. арк. 10,2

Тираж 500 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 4064 від 12.05.2011 р.